

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FENER-RUM PATRIKHANESİ ve RUHBAN OKULU

Doç. Dr. Sibel Özel

FENER-RUM PATRİKHANESİ
ve
RUHBAN OKULU

Doç. Dr. Sibel Özel

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

IQ Kùltür Sanat Yayıncılık : 286

Araştırma-İnceleme Dizisi : 243

Fener-Rum Patrikhanesi

ve

Ruhban Okulu

Doç. Dr. Sibel Özel

Kitabın tüm yayın hakları IQ Kùltür Sanat Yayıncılık

Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited şirketi'ne aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,

hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

I. Baskı: Mart / 2008 / İstanbul

ISBN: 978-975-255-185-5

Genel Yayın Yönetmeni: Adem Sarıgöl

Editör: Dr. Gürkan Doğan

Dizgi-Mizanpaj: Zehra Ünverdi

Kapak Tasarım: Yunus Karaaslan

Montaj: Bülent Birkan

Halkla İlişkiler ve Dağıtım Sorumlusu: Yusuf Sarıgöl

Baskı-Cilt: Kilim Matbaası

Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi 12/204

Topkapı / İstanbul Tel: 0212 612 95 59

Copyright © 2008, IQ Kùltür Sanat Yayıncılık

Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited şirketi

Copyright © 2008, **Doç. Dr. Sibel Özel**

IQ KùLTÜR SANAT YAYINCILIK,

Toplumu ***“Bilgi Işığında Aydınlanmaya”*** çağırıyor

“Bir Kitap Bin Silahı Susturur”

GENEL DAĞITIM

www.iqkultursanat.com

e-mail: info@iqkultursanat.com

TOPLU ALIMLARDA İSTEME ADRESİ
IQ KùLTÜR SANAT YAYINCILIK ve ULUSLARARASI
TANITIM HİZMETLERİ TİC. LTD. şTİ.

Alemdar Mah. Ticarethane Sokak, Fetih Han
No. 33/47-48 Çağaloğlu-İstanbul Tel. 0212 520 91 12

Belge geçer: 0212 520 91 12

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

***Çok Özel Kadınlara
Sabika ÖZEL ve Yasemin ÖZEL'e***

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	13

BİRİNCİ BÖLÜM

FENER-RUM PATRİKHANESİ

Ekümenik Konsiller	19
İznik Konsili (M.S. 325)	19
İstanbul Konsili (M.S. 381)	23
Efes Konsili (M.S. 431)	25
Efes Konsili (M.S. 449)	27
Kadıköy Konsili (M.S. 451)	28
İstanbul Konsilleri (M.S. 476 ve M.S. 508)	30
Beşinci Genel Konsil (M.S. 533)	31
Altıncı Genel Konsil (M.S. 680)	33
İstanbul Kilisesinin Apostolik Köken İddiası	36
Kutsal Tasvirler ve Yedinci Genel Konsil (M.S. 787)	40

BİZANS'TA KİLİSE ve DEVLET İLİŞKİSİ	43
OSMANLI DÖNEMİ (1453-1923)	46
İstanbul'un Fethi.....	
Millet Sistemi ve İstanbul Patrikhanesinin Bu	
Sistemdeki Konumu	51
Tanzimat ve Sonrası	59
Rum Patrikliği Nizamı.....	63
Osmanlı Devletinde Patrikhanenin Ekümeniklik	
Statüsü	69
LOZAN KONFERANSINDA PATRİKHANE	
MESELESİ	74
Genel Olarak.....	74
Lozan Konferansında Patrikhane Meselesinin Ele	
Alınışı	79
Lozan Antlaşmasına Göre Patrikhanenin Statüsü	85
Ekümeniklik Kavramı ve Patrikhanenin Bu Sıfatı	
Kullanma Girişimleri	95
Ekümeniklik Sıfatının Etkileri	102
Patrikhaneye Uluslararası Kişilik Kazandırma	
Girişimleri.....	107
Yabancılar Hukuku ile İlgili Meseleler	113
Meselenin Uluslararası Hukuk Açısından	
Değerlendirilmesi	115

İKİNCİ BÖLÜM

HEYBELİADA RUHBAN OKULU

Genel Olarak.....	121
HRO'nun Tarihçesi.....	127
1844-1950 Arası Dönem	127
1950-1971 Arası Dönem	137
1971 Sonrası Dönem	140
TÜRK HUKUKUNUN POZİTİF HÜKÜMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	142
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.....	142
Milli Eğitim Temel Kanunu ve Yüksek Öğretim Kanunu	145
Özel Öğretim Kurumları Kanunu.....	146
Lozan Antlaşması	149
SONUÇ	155
KAYNAKÇA	167

ÖNSÖZ

Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesinin ekümeniklik iddiası ve Heybeliada Ruhban Okulu meselesini ele aldığımız bu çalışma her türlü siyasi görüş, slogan ve klişenin ötesinde hukuk kuralları temel alınarak hazırlanmıştır. Bu eserin çıkış noktası laik, demokratik ve hukuk devleti olan Türkiye'nin kendisine dayatılan talepleri kabul etmek zorunluluğu var mıdır sorusuna aranan cevapta yatmaktadır.

21. yüzyılın bilgi toplumunda bilgiye ulaşmak çok kolay olmakla birlikte, bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olanların açıklamaları, yayınları ve sloganlarıyla çevrelenmek de aynı şekilde mümkündür. Bu durumda gerçeğin üstü örtülmekte, kavramların içi boşaltılıp hükümsüzleştirilmektedir. Bu sayede insanların gerçeğe ulaşma ve bilgi edinme hakkı ellerinden alınmakta; anlamı ve içeriği çarpıtılmış moda terimlerin insanların bilinç düzeyini etkilemesi ve siyasi dayatmalara karşı çıkma cesaret ve bilgisine sahip olmaları engellenmektedir.

Patrikhanenin ekümenikliği meselesi Ortodoksların iç işi olarak gösterilmekte, Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması meselesi de azınlık hukuku, din ve vicdan özgürlüğü,

dinadamı yetiştirme özgürlüğü başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu noktada talepleri yerine getirmeyen Türkiye Cumhuriyeti devleti hem iç hem de dış kamuoyunda dini özgürlüklere tecavüz eden, azınlıklara baskı uygulayan bir ülke olarak gösterilmektedir. Her dönemdeki Hükümet yetkilileri de bu noktada iç ve dış kamuoyuna gerçekleri açıklama yerine, iddialara karşı sessiz kalmayı yada oyalama siyaseti gütmeyi tercih etmektedir. Oysa bu meseleler siyasi sonuçları olsa da hukukidir. Patrikhanenin ekümenikliğini kabul etmenin hukuki sonuçları vardır. Aynı şekilde Heybeliada Ruhban Okulunun da uluslararası teoloji üniversitesi olarak doğrudan Patrikhaneye bağlı olarak açılması talebi kesinlikle hukuki bir meseledir. Bu nedenle ulusal ve uluslararası hukukun buna izin verip vermeyeceği tartışılmalıdır. Asıl mesele Türkiye’den talep edilen hususların hukuka uygun olup olmadığı bir başka ifade ile yabancı otoriteler tarafından getirilen dayatmalara Türkiye’nin hukuken uyma yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı meselesidir.

Hukuki bir yaklaşımla ele alınan bu çalışmada kaynak temini konusunda yardımda bulunan Prof. Dr. İlber ORTAYLI’ya, Prof. Dr. Haluk KABAALIOĞLU’na ve Türkiye’de ulaşamadığım makaleleri Londra’dan temin eden Ar. Gör. Mete TEVETOĞLU’na bu vesile ile teşekkür ediyorum.

Bu çalışmayı yapma konusunda beni teşvik eden ve hatta zorlayan, bunu yapmaya sorumlu olduğumu defalarca hatırlatan kardeşim Yasemin ÖZEL’e de şükranlarımı sunuyorum. Gerçekten vazgeçtiğim noktada bana ihtiyacım olan desteği ve ilhamı verdi.

Ve son olarak bütün eserlerimde ilham kaynağım ve manevi desteğim olan bir başka özel insana, annem Sabiha ÖZEL'e teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunmak istiyorum. Fiziksel olarak olmasa da manevi olarak hep yanımda olduğunu ve beni koruduğunu biliyorum. Bu çalışmada yumuşak ellerine dokunamadım ama gönderdiğin ışık kalbimi ve yolumu aydınlattı. Huzur içinde uyu!

Bu kitabın yayınlanmasına vesile olan Av. Hüseyin ÖZBEK'e, IQ Kültür Sanat Yayıncılığa ve Sn. Adem SARIĞÖL'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Sibel ÖZEL
Marmara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi
İstanbul, Mart-2008

GİRİŞ

Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin ekümeniklik iddiası, Heybeliada Ruhban Okulunun (bundan böyle HRO olarak anılacaktır) uluslararası teoloji okulu olarak faaliyete geçirilmesi talebi ile birlikte uzun zamandır gündem oluşturmakta ve Avrupa Birliği'ne uyum süreci içinde ilerleme raporlarına¹, insan hakları ile ilgili Birleşmiş Milletler raporlarına² ve ABD İnsan Hakları Uygulama Raporlarına³ konu olmaktadır.

1 Commission of the European Communities, Brussels. 08.11.2006 SEC (2006) 1390 COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Turkey 2006 Progress Report, s. 16. Aynı değerlendirmeler 2007 İlerleme Raporunda da yinelenmiştir. Türkçe metin için bkz. www.gumruk.gov.tr/gumruk/dosyaupload/ab/KOB/2007/ilerleme_raporu.pdf (16.11.2007) s. 16.

2 United Nations General Assembly : "Interim Report of the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the elimination of all forms of intolerance and of discrimination based on religion or belief" s. 15. A/55/280/ Add.1. Situation in Turkey <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NOO/604/96/PDF> (13.4.2007).

3 U.S Department of State: Country Reports on Human Rights Practices-2006, s. 13. www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78844.htm. (13.4.2007).

Yabancı devlet adamları da çeşitli vesilelerle Türkiye'nin Patrikhanenin ekümenikliğini tanımasını ve HRO'nun açılmasını istemektedir. Sadece dışardan değil içeriden de benzer sesler yükselerek, Patrikhanenin ekümeniklik iddiasının Hıristiyanlığın iç meselesi olduğu, Türkiye'yi ilgilendirmedigi⁴ ve Lozan Antlaşmasına göre HRO'nun açılması gerektiği ile ri sürülmektedir⁵.

Gerek Patrikhanenin ekümeniklik iddiası gerekse bu iddianın simgesi olan uluslararası teoloji okulu olarak HRO'yu faaliyet geçirme çabaları hukuki bazda ele alınması gereken meselelerdir. Ancak gerek bilgi eksikliği gerekse sığ bir bakış açısıyla her iki meselede de gerçekler gözardı edilmekte ve Türkiye Cumhuriyeti devleti üzerinde bir dayatma politikası izlenmektedir. Konu hukuksal zeminden uzaklaştırılarak Türkiye'nin karışmaması gereken bir Hıristiyanlık meselesi olarak yansıtılmakta; talepler de insan hakları, azınlık hakları, din ve inanç özgürlüğü, azınlıkların dinadamı yetiştirme özgürlüğü başlıkları altında meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Buna karşılık TC Devleti genel olarak sessiz kalmayı tercih etmekte, siyasiler de meseleyi salt siyasi platformda görerek ve dış baskılara karşı vaatler vererek HRO'yu açmayı hedefledikleri mesajını vermektedirler.

4 Bu konudaki görüşlerin sınıflandırılması konusunda bkz. MACAR, Elçin: Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İstanbul 2004, s. 270 vd.

5 MACAR, Elçin: "Çözüm gibi çözüm şart" www.bianet.org (13.7.2004); MACAR, Elçin: "Laik Türkiye'de Ruhban Yetiştirme Sorunu" www.bianet.org. (01.04.2005); MACAR, Elçin/GÖKAÇTI, Mehmet Ali: Heybeliada Ruhban Okulunun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler, Tesev yayınları, Dış Politika Programı, Dış Politika Analiz Serisi-3, 2005, s. 34 vd.

Mesele ne kadar siyasi olursa olsun hukuk kuralları içinde meşruiyet kazanacaktır. Dolayısıyla HRO'nun uluslararası teoloji okulu olarak faaliyette bulunup bulunamayacağı meselesi hukuken incelenmesi gereken bir meseledir. Aynı şekilde Patrikhanenin ekümeniklik iddiasının tanınması da hukuki sonuçları beraberinde getirmektedir. Zira evrenselliği ve üzerinde insan yaşayan toprak parçasını ifade eden ekümeniklik kavramı TC. Devleti tarafından tanınırsa artık patriğin de TC vatandaşı olma zorunluluğu ortadan kalkacak, yabancı dinadamlarının Türkiye'ye istisnasız ve vizesiz girmesi ve Türkiye'de çalışması söz konusu olacaktır. Bir başka ifade ile Patrikhane Türk hukukunun dışında extraterritorial bir statü kazanacaktır.

Patrikhanenin bütün Ortodoks dünyasının merkezi olduğu ve konumunun buna göre düzenlenmesi gerektiği savına karşılık, Patrikhanenin bir Türk kurumu olduğu ve Eyüp kaymakamına bağlı olduğu klişesi tekrarlanmaktadır. Lozan müzakerelerinde de belirlendiği üzere Patrikhane bir Türk kurumdur ve bunun hukuki sonucu olarak uluslararası hukuka değil, Türk iç hukukuna tâbidir. Ancak Fatih ilçe sınırları içinde olan Patrikhanenin Eyüp kaymakamına bağlı olduğu önermesi meseleyi küçümsemekten öte bir anlam taşımamaktadır. Patriğin ne Fatih ne de Eyüp Kaymakamını muhatap almayacağı, kaymakamların da konuyla ilgili meselelerde inisiyatif kullanmaktan çekineceği açıktır.

Fener-Rum Patrikhanesi "bir Türk kurumu" olmasına rağmen resmi internet sitesini (www.patriarchate.org veya www.ec-patr.org) Türkçe olarak hazırlamamıştır. Sitede Yu-

nanca, İngilizce ve İspanyolca dil seçenekleri vardır ancak Türkçe yoktur. Diğer tüm patrikhaneler bulundukları ülkenin resmi dilinde web sayfası hazırladığı halde Fener-Rum Patrikhanesi Türkçe internet sitesi düzenlememekte, bu sitede İstanbul'un adı Constantinople olarak geçmekte ve ekümenik patrikhane sıfatı ısrarla kullanılmaktadır.

Patrikhanenin kendisini ekümenik olarak ilan etmesi dini ve hukuki açıdan bu sıfatı taşımasına izin verilmesiyle mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada ilk olarak Hristiyan inancı ve hukuku açısından Patrikhanenin ekümeniklik iddiasını ele aldık. Bu itibarla da ekümenik konsiller hakkında bilgi vermeyi uygun gördük.

Ekümenik (evrensel) konsiller kilise birliğini ve dogmaları etkileyen teolojik tartışmaları, nelerin sapkın olarak ilan edileceğini karara bağlayan en yüksek otoritedir. Bu konsiller kilise adına imparator tarafından toplanmıştır. İmparator ya şahsen katılmış ya da temsil edilmiştir⁶. Ekümenik konsile başkanlık etme görevi duruma göre Roma'nın Papa'sına, temsilcilerine ya da dört doğu kilise patriklerinden birine verilmiştir⁷.

Ekümenik konsilin yetkisi ve geçerliliği Kutsal Ruh'a dayanmaktadır. Konsil Kutsal Ruh'un rehberliğinde toplanmakta ve kilise tarafından algılanmaktadır⁸. Sadece ekümenik konsil kararları bütün Hristiyanlar üzerinde bağlayıcı etkiye

6 STAVRIDES, Vasil: "A Concise History of the Ecumenical Patriarchate" translated and edited from Grek original by Fr. George Dion Dragas. *The Greek Orthodox Theological Review* v. 45, No. 1-4, 2000, s. 65.

7 Id. s. 65.

8 Id. s. 66.

sahiptir. Ortodoks Doğu Kiliseleri 325 İznik Konsilinden 787 İznik Konsiline kadar olan ilk 7 konsili kabul etmektedirler⁹. Bu 7 konsil Ortodokslar için büyük önem arz etmektedir ve Ortodokslar kendilerini yedi konsilin kilisesi olarak adlandırmaktadırlar. Ortodoks kilisesi bu yedi konsilin kararlarını ve prensiplerini her dönemde ortaya çıkan yeni problemlerin çözüm yolu olarak kabul etmektedir¹⁰.

Ekümenik konsillerin ardından Bizans ve Osmanlı'da Patrikhanenin konumu esas alınmış ve ekümenik karakter taşıyıp taşımadığı incelenmiştir. Lozan müzakereleri ile birlikte TC Devletinde Patrikhanenin statüsü irdelenmiş ve ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünü HRO oluşturmaktadır. Gündemden düşmeyen bu mesele de hukuki açıdan incelenmiş ve Patrikhanenin talep ettiği şekilde uluslararası teoloji okulu açılmasının neden Türk hukukuna ve azınlık hukukuna aykırı olduğu açıklanmıştır. Zira mesele artık azınlıkların din adamı yetiştirme özgürlüğünün ötesine geçmiş, Patrikhanenin bir güç gösterisi olarak tümüyle kendisine bağlı uluslararası teoloji okulu açtırma projesi haline gelmiştir.

9 RUNCIMAN, Steven: The Great Church in Captivity Cambridge at the University Press 1968, s. 22; STAVRIDES, s. 66.

10 WARE, Timothy: The Orthodox Church, Penguin Boks 1997, s. 34-35.

BİRİNCİ BÖLÜM

FENER-RUM PATRİKHANESİ

Ekümenik Konsiller

İznik Konsili (M.S. 325)

İlk ekümenik (evrensel) konsil M.S. 325 yılında İmparator Konstantin'in davetiyle İznik'te toplanmıştır¹¹. İmparatorun açılış konuşmasıyla başlayan konsilde teolojik ihtilaflar ele alınmış ve Aryanizm mahkum edilmiştir¹². İskenderiyeli bir rahip olan Arius TANRI ile yaratma arasında kutsal bir çizgi çizerek OĞUL'u yaratılmışlar arasına yerleştirmiş, böylelikle OĞUL'un, BABA'dan daha aşağı bir seviyede olduğunu iddia etmiştir. Buna göre OĞUL olağanüstü bir yaratıktır ama sonuçta yaratılmış olandır. Arius'un amacı TANRI'nın eşsizliğini ve üstünlüğünü korumaktır. İsa'yı Tanrı'dan

11 WARE (Orthodox Church) s. 19; DVORNIK , Francis: Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Ankara 1990 (çeviren: Mehmet Aydın) s. 5; RUNCIMAN (Great Church) s. 22; ÇELİK, Mehmet: Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453), İzmir 2000, s. 16. \

12 ÇELİK, s. 17; WARE (Orthodox Church) s. 22.

daha düşük bir seviyeye yerleştirmekle insanın Tanrısallaştırılmasını imkansız hale getirmiştir¹³.

Aslında Arius'un doktrini ilk olarak İskenderiye Piskoposu Alexandre tarafından, ardından da 318 yılında yüz piskoposun katıldığı Mısır konsilinde mahkum edilmiştir. Buna rağmen Arius görüşlerini savunmaya devam etmiş ve taraftar toplamıştır. İmparator Konstantin ilk olarak Antakya'da bir Sinod toplayarak Aryanizmi mahkum etmeye karar vermiş fakat Aryanizmin sebep olduğu heyecan ve çalkantı nedeniyle İznik'te genel bir konsil toplayarak BABA ve OĞUL'un tabiatı probleminin çözülmesini hedeflemiştir¹⁴.

İznik konsilinde İsa'nın Baba ile bir tabiatta olduğu, yarı Tanrı yada olağanüstü yaratık olmadığı, Babanın Tanrı olduğu gibi aynı şekilde İsa'nın da Tanrı olduğu kabul edilmiştir¹⁵. Ayrıca İmparator tarafından önerilen formülün kilisenin imanını tam olarak gösterdiği belirtilmiş¹⁶ ve bütün Hristiyan âleminin Amentüsü (Kredo) yani iman esasları oluşturulmuştur¹⁷.

İznik konsilinde Hristiyanlığın iman esasları yanında kilise organizasyonu da şekillendirilmiştir. Konsilinin 6. Kaidesinde (Canon VI) sadece Roma, İskenderiye ve Antakya merkezleri zikredilmiş ve 7. Kaide ile Kudüs kilisesinin onursal sıralamada bu üç kilisenin ardında yer alması gerektiği belirtilmiştir¹⁸.

13 WARE (Orthodox Church) s. 22.

14 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 6-7.

15 WARE (Orthodox Church) s. 22.

16 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 7.

17 ÇELİK, s. 17.

18 WARE (Orthodox Church) s. 22.

İlk ekümenik konsilde zikredilen bu üç merkez Havariler tarafından kurulmuş olmaları nedeniyle ekümenik patrikhane olarak zikredilmiş ve kilise babaları tarafından apostolik kökenleri tartışmasız kabul edilmiştir¹⁹. Kudüs'ün 6. Kaidede zikredilen üç merkez içinde yer almamasının sebebi de budur. İsa'nın çarmıha gerildiği bu yerdeki kilise bir havari tarafından kurulmadığı için Kudüs kilisesi ayrı bir madde ile onursal sıralamada Roma, İskenderiye ve Antakya'nın ardında yer almıştır (Canon VII).

Roma'nın önceliği Havarî Petrus tarafından kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır²⁰ ve bu durum Doğu Hristiyanları tarafından da kabullenilmektedir. RUNCIMAN'a göre Doğu'nun Roma'nın onursal önceliğini tanıması Petrus'un ayrıcalıklı mirasından ziyade, şehrin büyüklüğünden gelmektedir²¹.

İlk ekümenik konsilde Hristiyanlığın inanç esasları belirlenmiş ve bu esaslara aykırı görüşler sapkın ilan edilerek mahkum edilmiştir. Ayrıca kilise organizasyonu onursal sıralaması ile belirlenmiştir. Ancak ilk ekümenik konsilde İstanbul'un adı geçmemiştir. İznik konsilinde İstanbul Efes (Heraclaea) metropolitliğine bağlı bir episkoposluk olarak kabul edilmiştir²². WARE ilk ekümenik konsilde Roma, İskenderiye ve Antakya'nın üç büyük merkez olarak yer almasına, Kudüs'ün bu üç merkezden sonra onursal sıralamaya yerleştiril-

19 ÇELİK, s. 19.

20 DVORNIK, Francis: The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew, Harvard University Press 1958, s. 3.

21 RUNCIMAN (Great Church) s. 20.

22 ÇELİK, s. 19; WARE (Orthodox Church) s. 22.

mesine rağmen İstanbul'dan bahsedilmemiş olmasını doğal karşılamakta ve bunun nedeni olarak İstanbul'un henüz başkent olarak ilan edilmemiş olmasını göstermektedir²³. Dolayısıyla politik güç merkezi olmayan bir yerdeki kilise dini açıdan da onurlandırılmamış olmaktadır. Benzer bir yaklaşım DVORNIK tarafından da ileri sürülmüştür. Buna göre Kilise Babaları sadece Roma ve İskenderiye'nin uygulamalarını tümüyle onaylamış; Antakya'nın uygulamalarına ise daha sınırlı bir onay vermiştir. Müellif İznik konsilinin 6. Kaidesinin Kilise Organizasyonunun "Magna Carta'sı" olarak yorumlanamayacağını; İmparatorluğun coğrafi bölgelerinin, piskoposluğun ruhani dairelerine uydurulduğunu öne sürmektedir. Bu itibarla kilise organizasyonunun bütün gelişimi bu istikamette olmuş ve 2. Ekümenik Konsilde de Kilise Babaları aynı şekilde kilise organizasyonunun İmparatorluğun politik bölümleri ile sıkı bir uyum göstermesi için çaba harcamışlardır²⁴. RUNCIMAN da kilise organizasyonunun Hükümet yapısına paralel düzenlenmesini İmparatorların arzuladığını vurgulamaktadır²⁵.

Görüldüğü üzere aşağıda inceleyeceğimiz diğer konsillerde alınan kararlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde kilise organizasyonu ve onursal derecelerin politik nedenlerle İmparatorluğun güç merkezlerine göre belirlendiğini söylemek mümkündür. Ancak meseleye sadece dini açıdan bakacak olursak, inanç esaslarının belirlendiği bu ilk konsilde üç kili-

23 WARE (Orthodox Church) s. 22.

24 DVORNIK (Idea of Apostolicity) s. 18-19.

25 RUNCIMAN (Great Church) s. 20.

senin apostolik kökenlerinden dolayı ekümenik patrikhane olarak belirlenmesi, Kudüs'ün onursal sıralamada bu üç kiliseden sonra gelmesi ve İstanbul'dan bahsedilmemesi önemlidir. Zira eğer İstanbul dini açıdan önemli olsaydı İmparatorluğun resmi başkenti olup olmadığına (ki sadece 5 yıl sonra yeni başkent olmuştur) bakılmaksızın ilk ekümenik konsil kararlarında hak ettiği yeri alırdı.

İstanbul Konsili (M. S. 381)

İznik konsilinde Arius mahkum olmasına karşılık Aryanistler teslim olmayarak düşüncelerini yaymaya devam etmiş ve bu nedenle çatışmalar çıkmıştır²⁶. Konstantin Hristiyanlıkla Aryanizm arasında uzlaşma sağlamak istemiş ve Oğul'un sadece BABA'ya benzediğini iddia eden yarı Aryanistlere destek olmuş²⁷ ve yayınladığı bir fermanla Aryanistleri affetmiştir. Ancak bu afla birlikte devlet desteğini alan Aryanistler kiliseleri ele geçirmiş ve kargaşa devam etmiştir²⁸. Konstantin'in oğlu Konstans da Aryanistlere sempati göstermiş ve bu nedenle bu itizal hareketi önce doğuya , II. Konstans'ın iktidarı ele geçirmesiyle de batıya yayılmıştır. Konstans tebaasını Aryanizm inancına zorlayamazdı. Zira inanç ancak Sinodlarda belirlenebiliyordu. Bu nedenle Konstans zamanında çeşitli Sinodlar toplanmıştır. Bu çalkantılı dönemde Papa 1. Jules konsiller tarihi açısından çok önemli bir beyanat vermiş ve bir konsilin ekümenik (genel) olarak kabul edilmesinin İmpa-

26 ÇELİK, s. 20.

27 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 9.

28 ÇELİK, s. 21.

ratorluğun davetiyle değil, bütün kiliselerin konsil kararlarını kabul etmesiyle mümkün olabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla İmparatorun topladığı her konsil ekümenik olmamakta ancak kararlarının bütün kiliselerce kabul edildiği konsiller ekümenik (genel) niteliğini almaktadır. O zamana kadar bu tanımlamaya uyan tek konsil İznik konsili olmaktadır²⁹. Bu nedenle Theodosius'un 381 yılında İstanbul'da topladığı konsil ekümenik değil, bölgesel bir konsildir³⁰. Bu konsile batı piskoposları davet edilmemiştir³¹.

İstanbul konsili İznik'te kabul edilen inanç esaslarını kabul etmiş, Kutsal Ruh üzerine öğretileri geliştirmiştir. Kutsal Ruh'un da tıpkı Baba ve oğul gibi Tanrı olduğu; Baba'dan geldiği; Baba ve Oğul'a birlikte tapınıldığı ve kutsandığı onaylanmıştır³².

Konsil ayrıca İznik konsilinin 6. Kaidesini değiştirmiş ve İstanbul piskoposluğunu Roma'dan sonra ve İskenderiye'den önce ikinci sıraya yerleştirmiştir (Canon III)³³.

Ekümenik olmayan bir konsilde İstanbul'a Patrikhane statüsü verilerek ekümenik patrikhaneler içinde ikinci sıraya yerleştirilmesi, siyasi bir tasarruf olarak ilk ekümenik konsi-

29 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 10.

30 ÇELİK, s. 24-25; DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 11.

31 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 11; DVORNIK (Idea of Apostolicity) s. 51.

32 WARE (Orthodox Church) s. 22-23.

33 WARE (Orthodox Church) s. 23; DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 11. RUNCIMAN'a göre Kilise Babaları 3. Kaide ile Eski Roma'yı utandırmak istememiş, buna karşılık yeni başkente iltifat etmişler ve İskenderiye Patrikhanesinin statüsünü düşürmüşlerdir. RUNCIMAN, Steven: The Eastern Schism, Oxford at the Clarendon Press 1955, s. 14.

lin 6. Kaidesini ihlal etmektedir. Roma kilisesi bu durumu kabullenmemiş, İskenderiye ve Antakya Patrikhaneleri sessiz kalmışlardır³⁴.

381'den sonra Aryanizm Batı Avrupa'nın belirli bölgeleri dışında etkisini kaybedip silinmiştir. İstanbul konsilinin 3. Kaidesi Roma'yı gücendirdiği için Roma bu Kaideyi yok farz etmiş ve ancak 1215 Lateran konsilinde İstanbul'un ikinci sıradaki yerini tanımıştır. Ancak bu dönemde İstanbul zaten Haçlıların elinde ve Latin bir Patriğin idaresinde bulunmaktadır³⁵.

İstanbul konsilinin İstanbul'u ikinci sıraya yerleştiren 3. Kaidesi asıl etkisini İskenderiye patrikhanesi üzerinde yapmış ve sonraki 70 yıl boyunca İstanbul ile İskenderiye arasında büyük bir mücadele yaşanmıştır. Bu mücadelede zafer İskenderiye patrikhanesinden yana olmuştur³⁶.

Efes Konsili (M.S. 431)

İstanbul konsilinin ardından İskenderiye patrikhanesinin onursal sıralamada geriye düşürülmesi Doğu'da yoğun tepkilere sebep olmuş ve İskenderiye patriği Theophilus topladığı bir sinod ile İstanbul piskoposu Chrysostom'u azletmiştir³⁷. Bu azil kararı İmparator tarafından da onaylanmıştır. İskende-

34 FORTESCUE, Adrian: The Orthodox Eastern Church, London (Catholic Trust Society) 1908, s. 33'den naklen ÇELİK, s. 24-25. DVORNIK Doğu Kiliselerini ilgilendiren bu kararlardan Roma'nın haberdar edilmediğini, ancak Roma'nın İstanbul'un önceliğine karşı en ufak bir protestoda bulunmadığını belirtmektedir (Konsiller Tarihi) s. 12.

35 WARE (Orthodox Church) s. 23.

36 Id. s. 24.

37 WARE (Orthodox Church) s. 24; DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 12.

riye patriğinin İstanbul piskoposunu mahkum ettirmesi, İstanbul'un İskenderiye karşısında aşağılanması anlamına gelmektedir³⁸.

İskenderiye'nin İstanbul karşısındaki ikinci büyük zaferi yine bir İstanbul piskoposunun mahkum ettirilmesi durumudur. Bu olay 431 yılında toplanan üçüncü Efes konsilinde gerçekleşmiştir³⁹.

381'den beri teslisin üç unsurunun aynı olduğu, tek bir ilahi tabiata sahip olduğu görüşü yaygındı. Ancak İstanbul piskoposu Nestorius İsa'nın bütünüyle Tanrı olduğu, Teslisin bir olduğu, aynı bedende iki kişi olduğu görüşünü ileri sürmekteydi. Ayrıca Meryem konusunda da onun Tanrı anası olarak isimlendirilmesine karşı çıkmakta ve sadece insan olan İsa'nın anası olduğunu, İsa'nın Tanrısal tarafının anası olmadığını ileri sürmekteydi⁴⁰. Buna karşılık İskenderiye patriği Meryem'e "Tanrı Anası" sıfatını vermektedir⁴¹.

İki kilise arasındaki rekabet yanında bu inanç farklılıkları nedeniyle de toplanan 3. ekümenik konsilde İsa'nın biricik kişilikli iki tabiatlı olduğu görüşü kabul edilerek Nestorius mahkum edilmiştir. Çok sayıda Nestori taraftarı İran'a göç ederek yeni bir teolojik okul ve Nestori kilisesi patrikliğini kurmuşlardır⁴².

431 Efes konsilinde, 381 İstanbul konsilinin 3. kaidesine dokunulmamıştır. Ancak başkent patriğinin kutsal bir konsil-

38 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 12.

39 WARE (Orthodox Church) s. 24.

40 WARE (Orthodox Church) s. 24-25.

41 ÇELİK, s. 26.

42 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 14.

de mahkum edilmesi ve İskenderiye patriğine bağlı birinin buraya atanması fiilen İskenderiye'nin İstanbul üzerindeki üstünlüğünü göstermektedir⁴³.

Efes Konsili (M.S 449)

431 Efes konsili İskenderiye'nin İstanbul ve Antakya üzerindeki zaferiyle sonuçlanmış ve İskenderiye'nin savunduğu monofizit görüş kabul edilmiştir. Buna göre Oğul bedenleştikten sonra ilahi tabiat İsa'nın insanı tabiatını yutmaktadır⁴⁴.

Efes konsilinde İskenderiye patrikhanesinin çabasıyla kabul edilen monofizit görüş, İstanbul patriği Flavianus ve (Roma) Papa 1. Leo'nun muhalefeti ile karşılanmıştır. Aslında İstanbul'da da monofizit görüş taraftar bulmasına rağmen, İstanbul patriği Flavianus, monofizit ekolünden Eutyches'i sapkın ilan ederek İstanbul'da mahkum etmiştir. Bunun üzerine İskenderiye patriği, İmparator II. Theodose'nin yeni bir ekümenik konsil toplanmasını sağlamıştır. 449 yılında Efes'te toplanan konsilde monofizitlik kabul edilmiş ve İskenderiye patrikhanesinin İstanbul üzerinde yeni bir zaferiyle sonuçlanmıştır⁴⁵. Bu konsilde İstanbul patriği Flavianus da görevden alınmıştır⁴⁶.

Böylelikle İstanbul konsilinde ikinci sıraya yerleştirilen İstanbul kilisesi bir kez daha aşağılanmıştır. Zira sıralamada ondan sonra gelen İskenderiye patrikhanesi her iki konsilde de İstanbul piskoposunu mahkum ettirmeyi başarmıştır. Bu

43 ÇELİK, s. 28.

44 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 15.

45 WARE (Orthodox Church) s. 25.

46 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 16.

durum 325 İznik konsilinin 6. kaidesinin, 381 İstanbul konsilinin 3. kaidesine üstün olduğunu bir başka ifade ile İskenderiye'nin İstanbul'un üstünde bir konumda olduğunu göstermektedir.

Kadıköy Konsili (M.S. 451)

449 Efes konsilinde benimsenen monofizit doktrinin zaferi çok kısa sürmüş, Papa 1. Leo alınan kararları protesto etmiş ve Efes konsilini “Haydutlar Konsili” olarak adlandırmış ve yeni bir konsil toplanmasını talep etmiştir. İmparatorun ölümüyle bu isteği gerçekleşmiş ve 451 yılında yeni İmparator Marcian tarafından Kadıköy’de bir konsil toplanmıştır⁴⁷. Bu konsil Bizans kilisesi ve Batı tarafından dördüncü ekümenik konsil olarak kabul edilmektedir⁴⁸.

Bu konsilde monofizitlik reddedilmiş ve İsa’nın iki tabiatlı olduğu kabul edilmiştir. Buna göre bir ve aynı oğul, hem Tanrı hem de insandır⁴⁹. İsa’nın bir şahısta birleşmiş iki tabiatı vardır ve bu tabiatlar kendi arasında birleşmemiş, bölünmemiş, ayrılmamış ve değişikliğe uğramamıştır⁵⁰.

Kadıköy konsili sadece İskenderiye patrikhanesinin görüşlerinin reddiyle sonuçlanmamış ayrıca İskenderiye’nin Doğu’daki üstünlük iddiasına da son vermiştir. Bu konsilin 28. Kaidesi, İstanbul konsilinin 3. Kaidesini teyit etmiş ve İstanbul’un Yeni Roma olarak Eski Roma’dan sonra ikinci sıra-

47 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 16.

48 WARE (Orthodox Church) s. 26.

49 Id. s. 26.

50 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s.16.

ya yerleştğini vurgulamıştır⁵¹. Kadıköy konsili Kudüs kilisesini de patrikhane derecesine çıkarmış ve sıralamada beşinci sırayı vermiştir. Böylelikle beş patrikhane'nin de apostolik kökenli olduğu iddia edilmiştir. Beş patrikhane Kıbrıs dışında bilinen dünya üzerindeki yargı yetkilerini paylaşmışlardır. Beşli sistem bütün piskoposların eşit olduğu, genel konsillere katılma ve oy kullanma hakkı olduğu gerçeğini değiştirmektedir⁵².

Papalık delegeleri son oturumda bu kararı protesto etmiş,⁵³ ayrıca Papa I. Leo 28. Kaideyi şiddetle reddetmiş⁵⁴ ve Roma, Antakya ve İskenderiye'nin imtiyazlı durumlarını belirtmiş, buradaki kiliselerin havariler tarafından kurulduğunu oysa İstanbul'un bu nitelikte olmadığını vurgulamıştır⁵⁵.

Kadıköy konsili, 381 İstanbul konsilini Kutsal Ruh ile ilgili kararı ve bu kararın İznik Amentüsüne dahil edilmesi nedeniyle Ekümenik konsil kabul etmiştir. Dolayısıyla aslında ekümenik bir konsil olmayan İstanbul konsili, 451 Kadıköy konsili ile bu niteliği kazanmıştır⁵⁶.

Görüldüğü üzere Kadıköy konsilinde inançla ilgili kararlarda birlik sağlanırken, kilise organizasyonu ile ilgili 28. Kaide üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. İstanbul'un onursal sıralamada ikinci sırayı işgal etmesi Roma tarafından kabul edilmemiştir. Papa I. Leo İmparator Marcian'a yazdığı mek-

51 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 17; WARE (Orthodox Church) s. 26; ÇELİK, s. 33.

52 WARE (Orthodox Church) s. 27.

53 WARE (Orthodox Church) s. 26; DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 17.

54 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 17; ÇELİK, s. 34.

55 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 17.

56 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 11; DVORNIK (idea of Apostolicity) s. 51.

tufta bu durumun İznik konsilinin 6. Kaidesine aykırı olduğu-
nu; Ruh'ul-Kudüs'ün statüsünün ve eski zaman gelenekleri-
nin çİğnendiğini belirtmiřtir⁵⁷. Dolayısıyla Roma'nın birinci
sıradaki yeri değişmemekle birlikte, İstanbul'un ikinci sıraya
yerleştirilmesi Papa tarafından kabul edilemez olarak nitelen-
dirilmiřtir⁵⁸. Zira İstanbul apostolik kökenli değildir bir başka
ifadeyle bir havari tarafından kurulmamıştır.

İstanbul Konsilleri (M.S. 476 ve M.S. 508)

475 yılında tahta geçen Basilikos kanlı ayaklanmalarla
süren iç karışıklıkları gidermek amacıyla Mısır'a gitmiş ve
orada kilise temsilcileri ve ruhanilerle görüşerek Doğu Hiris-
tiyanlarının gönlünü almak istemiştir. Bu amaçla dönüşünde
İstanbul'da 476 yılında ekümenik bir konsil toplamıştır . Bu
konsilde Kadıköy konsilinde alınan kararlar gayrimeşru ilan
edilmiş ve 325 İznik konsilinde kabul edilen ilkelere ters düş-
şen her karar lanetlenmiştir. Böylelikle Kadıköy konsilinde
kabul edilen İstanbul Patrikhanesinin ekümeniklik statüsü
kaldırılmış ve İmparator da yayınladığı bir fermanla bunu ka-
bul etmiřtir⁵⁹.

Konsile katılan ruhaniler Efes'e gelerek İşkenderiye pat-
riği Timoteus'un Başkanlık ettiği bir Sinod toplamışlar ve bu-
rada Kadıköy konsilinin bütün kararlarını gayrimeşru ilan
ederek İstanbul patriğini aforoz etmiřlerdir⁶⁰. İstanbul patriği-

57 ÇELİK, s. 36.

58 Roma sadece İstanbul'un sıralamadaki yerine değil, Kudüs'ün patrikhane ola-
rak kabul edilmesini ve beşinci sıraya yerleştirilmesini de protesto etmiştir.

RUNCIMAN (Eastern Schism) s. 15.

59 ÇELİK, s. 50-51.

nin İstanbul'da toplanan konsilde değil de Efes'te toplanan konsilde aforoz edilmesi İstanbul'un Efes'e bağlı bir episkoposluk olarak görüldüğü mesajının verilmesi şeklinde yorumlanmıştır⁶¹.

Bizans iktidarının el değiştirmesiyle İstanbul patrikliği yeniden güçlenmiş, bu durum Antakya ve İskenderiye'de kanlı olaylara sebep olmuştur. İmparator Zenon uzun müzakere-lerden sonra "Henetikon" olarak bilinen İttihad Fermanı yayınlarak barış ortamı sağlamaya çalışmıştır⁶². İmparator Zenon'a İstanbul patriği Acacius destek olmuş ancak Papa Simplicius onu aforoz etmiştir. Bu durum Roma kilisesi ile İstanbul kilisesinin arasını açmıştır⁶³.

508 yılında İstanbul'da bir konsil daha toplanmış ve burada İstanbul patriği Makdunios aforoz edilmiştir. Dolayısıyla yüz elli yıl içinde Doğu kiliseleri beş İstanbul patriğini aforoz ettirmişlerdir. Bu konsilde de Kadıköy konsilinin kararı lanetlenmiş ve konsil tutanakları yaktırılmıştır⁶⁴.

Beşinci Genel Konsil (M.S. 553)

Bizans İmparatoru olan Justinian kendisini eski Roma kayzerlerinin varisi sayarak eski imparatorluğun yeniden inşası için "Tek Devlet, Tek Kanun, Tek Kilise" formülünü uygulamaya koymuş ve dini mücadelelerde arabuluculuk rolünü üstlenmiştir⁶⁵.

60 Id. s. 52.

61 Id. s. 52-53.

62 Id. s. 53.

63 RUNCIMAN (Eastern Schism) s. 16.

64 ÇELİK, s. 61-62.

65 Id. s. 61-62.

553 yılında İstanbul'da toplanan konsil beşinci genel (ekümenik) konsil olarak kabul edilmiştir⁶⁶. Burada İskenderiye bakış açısıyla Kadıköy konsili kararları yeniden yorumlanmış ve İsa'nın iki tabiatının nasıl bir tek insan şeklinde birleştiği açıklanmıştır⁶⁷.

Roma temsilcileri İstanbul patriğini mahalli bir statüye indirgeyen bir belge hazırlayarak Başkent patriğine imzalatmışlar ve İmparatora bir fermanla ilan ettirmişlerdir⁶⁸.

Ortodoks kilisesi genel itibarla Caesaropapizm (Sezara papizim) ile suçlanmakta⁶⁹ ve Justinian bu eğilimin en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir⁷⁰. Sezarapapizm sivil ve dini yetkilerin tek bir kişide toplanmış olmasını bir başka ifade ile bu kişinin hem İmparator hem de Papa olmasını ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak da Bizans kilisesi gerçekte bir devlet organı olmaktadır⁷¹. Batılı kaynaklara göre Sezarapapizm devlet reisini hem Sezar hem de Papa olarak kabul etmekte dolayısıyla kiliseyi devlete bağlamakta⁷² yada devlete itaat ettirmektedir⁷³. Bu nedenle bazı müellifler Bizans kilisesi ile Devlet ilişkisinin temelde ele alınmayacağını öne

66 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 21.

67 WARE (Orthodox Church) s. 29.

68 ÇELİK, s. 63.

69 RUNCIMAN (Great Church) s. 73.

70 ÇELİK, s. 62.

71 GEANAKOPOLOS, Deno: "Church and State in the Byzantine Empire: A Reconsideration of the Problem of Caesaropapism" *Church History* v. 34, No. 4, December 1965, s. 381.

72 WARE (Orthodox Church) s. 41.

73 RUNCIMAN (Great Church) s. 73.

sürmüşlerdir. Buna göre kilise ile devlet arasında, ruhban ile laik arasında kesin bir çizgi yoktur. Her iki kesim de tek bir organizmanın parçaları olarak algılanmalıdır. Kilise ve devlet tek bir organizma oluştursa da bu tek organizma içinde iki ayrı unsur papazlık (sacerdotium) ve egemenlik (imperium) gücü bulunmaktadır. Bu iki ayrı unsur uyum içindedir ve birbirlerinin üzerinde mutlak kontrol yetkisi bulunmamaktadır⁷⁴. Bu doktrin Justinian kanunlarında da yer almaktadır. Dolayısıyla İmparatorun yükümlülüğü konsilleri toplamak ve konsil kararlarını uygulatmaktır. Ancak bu kararların içeriğini dikte ettirmek onun yetkilerini aşar. Konsilde toplanan piskoposlar doğru inancın ne olduğuna karar verirler. Ancak pek çok olayda imparatorlar dini meselelere müdahale etmişlerdir⁷⁵.

İkonakırıcılık imparatorların ruhaniler üzerindeki baskılarının bir örneğini oluşturmaktadır⁷⁶. Buna karşılık kilise her zaman ikonakırıcılığın karşısında yer almıştır. Dolayısıyla Bizans tarihinde kilise ile devlet birbirleriyle yakın bir bağlılık içinde olmuştur⁷⁷.

Altıncı Genel Konsil (M.S. 680)

595 yılında İstanbul patriğinin Ekümenik Patrik unvanını kullanması Papa Gregory I'i kızdırmıştır. Bu unvanın kullanılması bütün dünya çapında yetki iddiasında bulunmak anlamına geleceği için Papa, İmparator Phocas'dan bunun kulla-

74 WARE (Orthodox Church) s. 41.

75 Id. s. 41.

76 GEANAKOPLES, s. 385.

77 WARE (Orthodox Church) s. 41.

nılmasını yasaklamasını istemiştir⁷⁸. Görüldüğü üzere İstanbul'un onursal sıralamada ikinci sırada olmasını kabullenmeyen Roma, ekümenik patrik unvanının da kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. RUNCIMAN İstanbul kilisesinin kullandığı ekümenik sıfatının, Roma kilisesinin anladığı ve şiddetle karşı çıktığı anlamı ile Bizans'taki anlamının farklı olduğunu iddia etmektedir. Müellife göre her ne kadar kavram, üzerinde insan yaşayan bütün dünyayı işaret etse de Bizanslılara göre ekümen, Hristiyan İmparatorluğu anlamındadır. İstanbul ekümenik başkent; onun patriği de ekümenik patriktir. Diğer patrikler üzerinde yetkisi yoktur⁷⁹.

Bugün de aynı savlar Patrikhanenin ekümeniklik iddiasının Türkiye tarafından kabul edilmesi yönünde dile getirilmektedir. Ekümenikliğe kelime anlamının dışında daha ziyade hafifletici anlamlar yükleyerek bu unvanın kullanılmasının kimse üzerinde hak talebi içermediği, dolayısıyla sakıncalı olmadığı ileri sürülmektedir. Anlaşılan Roma kilisesi olaya bu açıdan bakmamış ve ekümenikliği bu anlamda yorumlamamıştır. Papalar Roma'nın sıralamadaki birinciliği değişmese de İstanbul'un ikinci sırada yer almasını ve ekümenik unvanını kullanmasını kabullenmemiş ve karşı çıkmışlardır. Ancak 6.yüzyılda Roma kilisesinin dini lideri olan Papa Gregory I. İstanbul'un ekümeniklik sıfatını kullanmasına dini gerekçelerle karşı çıkarken, 21. yüzyılda Vatikan devletinin başkanı olan Papa Benedikt XVI siyasi gerekçelerle İstanbul patrikhanesi için ekümenik sıfatını kullanabilmektedir⁸⁰.

78 RUNCIMAN (Eastern Schism) s. 18.

79 Id. s. 18.

80 CUMHURİYET 30.06.2007.

Kiliseler arası çekişme ve İsa'nın tabiatları ile ilgili tartişmalar devam ederken yükselen İşlam, Bizans'ın karşılaştığı yeni bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in ölümünden on beş yıl sonra Araplar Suriye, Filistin ve Mısır'ı ele geçirmiş, elli yıl içinde İstanbul surlarına kadar gelmiştir. İşkenderiye, Antakya ve Kudüs patrikhaneleri Mşlmanların eline gemiřtir⁸¹.

İranlıların Suriye ve Filistin'i ele geçirmesi zerine İmparator Heraklius Suriye ve Mısır monofizitlerinin İmparatorluk düşmanları ile birleşmesinden korkmuş ve monofizitlik lehine uzlaşmaya girişmiştir. Buna göre İsa, bedenleşmesinden sonra insani ve ilahi olarak ne iki iradeye ne de iki enerjiye sahipti. Sadece bir iradeye ve enerjiye sahipti. Ancak bu taviz beklenen siyasi sonuçları gerçekleştirmemiş, Mısır monofizitleri Mşlmanları kurtarıcı olarak karřılamıřlardır⁸².

İmparatorluğun müdahalesi ile monofizitlik lehine verilen bu taviz batıda tepkilere neden olmuştur. Papa Honorius'dan sonra gelen bütün papalar İmparator Heraklius'un iman esaslarını reddetmişlerdir. İtalya'yı kaybetme korkusuyla İmparator II. Constant yayınladığı yeni deklarasyonla İsa'daki iradeler konusunun tartişılmasını yasaklamıştır. Papa I. Martin bu deklarasyonu reddetmiş ve İsa'nın iki iradeli ve iki enerjili olduğuna dayanan inanç esaslarını belirlemiş ancak İmparator polislerince tutuklanıp İstanbul'a gönderilmiş ve sürgünde lmřtir⁸³.

81 WARE (Orthodox Church) s. 29-30.

82 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 21-22.

83 Id. s. 22.

İmparator IV. Konstantin doğuyu kaybettikten sonra batı kilisesinin sakinleştirilmesi için yeni bir genel konsil toplamaya karar vermiş ve 681’de İstanbul’da altıncı genel konsil toplanmıştır⁸⁴.

Bu konsilde İsa’nın iki tabiatı olsa da bir tek şahıs olduğu ve sadece bir iradesi olduğu görüşünü savunan monofizit görüşü sapkın ilan edilerek mahkum edilmiştir. Konsilin aldığı kararlara göre İsa’nın iki tabiatı varsa, iki de iradesi olmak zorundadır. İsa gerçek Tanrı olduğu gibi gerçek insandır ve Tanrısal irade gibi insani iradeye de sahiptir⁸⁵.

Bu konsil genel konsil adı altında toplanmasına rağmen sadece Doğu kilisesinin disiplin meseleleriyle uğraşmıştır. Kadıköy konsilinin yirmi sekiz kararı yeniden kabul edilmiştir. Buna karşılık Papa Serge alınan kararları kabul etmemiştir⁸⁶.

İstanbul Kilisesinin Apostolik Köken İddiası

Ancak apostolik kökenli yani bir havari tarafından kurulan kiliselerin ekümenik olarak kabul edilmesi ve İstanbul episkoposluğunun apostolik kökenli olmayışı, İstanbul kilisesinin ekümenik sıfatını kullanmasında çok büyük engeller oluşturmuştur. Bu nedenle Bizanslı fanatikler İstanbul episkoposluğunun da bir havari tarafından kurulduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre kilise havari Aziz Andreas tarafından kurulmuştur. Andreas, Petrus’un kardeşi ve havarilerin ilkidir. Petrus’u İsa’ya o tanıştırmıştır⁸⁷.

84 Id. s. 22-23.

85 WARE (Orthodox Church) s. 29.

86 WARE (Orthodox Church) s. 23.

87 DVORNIK (Idea of Apostolicity) s. 138.

Bizanslıların gözünde kilisenin itibarının artırılması amacıyla Aziz Andreas'ın kemikleri İstanbul'a getirilmiş ancak Bizanslılar için bu önem arzetmemiştir. Zira İstanbul'un kuruluşunun üzerinden iki yüzyıl geçmiş olmasına rağmen Aziz Andreas'a ilgi gösterilmemiş ve azizin kemiklerinin bu şehirde huzur bulacağı inancı ile Bizans episkoposluğu arasında bir bağ kurma teşebbüsü olmamıştır⁸⁸.

Bu hikaye aslında üçüncü yüzyılın sonunda veya dördüncü yüzyılda hayat bulmuş olmalıydı. Ancak apostolik köken iddiası yedinci yüzyılın sonundan itibaren kabul edilmiştir. İnancın yayılması ise sekizinci yüzyılın sonunda olmuştur⁸⁹. Apostolik kökenin önemi nedeniyle ortaya atılan Aziz Andreas hikayesi tarihi gerçeklere uymamaktadır.⁹⁰ Andreas'ın Bizans'ta belirli bir süre kaldığına dair *Virtues Andrea* ya da herhangi bir yazılı kaynakta bir bilgi yoktur⁹¹. DVORNIK hikayenin geç bir tarihte ortaya çıkmasını Bizanslıların kilise organizasyonunda kilisenin havari tarafından kurulmuş olmasının önemini bilmiyor olmasına bağlamaktadır. Altıncı ve yedinci yüzyıllarda apostolik kökenin önemi anlaşılmış bu nedenle de Andreas hikayesi ile ilgili bilgiler yedinci yüzyılın sonu ve sekizinci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır⁹².

Bir kilise havari tarafından kurulmuşsa bunun bilinmiyor olması yada önemsenmemiş olması düşünülemez. Bir kilisenin havari tarafından kurulmuş olduğu iddiası yüzyıllar sonra

88 Id. s. 140.

89 DVORNIK (Idea of Apostolicity) s. 222-223.

90 RUNCIMAN (Great Church) s. 20.

91 DVORNIK (Idea of Apostolicity)s. 222.

92 DVORNIK (Idea of Apostolicity) s. 222.

apostolik kökenin önemi nedeniyle ortaya atılıyor ve Hristiyan dünyasında ittifakla kabul görmüyorsa, bu iddianın tarihi gerçeklere uymadığını kabul etmek gerekmektedir.

İstanbul'da toplanan 6. Ekümenik konsil kararları apostolik kilise unvanının Bizans'ta 7. yüzyılda nasıl kullanıldığını göstermektedir. Bu kararlarda Roma da apostolik kilise olarak anılmaktadır. İmparator IV. Konstantin hem papa için hem de İstanbul patrikliği için ekümenik sıfatını kullanmıştır⁹³. Andreas ile kurulan bağlantı İstanbul kilisesini terfi ettirmek için yeterli olacak mı sorusu gündeme gelmiş ve İstanbul, Yeni Roma olarak adlandırılınca Eski Roma'nın sahip olduğu unvanların Yeni Roma tarafından da kullanılması gerektiği kabul edilmiştir. Eski Roma kilisesi apostolik olarak nitelendirilince Yeni Roma'nın da aynı imtiyazı kullanmasını engelleyecek bir neden görülmemiştir⁹⁴.

Daha sonraki dönemde İstanbul kilisesi apostolik unvanı bir tek belgede kullanmış olsa da İstanbul patrikleri henüz resmi olarak bu unvanı kullanmamakta, özellikle Papalara yazılan mektuplarda sadece Roma için apostolik sıfatı yer almaktadır⁹⁵.

Buna karşılık ikonakırıcılık döneminde yeni bir yaklaşım gelişmiştir. İkonakırıcı imparatorlar egemenliğin eski Hellenistik tanımına geri dönmeyi tercih etmişler ve dini meselelerde kendi konumlarını papazların üstüne çıkarmak eğiliminde olmuşlardır. Buna karşılık gerçek apostolik kilise patriklik-

93 Id. s. 163.

94 Id. s. 164-166.

95 Id. s. 167.

leri ikonakırıcı doktrinin yanında yer almamıştır.⁹⁶ Bu nedenle apostolik köken düşüncesi tasvir savunucuları için, doktrinel alanda imparatorların müdahalesini azaltmak amacıyla kullanılmıştır. Kilise meselelerinin beş patriklik tarafından karara bağlanması prensibi ikonakırıcılık döneminde, tasvir savunucuları tarafından şiddetle desteklenmiştir⁹⁷.

Tasvir savunucularının en önemli isimlerinden olan Studioslu Aziz Theodore'nin yazılarında bu durum çok açık bir şekilde belirgindir. Müellif imparatorların inanç meselelerine müdahale hakkının reddedilmesini savunmakta ve dogmalarla ilgili kararlarda kilisenin münhasır yetkisi olduğunu, bunun imparator tarafından değil, havari kökenli beş kilise olan Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs patriklerine temsil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Müellife göre patrikliklerin birinin kararı yeterli değildir. Beşinin de onayı gerekmektedir. Bu nedenle sadece imparator ve onun sapkın patriğinin onayladığı ancak diğer dört patrikliğin mahkum ettiği ikonakırıcı konsil kararlarını geçersiz kabul etmektedir⁹⁸.

Tasvir savunucuları İstanbul'un havari kökenli olduğu iddiasını imparatora karşı kilisenin konumunu güçlendirmek amacıyla savunmuşlardır. Apostolik kökenli diğer kilise patrikleri tasvir savunucusu olduğu için, ikonakırıcı olan İstanbul patriği sapkın ilan edilmiş ve ikonakırıcı konsilin aldığı kararlar kınanmıştır.

Theodore'nin İstanbul kilisesini de apostolik kökenli saymasına rağmen resmi belgelerde bu durumu destekleyecek bir

96 Id. s. 167-168.

97 Id. s. 168.

98 Id. s. 168.

kanıt bulunmamaktadır. Yedinci ekümenik konsil kararlarında Papa ve İstanbul patriği her zamanki unvanlarıyla anılmıştır: Eski Roma'nın kutsal Papası ve Yeni Roma'nın kutsal Patriği⁹⁹.

Bizans'ta İstanbul kilisesinin apostolik niteliği yedinci yüzyılın sonlarından itibaren kabul edilmeye başlanmıştır. Kilisenin Havari Andreas tarafından kurulduğu inancı da sekizinci yüzyılın sonunda yayılmaya başlamıştır¹⁰⁰. Dokuzuncu yüzyılda kilise organizasyonunda beşli otorite (beş patrikhane Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs) doktrini apostolik köken temeli üzerine gelişmiştir¹⁰¹.

Ancak İstanbul'un apostolik köken iddiası Roma tarafından olumlu karşılanmamıştır¹⁰².

Kutsal Tasvirler ve Yedinci Genel Konsil (M.S 787)

İmparatorluk sarayında Kasım 680'den Eylül 681'e kadar toplanan altıncı Genel Konsil de Oğul (insan) İsa ile ilgili tartışmaları sona erdirmemiş ancak sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda farklı bir şekil almıştır. Mesele kiliselerde ve evlerde bulunan ve tapınılan kutsal ikonlar, İsa, Tanrı Anası ve Azizlerin tasvirleri üzerine odaklanmıştır. İkonakırıcılar (Iconoclast) insanı ya da Tanrı'yı temsil eden her türlü dini sanata karşıdırlar ve ikonaların kırılmasını isterler. Buna karşılık ikona-tasvir savunucuları (iconodule) kilise yaşamında ikonala-

99 Id. s. 170.

100 Id. s. 223.

101 Id. s. 267.

102 Id. s. 265.

rın yer alması gerektiğini öne sürerler. Bu iki düşünce sistemi arasındaki fark sadece Hristiyan sanatı ile ilgili değildir. Mesele İsa'nın insan tabiatının karakteri ile, Hristiyan kurtuluşunun gerçek anlamıyla ilgilidir¹⁰³.

İkonakırıcı düşüncede İslam ve Yahudi düşüncesinin de etkisi bulunmaktadır. Ancak bu dış etkenlerin yanında ikonaları caiz saymayan, onları gizli putlar olarak gören Püriten Hristiyan düşüncesi de etkin olmuştur. Bu yüzden Isaurie'li imparatorlar ikonalara saldırınca kilise içinden de çok sayıda destek bulmuştur¹⁰⁴.

İmparator III. Leon 726 yılında bir ferman yayınlayarak Hristiyanların aziz resimlerine tapınmalarını yasaklamıştır. İlk fermanın tepki çekmesine rağmen ikinci bir ferman yayınlayarak azizlerin resimlerini ve ikonaları yasaklamıştır. İmparator inançla ilgili meselelere karışmaya hakkı olduğunu desteklemek amacıyla İsa'nın kendisine bunu emrettiğini ileri sürerek İmparatorun rahiplik karakterine işaret etmiş ve aldığı kararları Papa II. Gregoire'e bildirmiştir. Papa cevabında, dogmaların imparatorları değil, rahipleri ilgilendirdiğini, imparatorun kiliseyi yönetme, dinadamlarına hükmetme hakkı olmadığını bildirmiştir¹⁰⁵.

İmparator İstanbul patrikliğine ikonakırıcı birini atamış ve Illyrie'yi ve Thessalonique papalık naipliğini de İstanbul patrikliğine bağlamıştır. Bu durum kilise organizasyonu içinde İstanbul'un konumunu güçlendirmiş ve Doğu Kilisesi ile

103 WARE (Orthodox Church) s. 30.

104 Id. s. 31.

105 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 24.

Batı Kilisesinin ayrımında önemli rol oynamıştır. Bundan sonra doğu ile batı arasında köprü olan Illyrie iki asır boyunca İstanbul ile Roma arasındaki çekişmede bir savaş alanı olmuştur¹⁰⁶.

İmparator ve İstanbul patriği ikonakırıcı düşüncede olunca İmparatorluk dışından Şam'lı Juhanna ikonasavunucu inanç için Roma'nın desteğini istemiştir. Papa ikonakırıcılığın yanlış olduğunu ilan etmiş ancak muhalefet etmek adına pek fazla bir şey yapmamıştır. Dolayısıyla Roma, ikonakırıcı inancı protesto etmiş ancak İstanbul ile ilişkilerini koparmamıştır¹⁰⁷.

İmparator III. Leon'dan sonra iktidara gelen Constantin V. Copronyme 754'de İstanbul'da bir konsil toplamış ve ikonasavunucularının cesur sözcüsü Şam'lı Yuhanna'nın aforoz edilmesini ve aziz resimlerini kınayan kararlar alınmasını sağlamıştır¹⁰⁸. Bu dönem 787 yılında İznik'te toplanan 7. ekümenik konsil ile son bulmuştur¹⁰⁹. V. Constantin'in halefi IV. Leon'un dul eşi İmparatoriçe Irene tarafından toplanan bu konsilde, ikonakırıcı konsillerin aldığı kararlar mahkum edilmiştir. İkinci İznik konsili olan 7. ekümenik konsil kararları Papa tarafından da onaylanmıştır¹¹⁰.

İkonakıcı görüş 815 yılında Ermeni asıllı İmparator V. Leon tarafından tekrar canlandırılmış ancak İmparatoriçe

106 Id. s. 24.

107 RUNCIMAN (Eastern Schism) s. 20.

108 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 24-25. RUNCIMAN bu tarihi 753 olarak vermektedir. (Eastern Schism) s. 20.

109 RUNCIMAN (Eastern Schism) s. 21.

110 DVORNIK (Konsiller Tarihi) s. 25.

Theodora 843 yılında ikona-tasvir savunuculuğunu kabul ettirmiştir¹¹¹.

BİZANS'TA KİLİSE ve DEVLET İLİŞKİSİ

Bizans'ta kilise ve devlet ilişkisi tam anlamıyla belirlenmiş değildir. Geleneklere, kanaatlere (hükümlere) ve sağduyuya dayanır. Kilise ve devletin birbirini tamamladığı, kilise organizasyonunun idarenin önemli bir parçası olduğu, bir başka ifade ile onun yarısı olduğu kabul edilmektedir. Kilisenin başı olan patrik, unvan olarak imparatorun hemen sonra gelmektedir ve bir dereceye kadar imparatoru denetleyebilmektedir. Zira patrik imparator adayını onaylamadığı takdirde taç giyme törenini gerçekleştirmeyi reddedebilirdi¹¹². Bununla birlikte patrik imparatorla eşit durumda değildir. Kanun tasarıları olan Epanagoge'de patriğin imparatorun daha kutsal olduğu ima edilmiş ancak Epanagoge tasarısından öteye gidememiştir. Zira hiçbir imparator böyle bir hükmü kabul etmezdi; kamuoyu da böyle bir görüşü onaylamazdı¹¹³.

Bizans Hristiyan devletinin merkezinde İmparator yer almaktadır. Burada imparator sadece yönetici değil, aynı zamanda Tanrı'nın dünyadaki vekilidir. Bu nedenle Bizans yaşamında din ile devlet, dini olanla laik olan arasında belirgin

111 RUNCIMAN (Eastern Schism) s. 21; WARE (Orthodox Church) s. 31. DVORNIK tarihi 842 olarak belirlemektedir. (Konsiller Tarihi) s. 26.

112 Altıncı yüzyılın başında İmparator Anastasius I, patrik tarafından taç giydirilmeden önce sapkın eğilimlerini reddetmek zorunda kalmıştı. Onuncu yüzyılda John Tzimisees selefinin dul eşiyle ilişkisini bitirmek durumunda kalmıştı. RUNCIMAN, Steven: The Orthodox Churches and the Secular State, Oxford University Press, 1971, s. 20.

113 RUNCIMAN (Secular State) s. 20.

bir ayırım bulunmamaktadır. Din ve devlet tek bir organizmanın parçaları olarak görülmektedir. İmparator kilise meselelerinde aktif rol üstlendiği için Bizans'ta Caesaro-Papizm (sezarapapizm) kavramının etkin olup olmadığı tartışmalara yol açmıştır¹¹⁴.

Kilise devlet ilişkisinde imparator ve patrik, Tanrı'nın dünyadaki krallığını tesis etmek amacıyla tek bir Tanrı'ya hizmet eden, birbirine paralel ve karşılıklı ilişki içinde iki hiyerarşi olarak görülmektedir. Ruhban olmayan imparator kilisenin koruyucusudur ve bazı rahiplik işlevlerine sahiptir. İmparator kilisenin birliğinden, Ortodoks inancın saflığını korumaktan sorumludur ve bu sorumluluğunu ekümenik konsil toplayarak ve burada alınan kararlara devlet kanunu statüsü vererek gerçekleştirmektedir. İmparator kilise kanunlarının oluşmasında da aktif rol oynamakta, kilise yaşamını etkileyen kanunların çıkarılmasını sağlamaktadır. Kilise organizasyonu ile ilgili olarak da imparatorun patrik seçimi sırasında ve sonrasında bazı özel hakları bulunmaktadır. Rahiplerle ilgili meselelerle ilgilenmekte ve yeni manastırlar ve piskoposluklar tesis etmektedir¹¹⁵.

Bizans imparatorları kilisenin sadece dış meseleleri ile ilgilenmemiş, bazı durumlarda iç meselelerine de müdahale etmiştir. Kilisenin belirli doktrinlere zorlanması, patriklerin seçimi ve istifasında etkileri olmuştur. Ancak uzun vadede kilise devlet çatışmasında kilisenin zafer kazandığı görülmüştür¹¹⁶.

114 WARE (Orthodox Church) s. 40-41. İmparatorun hem Sezar hem Papa olduğunu kabul eden sezarapapizm yaklaşımı ile ilgili olarak bkz. Yukarıda s. 24-25

115 STAVRIDES, s. 58.

116 Id. s. 58.

Kilise ile devlet arasındaki ayrımın belirsizliği kilise hukuku ile devlet hukuku arasındaki ayrımı da belirsizleştirmiştir. İmparator hukukun tek kaynağı olarak kilise de dahil olmak üzere bütün tebaası üzerinde yasama yetkisine sahiptir. Kilise kendi kurallarını yapabilirse de bu kuralların hukuken bağlayıcı olabilmesi için imparatorun onayından geçmesi gerekmektedir¹¹⁷.

İstanbul kilisesinin lideri başlangıçta piskopos olarak adlandırılmış, Acacius döneminde (471-489) patrik unvanını almış ve John II döneminde ekümenik patrik¹¹⁸ olarak isimlendirilmiştir. İstanbul piskoposunun seçimi başlangıçta rahipler ve ruhban olmayanlardan (laiklerden) oluşan bir kurul tarafından yapılmış, daha sonraları ise piskoposlardan oluşan bir sinod (meclis) tarafından gerçekleştirilmiştir. Sözkonusu meclis üç isimden oluşan bir liste hazırlamakta, nihai seçimi ise imparator yapmaktadır. Genel kural patriğin rahipler ve keşişler arasından seçilmesidir. Ancak bazı durumlarda laik kesimden yada diğer doğu kiliselerinin piskoposlarından veya patriklerinden de patrik seçildiği olmuştur. Patriğin konutu Aya-sofya'nın, kutsal havarilerin ve St Irene kiliselerinin bulunduğu yerdedir. İstanbul'un Latinler tarafından işgal edildiği dönemde (1204-1261) patrik konutu İznik'e taşınmıştır¹¹⁹.

Bizans imparatorluğunun son döneminde kilisenin imparatorun hakimiyetinde olduğu savı teorik düzeyde kalmıştır. Zira imparator ne bağımsız Ortodoks ülkelerde ne de Türk ha-

117 RUNCIMAN (Great Church) s. 62.

118 İstanbul kilisesinin ekümenik unvanını kullanması ve tepkileri konusunda bkz. Yukarıda s. 25 vd.

119 STAVRIDES , s. 60.

kimiyetinde yaşayan piskoposlar üzerinde baskı kurma imkânına sahip değildir. Dolayısıyla imparatorun patrik üzerinde hakimiyeti olsa da bu patriğin, imparatorluğun küçülen sınırları dışında kalan kiliseler üzerinde bir hakimiyet kalmamıştır. Diğer yandan Roma ile birleşme düşüncesi de ilerleme kaydetmiş ve son imparator Constantine XI de birleşmenin Ayasofya’da resmen ilan edilmesini öne sürmüştür¹²⁰.

OSMANLI DÖNEMİ (1453-1923)

İstanbul’un Fethi

29 Mayıs 1453’de Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethettiğinde, İslam hukukundan kaynaklanan yetkiyle ehli kitap olanların hangi soydan olursa olsun yurtlarına dönerek kendi âdet ve dinlerine göre serbestçe yaşayacaklarının güvencesini vermiştir. Bu güvence ile şehre dönen Rumlara yerleşme izni vermiş, onları ve esirlerden bir kısmını Fener’deki evlere yerleştirmiştir. Fatih şehre hakim olduktan sonra yıkılan evleri onartmış, mahkeme kurup asayiş sağlamıştır¹²¹.

Fatih ilk iş olarak Hristiyanların yönetimini yeniden teşkilatlandırma yoluna gitmiştir¹²². Bu amaçla patriklik makamıyla ilgilenmiş ve Ortodoks kilisesini himayesi altına almıştır. Patriklik makamının boş olduğunu öğrenince¹²³ yeni bir

120 RUNCIMAN (Great Church) s. 72-73.

121 ŞAHİN, Süreyya: Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1996, s. 51.

122 RUNCIMAN (Great Church) s. 167.

123 Son patrik Gregory Mamas Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesinin birleşmesini savunmaktaydı ve 1451 yılında yurt dışına kaçtığı için makamı boş kalmıştı. KARPAT, Kemal: “Ottoman Views and Policies Towards the Orthodox Christian Church” *Greek Orthodox Theological Review*, v. 31, no.1-2, 1986, s. 132-133.

patrik seçilmesini emretmiştir¹²⁴. Bunun üzerine usulüne uygun olarak toplanan meclis Georgios Skolarious'u "Gennadius" adıyla oybirliği ile patrik seçmiştir¹²⁵. Burada önemli olan nokta patriğin Fatih Sultan Mehmet tarafından atanmamış olmasıdır. Seçim yetkili organ tarafından usulüne uygun yapılmış ve Fatih tarafından onaylanmıştır¹²⁶.

RUNCIMAN İstanbul'un fethinden bir ay sonra Fatih'in, Gennadius'u huzuruna getirmek için görevliler gönderdiğini, başlangıçta Gennadius'un bulunamadığını, fetih sırasında esir düştüğünün ve zengin bir Türk tarafından alındığının öğrenildiğini, ardından bu alıcıya fidye ödenerek kurtarıldığını ve Fatih Sultan Mehmet'in huzuruna getirildiğini, Fatih'in onu patriklik tahtını kabul etmesi için ikna ettiğini, birlikte Ortodokslara verilecek haklar üzerinde çalıştıklarını, Haziran sonunda Fatih'in Edirne'ye gitmek üzere kentten ayrıldığını ve altı ay sonra Gennadius'un patriklik makamına oturduğunu öne sürmektedir¹²⁷.

Osmanlı idaresindeki ilk İstanbul patriği olan Gennadius herkes tarafından saygı gören bir yazar ve teolog¹²⁸ olmasının ötesinde Doğu-Batı kiliselerinin birleşmesine şiddetle muhalefet eden batı karşıtı bir kimsedir¹²⁹. Dolayısıyla bu nitelikte birinin patrik olması siyasi açıdan Rumların Latinlerden yardım istemesini engelleyecek; iki kilisenin birleştirilmesi görü-

124 ŞAHİN, s. 52.

125 ŞAHİN, s. 52; KARPAT, s. 132.

126 KARPAT, s. 133.

127 RUNCIMAN (Great Church) s. 168-169. Patriğin seçilme tarihi ihtilaflıdır.

Bu konuda bkz. ŞAHİN, s. 53.

128 WARE (Orthodox Church) s. 88.

129 RUNCIMAN (Great Church) s. 168; WARE (Orthodox Church) s. 88.

şünden tamamıyla vazgeçilmesi sonucunu doğuracaktır¹³⁰. Diğer yandan birleşme karşıtı bir patriğin bu makama getirilmesiyle Ortodoksluk yaşam alanı bulmuş, Osmanlı devletinde Katoliklik gelişme gösterememiştir. Batı yanlısı bir patrik görevine gelseydi Ortodoksluk yavaş yavaş ortadan kalkacak ve Roma kilisesinin egemenliği kaçınılmaz olacaktı¹³¹.

Fatih, Gennadius'a özel bir saygı ve iltifat göstermiş, onun elinden tutarak yanına oturtmuş ve milletbaşı (etnark) unvanı vererek Hristiyanlarla ilgili meselelerde yetkili kılmıştır¹³². Bu yetkinin sembolü olarak da patriğe patriklik asasını (Musa'nın asası) vermiş ve başına on iki havarinin resimleri ve elmas bir haç ile süslü mineli bir taç koymuştur¹³³. Böylelikle Bizans imparatorlarının yetki sembolü patriğin ellerine verilmiştir¹³⁴. Patrik sarayın kapısına kadar saygıyla uğurlanmış, beyaz bir ata bindirilmiş ve bir hükümdar gibi uğurlanmak üzere bütün yetkili makamlara emir verilmiştir¹³⁵.

Fatih, patrikhaneye makam olarak şimdiki Fatih camiinin yerinde olan Havâriyyun kilisesini tahsis etmiş ancak burada bir Türk'ün cesedinin bulunmasının uğursuzluk addedilmesi üzerine, Patrikhane Çarşamba civarında bulunan Pammakaristos manastırına taşınmış, 1856'a kadar burada kalmıştır. Patrikhane kilisesinin Fethiye camiine çevrilmesi üzerine Fener civarında bulunan Eflak konağı (Vlak sarayı) kilisesine ta-

130 WARE (Orthodox Church) s. 88.

131 ŞAHİN, s. 57.

132 Id. s. 54.

133 Id. s. 54.

134 KARPAT, s. 133.

135 ŞAHİN, s. 55.

şınmış, 1597’de Balat’taki Aya Dimitri kilisesine yerleşmiş ve 1602’de Fener’in merkezinde bugünkü yerine Aya Yorgi manastırına taşınmıştır¹³⁶.

Osmanlı döneminde Patrikhanenin yetkilerinin kaynağı, Fatih Sultan Mehmet’in Patrik Gennadius’a verdiği berata dayanmaktadır. Bu beratta kimsenin patriğe tahakküm etmeyeceği; kimsenin kendisine ilişmeyeceği; kendisinin ve mahiyetindeki papazların her türlü genel hizmetlerden müebbeden muaf olacağı; kiliselerin camiye çevrilmeyeceği; nikah, defin ve sair işlerin Rum kilise ve âdetlerine göre eskisi gibi yapılacağı bildirilmiştir¹³⁷. Bu berat bir yangında yok olmuş ve günümüze ulaşamamıştır¹³⁸.

Sözkonusu beratla ilgili kesin kayıtlar olmadığı için imtiyazların içeriği konusunda Patrik III. Yovakim’in de tereddütleri olmuştur. III. Yovakim’in Patrikhane Karma Meclisi (Meclis-i Muhtelit) üyelerine Kanunuevvel 1321/Ocak 1906’da verdiği gizli bilgide Patriklik beratı ile birlikte bazı

136 Id. s. 59.

137 ŞAHİN, s. 59; MACAR, s. 39.

138 KARPAT, s. 133; RUNCIMAN (Great Church) s. 171. Yavuz Sultan Selim, Zembilli Ali Cemali Efendi’den aldığı bir fetva ile Rumların ya Müslüman olmalarını ya da İstanbul’u terk etmelerini, kiliselerin camiye çevrilmesini ve İslamiyeti kabul etmeyenlerin katlini emretmiştir. Bunun üzerine Sultan ile görüşen Patrik, Fatih’in kendilerine tanıdığı serbestilerden bahsetmiş, iddia edilen beratın yangında yok olduğunu söylemiştir. Şeyhülislam ve Veziriazam yaşlı iki yeniçerinin tanıklığı ile patrikhaneye verilen imtiyazlarla ilgili berat konusunda Yavuz Sultan Selim’i ikna etmişlerdir. ATALAY, Bülent: Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923) İstanbul 2001, s. 5-6. KENANOĞLU sözkonusu tartışmanın Kanuni döneminde gerçekleştiğini ve Zembilli döneminde böyle bir fetva olsaydı Osmanlı kayıtlarında bunun zikredilmesi gerektiğini öne sürmektedir. KENANOĞLU, Macit: Osmanlı Millet Sistemi, İstanbul 2004, s. 75.

imtiyazlardan bahsetmiş ve bunların Fatih Sultan Mehmet tarafından şifahi mi yoksa yazılı mı verildiğinin, verilen yetkilerin şahsa yani sadece Gennadius'a mı verildiği yoksa Gennadius'tan sonra göreve gelen patriklere de verilip verilmediğinin, verilmişse ne şekilde verildiği hususunda kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Patrik bu te reddütlere rağmen, Patrikhanenin imtiyazları konusunda o ana kadar bir itiraz olmadığı için, durumun aynen devam etmesi gerektiğini söyleyerek Meclis-i Muhtelit üyelerini rahatlatmıştır¹³⁹.

KENANOĞLU yaptığı araştırmada sadece Gennadius'a değil, diğer ruhani liderlere verildiği iddia edilen beratların da ortada olmadığını, hepsinin yangında yok olduğunu söylemenin spekülasyon yapmaktan öteye gitmediğini öne sürmektedir. O döneme ait Galata zimmîlerine verilen akitname ile Fatih'in Kudüs ruhbanları ve Bosnalı rahiplere verdiği fermanlar günümüze kadar ulaşmıştır. Diğer yandan asılları yangında yok olsa da Osmanlı bürokrasisindeki kayıt usulü dikkate alındığında suretlerinin mevcut olması gerekmektedir. Piskopos Mukataası denilen gayrimüslim ruhani liderlere verilen beratların kaydedildiği kalem daha sonraki dönemde oluşturulsa da önceki tarihli beratlar da tek nüsha çıkarılmamakta ve bunların suretleri Divanda muhafaza edilmektedir. Diğer yandan yangında yok olmuş bir beratla ilgili gayrimüslimlerin devlete müracaat ederek berattaki imtiyazların yenilenmesini

139 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vesikaları, TFR I.M, 19/1836'dan naklen ATALAY, s. 7.

istemeleri gerekmektedir. Oysa Yavuz döneminde dahi buna ilişkin bir örnek sözkonusu olmamıştır. Bu nedenle Fatih'in Gennadius'a yazılı bir berat değil, sözlü imtiyazlar ve teminatlar verdiğini kabul etmek doğru olacaktır¹⁴⁰.

Patriğe verilen imtiyazlarla onun tüm kilise organizasyonu, piskoposlar, kiliseler ve manastırlar ile bunların mülkleri üzerinde yetkili olduğu kabul edilmiştir¹⁴¹. Patrik Osmanlı veziri ile aynı seviyede tutulmuş ve kendisine yeniçeri çorbacılarından kurulu bir muhafaza birliği verilmiştir¹⁴². Böylelikle Osmanlı Devletinde Hristiyanlar bağımsız bir siyasal birim olarak organize edilmiş, devlet içinde devlet statüsüne geçmiştir. Ortodoks kilisesi de bu yeni yapılanmada dini bir kurum olmanın ötesinde sivil bir yapıya sahip olmuş, Patrik de Rum Ortodoks kilisesinin ruhani lideri olmasının yanında, Rum Milletinin başı (milletbaşı-etnark) sıfatını almıştır¹⁴³. Bu amaçla Bulgar ve Sırp'ların kiliselerinin bağımsızlığı kaldırılmış ve İstanbul Patriği bütün Balkan Ortodoksları üzerinde ruhani, mali ve adli yetkilere sahip olmuştur¹⁴⁴.

Millet Sistemi ve İstanbul Patrikhanesinin Bu Sistemdeki Konumu

Teokratik bir devlet düzenine sahip olan Osmanlı Devletinde, kökleri İslami inanca dayanan millet sistemi hakim-

140 KENANOĞLU, s. 79 vd.

141 RUNCIMAN (Great Church) s. 171.

142 ŞAHİN, s. 60.

143 WARE (Orthodox Church) s. 89.

144 ORTAYLI, İlber: İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 2005, s. 62.

dir¹⁴⁵. Bu sistemde egemen milletin içinde ayrı bir toplum kendi kimliğini devam ettirmekte ve geliştirmekte ve aynı devlet hükümlerliği altında farklı hukuk düzenlerine tâbi olmaktadır¹⁴⁶. Buradaki farklılığın kaynağı etnik köken yada dil değil, dini inançtır. Dolayısıyla ırkları yada dilleri ne olursa olsun “Sünni Müslümanlar” İslam milletini oluşturmakta, gayrimüslimler ise zimmî grup olarak kendi içlerinde Rum Milleti, Ermeni Milleti ve Yahudi Milleti olarak ayrılmaktadır. Rum ve Bulgarlar Ortodoks ise Rum milletinin üyesi sayılmaktadır. Ermeniler ise Protestan yada Katolik oluşlarına göre farklı milletlere ayrılmıştır¹⁴⁷. Dolayısıyla millet sisteminde günümüzdeki azınlık statüsü ve psikolojisinden farklı olarak, birey doğduğu millet kompartımanı içinde o cemaatin ruhani, mali ve idare otoritesine bağlı olarak yaşamaktadır. Buradaki millet tâbiri, toplumsal teşkilatlanmayı, bir ruh halini ve tebaanın birbirine bakışını ifade etmektedir. Kompartımanlar arası ilişki ve çatışma az olmakta, modern toplumlarda rastlanan azınlığın asimilasyonu yada asimilasyona direnilmesi hususu söz konusu olmamaktadır¹⁴⁸.

Bu itibarla Osmanlı devletinde Ortodokslar ayrı bir millet olarak mütalaa edilince Patrik de milletbaşı sıfatıyla sadece

145 Millet sistemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. BOZKURT, Gülnihal: Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914) Ankara 1996, s. 9 vd; ERYILMAZ, Bilal: Osmanlı Devlet Sisteminde Millet Sistemi, İstanbul 1992; ORTAYLI, İlber: “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Nizamı” Hamide Topçuoğlu’na Armağan, Ankara 1995, s. 85 vd; KENANOĞLU, s. 30 vd.

146 ERYILMAZ, s. 73.

147 BOZKURT, s. 9.

148 ORTAYLI (Millet Sistemi) s. 86-87.

dini değil, dünyevi yetkilerle de donatılmış olmaktadır. Dolayısıyla kilise düzeni dünyevi idarede bir araç olarak kullanılmıştır. Piskoposlar devlet memuru olmuş, Patrik de Rum Ortodoks kilisesinin ruhani lideri olma özelliğinin dışında milletbaşı sıfatıyla Rum milletinin de hukuki lideri konumuna geçmiştir¹⁴⁹.

Bu sistemde Patrikhane mahkemeleri Ortodoks dini ile ilgili tüm meselelerde (evlenme, boşanma, küçüklerin velayeti, vasiyetnameler, miras) mutlak bir yetkiye sahiptir. Her iki tarafın Ortodoks olduğu ticari davalarda da yargı yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca Patriğe kilise ihtiyaçları için Ortodoks miltetinden vergi toplama yetkisi de tanınmıştır. Hakkındaki şikayetler ancak Kutsal Mecliste ve oybirliği ile dinlenmesine karar verildiği takdirde gündeme alınabilirdi. Patrik, isteklerinin kendi milleti içinde yerine getirilmesi konusunda Osmanlı makamlarına da başvurabilirdi. Devlete ödenen vergileri toplama yetkisi Patriğe ait değildir. Ancak Patrikhane Devletle olan ilişkisinde üzerine düşeni yapmakta ve vergi ödememekte ısrar edenleri aforoz ederek cezalandırmaktadır¹⁵⁰.

Patrikhane mahkemelerinde Bizans kilise hukuku , medeni hukuk ve teamül hukukuna göre yargılama yapılmaktadır. Hukuk davalarında verilen hüküm bir hakem kararı niteliğindedir. Bu karardan memnun olmayan tarafın Osmanlı mahkemelerine müracaat hakkı bulunmaktadır. Ayrıca her iki taraf kabul ettiği takdirde davanın doğrudan Osmanlı mahkemesi-

149 WARE (Orthodox Church) s. 89.

150 RUNCIMAN (Great Church) s. 172.

ne götürülmesi imkanı da mevcuttur¹⁵¹. Buna karşılık ceza davalarında yargı yetkisi Osmanlı mahkemelerine aittir¹⁵². Ancak bir rahibi yargılama hakkı yine Patrikhane mahkemelerinin yetkisine girmektedir¹⁵³.

Osmanlı döneminde patrik seçimi usulü Bizans dönemindeki usulden farklı olmamıştır. Yine kutsal Meclis (Sen Sinod) tarafından seçilen patrik, hükümdar tarafından onaylanmaktadır. Bu onay padişah tarafından verilen bir berat ile gerçekleşmektedir. Bu amaçla özel bir vergi olan pişkeş ödenmektedir¹⁵⁴. Patrikler de bu parayı kendi cemaatlerinden vergi alarak karşılamışlardır¹⁵⁵. Ancak Osmanlı döneminde patriğin idari yükümlülükleri arttığı için bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Şöyle ki İstanbul'un fethinden sonra Meclisin yapısal önemi artmıştır. Patriği oybirliği ile görevden alma yetkisini muhafaza eden meclis, ayrıca patriklik kararlarının bağlayıcı olabilmesi için gerekli olan onay yetkisine de sahip olmuştur. Böylece Patrik Meclisin başkanı olma statüsüne geçmiştir. Dolayısıyla Meclis (sinod) üyelerinin seçimine müda-

151 Id. s. 172. Müellif Osmanlı mahkemeleri ile Patrikhane mahkemelerini kıyaslamakta ve Osmanlı mahkemelerinin yavaş, pahalı ve rüşvetle yozlaşmış olduklarını buna karşılık Patrikhane mahkemelerinin yozlaşmadan uzak olduğunu iddia etmektedir. Ancak müellif kiliseye mali yardım yapan zengin Rumların mahkeme üzerindeki etkisini de yadsımamaktadır. s. 172.

152 RUNCIMAN (Great Church) s. 172; ALEXANDRIS, Alexis: The Legal Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Athens 1983, s. 22.

153 RUNCIMAN (Great Church) s. 172.

154 RUNCIMAN (Great Church) s. 200; WARE (Ortodox Church) s. 90; STAVRIDES, s. 74. Piskoposlar da atanmalarının onanması için bölge valiliklerine ödeme yapmaktadırlar. RUNCIMAN (Secular State) s. 33; KENANOĞLU, s. 187 vd.

155 WARE (Orthodox Church) s. 90; ATALAY, s. 14; KENANOĞLU, s. 149.

hale, patriğin gücünü zayıflatma sonucunu doğurabilmektedir. Osmanlı makamları kilisenin iç işlerine açıktan müdahale etmese de Sinod'un üyeleri üzerinde etki sahibi olabilmişlerdir¹⁵⁶.

Osmanlı döneminde Patrik milletbaşı statüsüne sahip olduğu için bir siyasetçi gibi Bab'ı-âli'de, temsil ettiği cemaat adına taleplerde bulunabilme hakkına sahiptir¹⁵⁷. Bir başka ifade ile milletbaşı olması sıfatıyla Tanrı'nın vekili ve yerel Sezar konumuna gelmiştir¹⁵⁸. Dünyevi işlerle de uğraşmak durumunda olan patriğin mali danışmanları yanında hukuki danışmanları da bulunmaktadır. Bizans zamanında yüksek rütbeli memurlar rahiplerden oluşurken, Osmanlı döneminde patriklik mahkemelerine laik kesimden yargıçlar atanmaya başlamıştır¹⁵⁹.

Millet sistemi çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan diğer doğu patrikhaneleri konum olarak İstanbul patrikhanesinden daha aşağı bir seviyede yer almışlardır. Teorik olarak dini yetkileri ve otonomileri devam etmiş, hakimiyet sahaları içindeki Ortodoksları idare etmeye devam etmişlerdir. Ancak Bab'ı-âli ile ilişkileri İstanbul patrikhanesi aracılığıyla olmuştur. Antakya, İskenderiye ve Kudüs patrikhanelerinde patriklik makamı boşaldığında İstanbul patriği Padişaha başvurarak yerine patrik atanması için izin istemektedir. Böylelikle İstanbul patriğinin belirlediği bir adayın pat-

156 RUNCIMAN (Great Church) s. 173. Ayrıca bkz. KENANOĞLU, s. 169 vd.

157 RUNCIMAN (Great Church) s. 175.

158 RUNCIMAN (Secular State) s. 29.

159 RUNCIMAN (Great Church) s. 175.

rik olması sağlanmaktadır¹⁶⁰. Dolayısıyla Osmanlı hakimiyetindeki patrikhaneler arasında İstanbul patrikhanesinin gücü artmış, Bizans döneminde olduğundan daha fazla itibar kazanmıştır. İstanbul patriği Osmanlı idaresi altında birleşen yakın doğu Ortodoks halkının lideri olmuştur¹⁶¹. Osmanlı İmparatorluğunun sınırları dışında kalan Rusya kilisesi ise otonom kalmıştır¹⁶².

Millet sisteminin sağladığı yeniden yapılanma ile inanç özgürlüğü garanti altına alınan Ortodoks milleti maddi refaha kavuşmuş ve fetihden sonra gelen göçlerle nüfus artışı gerçekleşmiştir. Böylece Ortodoks milletin bütünlüğü Patriğe sağlanan yeni yetkilerle güçlendirilmiştir. Bu da yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Bizans döneminde sadece dini meselelerle ilgilenen bir kurumun artık siyasi yönetimle de ilgilenmesi halinde kilise organizasyonu ve ruhani yaşamı nasıl sürdürebileceği meselesi ortaya çıkmıştır. Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek politik açıdan doğru olacaktır ancak Tanrı'nın hakkı ile Tanrı'ya sadakat, kâfir kabul edilen Sultan'a sadakat ile nasıl bağdaşacaktır? Daha önemlisi Bizans İmparatorluğu teoride ekümenik bir imparatorluktu ve bütün Hristiyanların kökenleri ne olursa olsun kutsal imparatorluğu idi. Osmanlı döneminde ise millet sistemi ile Rum milleti Hellenizme sarıldı ve bunu koruma yoluna gitti¹⁶³. Zira bu sistemde kilise ile halk arasındaki ayrım ortadan kalkmış, bir kültüre, dile yada ırka indirgenmemesi gereken Ortodoks inanç Helenizm ile

160 Id. s. 176-177.

161 RUNCIMAN (Secular State) s. 31.

162 WARE (Orthodox Church) s. 103.

163 RUNCIMAN (Great Church) s. 182.

özdeşleşmiştir¹⁶⁴. Bu durumda Hellenizmin ekümeniklik ile uyuşup uyuşmadığının sorgulanması gerekmektedir. İstanbul patriği Rumların olduğu kadar Ortodoks Slavların, Arapların da patriği olmuş mudur?¹⁶⁵. Geçen yüzyıllar durumun böyle olmadığını açıkça göstermiştir.

Millet sistemi içinde Patrikhanenin konumu, Fatih'in verdiği imtiyazlarla Bizans dönemindeki konumundan öteye geçmiştir. Bu yeni haliyle "devlet içinde devlet" niteliğine bürünmüştür¹⁶⁶. Ancak bu imtiyazlar padişahlar tarafından verilen beratlarla yenilenmiştir. Dolayısıyla her yeni patrik için yeni berat çıkarılması ve bu patriğin iktidar tarafından uygun olduğunun belirlenmesi Patrikhaneye verilen imtiyazların kurumsal değil, kişisel olduğunu göstermektedir¹⁶⁷. Bu itibarla Fatih'in, II. Gennadios'a verdiği imtiyazlar, Fener-Rum Patrikhanesinin hukuki statüsünü belirleyen ve vazgeçilmez haklar değil, sonraki padişahlar tarafından da en azından zımnen kabul edildiği için geçerliliğini sürdüren imtiyazlardır. Dolayısıyla Osmanlı döneminde Patriğe verilen haklar değil, millet sisteminden kaynaklanan imtiyazlar sözkonusudur. Tanzimat dönemiyle birlikte millet sistemi ve milletbaşı olarak patriğin sahip olduğu imtiyazlar sorgulanmaya başlamıştır.

Tanzimat dönemine geçmeden önce Rusya ile yapılan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından bahsetmek yerinde olacaktır. Zira 21 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Ant-

164 WARE (Orthodox Church) s. 89.

165 RUNCIMAN (Great Church) s. 182.

166 RÜSTEM BEY: "The Future of the Oecumenical Patriarchate" 3 *Foreign Affairs*, 604 (1924-1925) s. 605.

167 MACAR, s. 49.

laşması ile Osmanlı Devleti kendi ülkesindeki Hristiyanların dinlerini ve kiliselerini koruyacağına dair güvence vermiştir (m. 7). Böylelikle Rusya Osmanlı ülkesindeki Hristiyanların “koruyucusu” haline gelmiş ve Beyoğlu’nda bir Ortodoks kilisesi yapma, eski bir kiliseyi onarma, bunları kullanma ve bütün bu alanlarda Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunma hakkını elde etmiştir¹⁶⁸. Osmanlı Devletinin Rusya’ya verdiği bu güvencenin etkileri çok geniş olmuş; Rusya Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olarak Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmış¹⁶⁹, isyanları teşvik etmiştir¹⁷⁰.

Buna karşılık Batılılar da Rusya’nın sahip olduğu hakların bir benzerini 30 Mart 1856’da imzalanan Paris Antlaşması ile almışlardır. Osmanlı Devleti ile Rusya, Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Sardinya tarafından imzalanan bu antlaşmanın 3. maddesi 1856 Islahat Fermanını uluslararası bir metne dahil etmiştir. Böylelikle batılı büyük devletler de Osmanlı ülkesindeki Hristiyanların koruyucusu konumuna geçmişler ve Osmanlının içişlerine karışmışlardır¹⁷¹. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord J Russel “1856 Paris Antlaşmasına kadar Osmanlı Hristiyanları üzerinde yalnız Rus “protektorası” vardı, artık “kolektif protektora” veya “Avrupa protektorası” dönemi başladı” demiştir¹⁷².

168 ALEXANDRIS, s. 25; ŞİMŞİR; Bilal: Ermeni Meselesi 1774-2005, İstanbul 2006, s. 12.

169 GIANNAKAKIS, Basil: “International Status of the Ecumenical Patriarchate” *The Greek Orthodox Theological Review* (December 1956) s. 17.

170 ALEXANDRIS, s. 25.

171 ALEXANDRIS, s. 26; ŞİMŞİR, s. 14; KAYA, Önder: Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar, İstanbul 2004, s. 86-87.

172 ŞİMŞİR, s. 14-15.

13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması da Osmanlı Devleti ülkesinde yaşayan Hristiyanların din ve ibadet özgürlüğü konusunda yeni güvenceler vermiş ve çeşitli cemaatlerin hiyerarşik organizasyonuna yada ruhani liderlerle ilişkilerine dokunmayacağını taahhüt etmiştir (m. 62)¹⁷³. Böylelikle Osmanlı millet sistemi uyarınca ayrı bir kompartıman oluşturan Hristiyanlar, İmparatorluğun çöküş süreci içinde uluslararası sözleşmelerde yabancı devletlerin himayesine girmiş cemaatler haline gelmiştir. Patrikhane de bu kapsamda uluslararası sözleşmelerle korunan bir kurum konumuna geçmiştir.

Tanzimat ile başlayan yenileşme çabaları gayrimüslim cemaatin Devlet ile olan ilişkisini de yeniden düzenlemeye çalışmıştır. Ancak bu kez dış güçler imzaladıkları antlaşmalar ile gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının yüzlerce yıldır devam eden inanç ve ibadet özgürlüğünün koruyucuları olarak Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmişlerdir.

Tanzimat ve Sonrası

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı millet sisteminde değişiklikler başlamış ve “reaya” konumundaki bireyler “tebaa” statüsüne kavuşturulmuştur. Bu nedenle Patrikhane gibi cemaat kurumlarının tebaa ile devlet arasındaki aracı konumunun etkilerinin azaltılması hedeflenmiştir¹⁷⁴. Yeniden düzenlemeyi ifade eden Tanzimat dönemi (1939-1876) Müslümanlarla Gayrimüslimlerin eşitliği düşüncesini öne sürmekte ve Osmanlılık kavramını desteklemekteydi. Böylelikle ırk ve din

173 ALEXANDRIS, s. 26-27; GIANNAKAKIS, s. 20 dn.35. Madde 62 metni için bkz. ŞAHİN, s. 81-82.

174 ATALAY, s. 13.

farklılığına bakılmaksızın herkes Osmanlı vatandaşı olacak ve Osmanlıya sadık kalacaktı¹⁷⁵. Diğer yandan Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun getirdiği haklarla Fener Patrikhanesinin ve Rum dinadamlarının okullara müdahale etmesi önlenmiş ve Bulgar okulları bu sayede daha rahat faaliyet göstererek yayılma imkanı bulmuşlardır¹⁷⁶.

18 Şubat 1856'da Sultan Abdülmecit tarafından kabul edilen Islahat Fermanı gayrimüslimler lehine daha geniş imtiyazlar getirmiştir¹⁷⁷. İngiltere , Fransa ve Avusturya Büyükelçilerinden gelen baskılar sonucu hazırlanan Islahat Fermanı¹⁷⁸ büyük ölçüde gayrimüslimlerin haklarıyla ilgilidir. Bu açıdan ferman, Osmanlıdaki Hristiyan milletlerin anayasal gelişmesinin başlangıcı ve ulusal bağımsızlık isteklerinin bir manifestosu görünümündedir¹⁷⁹.

Islahat Fermanı İngiltere'nin baskısıyla Paris Barış Antlaşmasına da geçirilmiştir. Böylece bir iç hukuk belgesi olan ferman, uluslararası hukukun kaynağını oluşturan bir antlaşmanın parçası haline gelmiştir. 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşmasıyla Osmanlının Hristiyan tebaası üzerinde sadece Rusya değil, aynı zamanda İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya (Almanya) ve Sardanya (İtalya) da koruyucu konumuna geçmiştir¹⁸⁰.

Islahat Fermanı Hristiyanlara Fatih döneminden beri tanınan imtiyazların devamını; bu imtiyazların Patrikhanede

175 ALEXANDRIS, s. 25-26.

176 ORTAYLI (En Uzun Yüzyıl), s. 84.

177 ATALAY, s. 15; ŞAHİN, s. 76.

178 ALEXANDRIS, s. 26; ERYILMAZ, s. 63.

179 ERYILMAZ, s. 63.

180 ŞİMŞİR, s. 14, 49.

oluşturulacak meclisler aracılığıyla müzakeresini; patriklerin ömür boyu görev yapmak üzere seçildiğini; cemaatin patriklere verdiği aidatların kaldırılarak patriklerin muayyen bir maaşa bağlanacağını; il, ilçe ve köylerde ayinlerin yapılmasına ayrılan binaların okul, hastane, mezarlık vb'nin aslına uygun tamir ve onarılmasında güçlük çıkarılmayacağını¹⁸¹; Ortodoksların da devletin bütün kademelerinde görev alabileceklerini; gerekli şartları taşıyan her Ortodoksun askeri ve milli okullarda okuyabileceğini; Patrikhanenin eğitim, sanat ve sanayi ilgili okullar açabileceğini; bütün cinayet ve ticaret davalarının karma mahkemelerde açık bir şekilde görüleceğini; gayrimüslimler arası özel hukuk davalarının tarafların isteğine bağlı olarak Patrikhane'de görülebileceğini; gayrimüslimlerin askerlik yükümlülüklerini bedel ödeyerek yapabileceklerini kabul etmiştir¹⁸².

Islahat Fermanına en sert tepkiyi Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşit Paşa göstermiş ve Fermanı "hainler tarafından Avrupa'ya verilen bir tahrip aracı" olarak nitelendirmiştir. Hainler dediği kendi öğrencileri olan Ali ve Fuat Paşalardır¹⁸³.

Islahat Fermanı her ne kadar gayrimüslimler lehine imtiyazlar getirmekte ise de ruhani liderleri memnun etmemiştir. Zira Islahat Fermanı ruhani liderlerin maaşa bağlanmasını öngörmekteydi ki bu da onların cemaatten keyfi olarak vergi toplamasını engelleyecekti. Rum ruhani liderleri eskiden di-

181 ŞAHİN, s. 78-79; ATALAY, s. 16; ERYILMAZ, s. 64-65.

182 ATALAY, s. 16; ERYILMAZ, s. 66.

183 ERYILMAZ, s. 66-67. Mustafa Reşit Paşa Hristiyanların bu kadar imtiyazı hak etmediğini düşünmekteydi. Fransız elçisi de Osmanlı yönetiminin İngiliz elçisi Canning'in her dediğini eksiksiz olarak yerine getirmiş olmasından dolayı şaşkınlığını dile getirmiştir. Id. s. 67.

ğer cemaatlerden üstün tutuldukları halde Fermanla birlikte diğerleriyle eşit konuma gelmiş olmaktan dolayı memnun değillerdi¹⁸⁴. Özellikle cemaat idaresinde laik kimlikli bireylerin söz sahibi olması ruhban sınıfının tepkisini çekmiştir¹⁸⁵.

1856 Islahat Fermanında gayrimüslim cemaatlere verilen imtiyazların aynen korunduğu açıklanmış ve her cemaatten kendi yönetimlerini düzenlemek amacıyla bir komisyon kurmaları istenmiştir. Bu amaçla Âli Paşa, cemaat liderlerine bir buyrultu göndermiş ve her komisyonun hazırladığı nizamnameler Babiâli'nin onayı ile yürürlüğe girmiştir. 1862-1865 yılları arasında tüm milletler için yeni nizamnameler kabul edilmiş ve bunlar o cemaatlerin anayasası olarak nitelendirilmiştir. Patrikler ile Hahambaşının yetkilerinin önemli bir bölümü yeni oluşturulan meclislere aktarılmış, laik üyelerin de meclislere girmesiyle milletbaşları ruhani ve dünyevi işlerde tek başlarına karar verme yetkisini kaybetmişlerdir¹⁸⁶. Cevdet Paşa Patrikhanenin yargılama yetkisini azaltmak amacıyla 1882'de bir irade yayınlamış ve piskoposların kendi dini mahkemelerinde değil, kadı mahkemesinde yargılanacaklarını ve Osmanlı yetkilileri tarafından tutuklanacağını açıklamıştır. Patrikhane bunu şiddetle protesto etmiş ve eski haklara dokunulduğunu iddia etmiştir. Patriğin istifası üzerine 1884'de bir irade ile patriğe yargılama, nafaka ve miras davalarında eski imtiyazların yeniden verildiği bildirilmiştir¹⁸⁷.

184 ERYILMAZ, s. 67-68. Gayrimüslimlerin siyasi alanda Müslümanlarla eşit halle gelmesi Müslüman Türklerin de tepkisini çekmiştir. Id. 63 vd.

185 ALEXANDRIS, s. 73.

186 ERYILMAZ, s. 82; BOZKURT, s. 170.

187 BOZKURT, s. 173; ATALAY, s. 25-26.

I. Meşrutiyetle başlayan parlamenter sistemde gayrimüslimlerin imtiyazları padişahın değişmesiyle yenilenmesine gerek kalmayacak şekilde anayasa rejimi ile sağlanmıştır. Osmanlı-Rus savaşının ardından 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşmasında da 62. maddede dini imtiyazlar ele alınmıştır. Padişah II. Abdülhamid'in Meclis-i Mebusan'ı kapadığı 1877'den Kanun-u Esasi'nin tesis edildiği 1908 yılına kadar geçen 33 yıllık sürede gayrimüslimlerin dini imtiyazları Devlet tarafından korunmuştur¹⁸⁸.

16 Şubat 1912'de vakıflarla ilgili bir kanun yürürlüğe girmiş ve 1916'da Hükümet karnamesi ile imparatorlukta farklı dini ve etnik toplulukların toplu ve milli temsili kaldırılmıştır. Artık millet kavramı yerine cemaat kavramı geliştirilmiştir. Osmanlı devletindeki bu laikleşme çabaları Patrikhanenin de tepkisini çekmiştir¹⁸⁹.

Rum Patrikliği Nizamı

Patrik seçimi ile ilgili olarak 1923 tarihli valilik tezkeresi dışında Cumhuriyet döneminde herhangi bir hukuki tasarruf yapılmamıştır. Osmanlı döneminde çıkarılan 1862 tarihli Rum Nizamının¹⁹⁰ bu noktada incelenmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devletinde 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan ve millet sistemi yerine Osmanlı kavramını ortaya koyarak

188 ŞAHİN, s. 80-83.

189 ALEXANDRIS, s. 36.

190 Birden fazla nizamnameden oluştuğu için nizamnameler anlamına gelen Nizam kelimesi kullanılmaktadır. Düstur c. II, s. 902-937. Nizamın Latin harfli metni için bkz. BENLİSOY, Yorgo/MACAR, Elçin: Fener Patrikhanesi, Ankara 1996, s. 71 vd; ÇELİK, s. 211 vd.

getirilmeye çalışılan eşitlik prensibi, imtiyazlarından vazgeçmek istemeyen milletbaşları tarafından tepkiyle karşılanmış-
tır¹⁹¹.

1856 Islahat Fermanında gayrimüslim cemaatlere verilen imtiyazların aynen korunduğu açıklanmış ve her cemaatten kendi yönetim esaslarını düzenlemeleri amacıyla bir komisyon kurmaları istenmiştir. Bu amaçla Âli Paşa cemaat liderlerine bir buyrultu göndermiş ve her komisyonun hazırladığı nizamnameler Babıâli'nin onayı ile yürürlüğe girmiştir¹⁹².

Rum Patrikliği Nizamnamesi 25 Nisan 1862/13 Şevval 1277 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Nizamname patriğin seçimine, yetkisine, meclislere, metropolitlere, mahkemelere, okullara ve mali yönetime ilişkin hükümler içermektedir. Nizamnameye göre Patrik kayd-ı hayat şartıyla seçilmekte ve irade-i seniyye ile memuriyeti tasdik edilmekte ve ruhani ve cismani reis olarak tanınmaktadır. Patrik Rum milletinin başı olarak cemaati ile Babıâli arasındaki ilişkileri düzenlemek ve Nizamnamenin uygulanmasına nezaret etmekle yükümlüdür¹⁹³. Nizamnameye göre Ortodoks millet teşkilatında üç meclis görev yapacaktır: Ruhani meclis (Sen Sinod), karma meclis, umumi meclis. Ruhani meclis 12 metropolitte meydana gelmekte, Ortodoks Hristiyanların "ruhani hükümetini" oluşturmaktadır. Karma meclis ise 4'ü piskopos, 8'i avamdan toplam 12 kişiden oluşan cismani ve laik nitelikli bir meclis

191 ERYILMAZ, s. 67; KAYA, s. 105. Fener Rum Patriğinin Tanzimat Fermanı okunup torbasına konduktan sonra "İnşallah bir daha o torbadan çıkmaz" dediği rivayet olunur. ORTAYLI (En Uzun Yüzyıl) s. 115.

192 ERYILMAZ, s. 82; BOZKURT, s. 170.

193 ERYILMAZ, s. 82.

olup, okullar, kütüphaneler, hastaneler, hayır kurumları ve kiliselerin mali yönetimiyle ilgilidir. Umumi meclis ruhani ve karma meclis tarafından seçilen üyeler ile sanat, ticaret ve sanayi gibi önemli meslek mensuplarının temsilcilerinden oluşmaktadır. En önemli görevi patrik seçimidir¹⁹⁴. Bu sistemde karma meclisteki laik üyelerin seçiminde sadece İstanbul ve civarındaki Rumlar söz sahibi olmuş ve bunlar arasından üyeler seçilmiştir¹⁹⁵. Bu nedenle karma meclis belli bir sınıf ve çıkarları temsil eden kişilerden oluşmaktadır. Rum nizamnamesinde tamamen laik kişilerden kurulu bir meclis yada bölgesel bir meclis bulunmamaktadır. Bu durum Rum milletinde din adamlarının üstün konumunu ortaya koymaktadır¹⁹⁶.

Nizamname Patrik seçimini ayrıntılarıyla düzenlemiştir. Buna göre patriğin ölümü, istifası yada azledilmesi durumunda, ruhani meclis (kutsal meclis) ve karma meclis seçim işlemlerini yürütecek bir patrik kaymakamı seçmektedir. Söz konusu patrik kaymakamı Bab'ı-âli tarafından onaylandıktan sonra görevine başlamaktadır¹⁹⁷. Seçimden önce metropolitler bir aday listesi hazırlamaktadır. Bab'ı-ali kendisine sunulan aday listesinden istemediği kişileri çıkarma hakkına sahiptir¹⁹⁸. Ardından karma meclis adaylardan üçünü belirlemekte ve umumi meclise sunmaktadır. Umumi meclis Patrikhanede toplanarak gizli oyla ve çoğunlukla patriği seçmektedir¹⁹⁹. Oyların

194 Id. s. 82-83.

195 Meclis-i muhtelit-i daiminin sureti teşkili nizamnamesidir (m. 4). Ayrıca bkz. BOZKURT, s. 171.

196 BOZKURT, s. 171.

197 ATALAY, s. 21; ŞAHİN, s. 118.

198 BOZKURT, s. 172; ŞAHİN, s. 120-121; ATALAY, s. 22.

199 ATALAY, s. 22; ŞAHİN, s. 121; KAYA, s. 111.

eşit olması halinde Patrik kaymakamının oyu sonuca etkili olacaktır. Sonuç Bab'ı-ali tarafından ilan edilecektir²⁰⁰.

Nizamnameye göre patrik “...la-akl pederinden beri aslen tebea-ı Saltanat-ı Seniyyeden olması elzemdir”²⁰¹. Hakk-ı intihab münhasıran tebea-ı Saltanat-ı Seniyyeye aittir²⁰². Kural Patriğin Osmanlı vatandaşı olması ve seçim hakkının da münhasıran Osmanlı vatandaşlarına ait bulunmasıdır²⁰³.

Osmanlı vatandaşı olma koşulu sadece Patrik için geçerli değildir. Piskopos olacak rahipler için de Osmanlı vatandaşı olma zorunluluğu vardır. Buna göre “Piskopos. intihab ve tayin olunacak zatın evvela en asıl tebaa-ı Devlet-i Aliye'den olduğu...lisan-ı Türki ve Slavoniyeye dahi aşına olması elzemdir”²⁰⁴. Dolayısıyla piskoposların hem Türk vatandaşı olması hem de Türkçe bilmeleri gerekmektedir.

Burada sorulması gereken asıl soru bu nizamnamelerin günümüzde hukuki geçerliliklerinin ne olduğudur. Her şeyden önce 1862 Rum Nizamnamesinin hukuki niteliğini iyi ortaya koymak gerekmektedir. Bu nizamnameler millet sistemine dayalı çok hukuklu bir imparatorlukta Rum cemaatinin sadece dini değil, siyasi idaresinde ele alınacak kuralları belirleyen ve cemaatin anayasası niteliğinde olan düzenlemelerdir.

200 ŞAHİN, s. 122.

201 Fasl-ı sâni Patrikliğe layık ve intihap olunacak zatın sıfat-ı lazimesi beyanındadır (m. 3).

202 Fasl-ı salis Patrik intihabı için teşekkül edecek meclis-i umuminin heyet-i beyanındandır (m. 3).

203 Patriğin seçilmek için sahip olması gereken kişisel özellikler için bkz. ŞAHİN, s. 117 vd.

204 Piskoposluğa müstahak olacak rahiplerin sıfatı lazımları ile usul-ü intihab-yelerini mutazammın nizamname (m. 1). Seçim için aranacak özellikler ve usul için bkz. ŞAHİN, s. 122 vd

Bu açıdan çok hukuklu millet sisteminin bir parçası olan ve gayrimüslimlerin vatandaş olarak değil, milletbaşı aracılığıyla devletle ilişkili olduğu bir sistemin hukuki düzenlemesi olan bu nizamnamelerin yürürlükten kaldırılması için açık bir hukuki tasarrufa ihtiyaç yoktur. Zira tek hukukun egemen olduğu, kimseye imtiyaz tanımayan, eşit haklara sahip vatandaşların Devletle olan ilişkisinde dini liderlere yetki vermeyen bir siyasi düzende sözkonusu nizamnameler başka bir hukuki tasarrufa gerek kalmadan yürürlükten kalkmıştır. Hukukun temel prensipleri gereği yeni hukuk sistemi aynı konuda eskisinden farklı bir düzenleme getirdiğinde, eski tarihli kurallar yürürlükten kaldırılmış olur. Bu itibarla millet sistemi ve çok hukuklu teokratik bir siyasi yapının hukuk mevzuatı olan 1862 Nizamı siyasi ve hukuki sistemin değişmesiyle yürürlükten kalkmıştır.

Ancak Cumhuriyet döneminde Patrikhane ile ilgili özel bir düzenleme yapılmadığı için bu noktada uygulanacak hukuk kurallarının neler olacağı meselesi gündeme gelmektedir. Yeni ve özel bir düzenleme yapılmadığı sürece 1862 Rum Nizamının Türk Anayasası ve kanunlarına aykırılık teşkil etmeyen hükümleri geçerliliğini sürdürecektir. Patrik seçimi ile ilgili Valilik tezkeresi de Nizamname hükümleri çerçevesinde bir düzen getirmektedir.

Bu itibarla 1862 Rum Nizamının Lozan Antlaşmasında Patrikhanenin statüsüyle ilgili varılan uzlaşmaya aykırı, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa ve kanunlarına uymayan her düzenlemesi ayrı bir tasarrufa gerek kalmadan yürürlükten kalkmıştır. Dolayısıyla karma meclis yada umumi meclis

tesisi ile ilgili hükümler hukuken geçerli değildir. Ancak patrik seçimi ile ilgili, piskopos olacakların nitelikleri ile ilgili hükümler özel bir düzenleme olmadığı için geçerliliğini sürdürmektedir. Bu nedenle 1862 Rum Nizamâtının patriğin adaylığı ve onu seçecek olanların niteliği ile ilgili hükümleri hukuken geçerlidir. Patrik Türk vatandaşı olmak zorundadır ve onu seçecek olanların da TC vatandaşı olması zorunludur. Piskoposların da TC vatandaşı olması ve Türkçe bilmeleri gerekmektedir. Patrikhane her ne kadar bu nizamname ile bağlı olduğunu ileri sürse de bazı hükümlerin bizzat Patrikhane tarafından çiğnenmesine Hükümet tarafından da ses çıkarılmamaktadır.

Patrikhanenin 12 kişilik kutsal meclisine iki Yunanlı, bir Amerikalı, bir İngiliz, bir Yeni Zelandalı ve bir Finlandiyalı üye atanmıştır²⁰⁵. Dolayısıyla patrik seçiminde oy kullanacak Sen Sinod (kutsal meclis) üyelerinden 6 tanesi 1962 Nizamâtına ve 1923 Valilik tezkeresine aykırı olarak yabancı olmuştur²⁰⁶. Fener Rum Patrikhanesi ekümeniklik iddiasıyla bütün Ortodoksluğun merkezi olarak kabul edildiğinde patriğin ve metropolitlerin TC vatandaşı olma zorunluluğunun kaldırılması sözkonusu olacaktır. Bu talep hem 1862 Rum Nizamâtına hem de Türk Anayasa ve kanunlarına aykırıdır. Egemen bir devlette azınlık statüsünde bulunan bir kilisenin, bütün dünya

205 GÖKÇEN, Salim: “Fener-Rum Patrikhanesindeki METROPOLİT Revizyonu Mevcut Statüye Rağmen Neden Yapıldı?” 2023, Mart 2004, s. 72 vd.

206 Bulgar Ortodoks Kilisesi eski yönetim kurulu üyesi Bujidar Cipof Fener-Rum Patrikhanesinde 27-28 ve 29 Ağustos tarihlerinde yapılacak olan Sen Sinod toplantısına yabancı uyruklu 6 meclis üyesinin katılmasının engellenmesi için İstanbul Valiliği ve İstanbul Emniyet Müdürlüğüne dilekçe vermiştir. SABAH, 25.08.2007.

Ortodokslarının lideri sıfatıyla hareket etmesi ve hukuk düzenini buna göre şekillendirerek extra territorial status talebi ne ulusal ne de uluslararası hukuka uygundur.

Osmanlı Devletinde Patrikhanenin Ekümeniklik Statüsü

Yukarıda görüldüğü üzere İstanbul Patrikhanesi 7. yüzyıldan itibaren Roma kilisesinin muhalefetine rağmen ekümenik sıfatını kullanmıştır. Bizans İmparatorluğu en azından teoride ekümenik olduğu için başkent kilisesi de bu anlamda ekümenikliğini ortaya koymuştur. Ancak çöküş döneminde Bizans İmparatorluğu artık Rum İmparatorluğuna dönüşmüştür²⁰⁷.

Osmanlı İmparatorluğundaki millet sistemi gereği Rum milletinin ruhani başı olarak Patrik görevlendirildiğinde Rum milleti tüm Ortodoksları içermekteydi. Ancak fiiliyatta İstanbul Ortodoks Patrikhanesi Rum patrikhanesi olarak işlev görmüş ve Hellenizmin ve Rum geleneklerinin koruyuculuğu görevini üstlenmiştir²⁰⁸. Rumların diğer Ortodokslara karşı ki-birli tutumu²⁰⁹ ve özellikle Megali Idea düşüncesi Rumların kendilerini Seçilmiş Halk olarak görmelerini sağlamıştır²¹⁰.

Fener bölgesinde yerleşen eğitimli ve zengin sınıfı oluşturan Fenerliler²¹¹ Megali Idea için kilisenin desteğine ihtiyaç duymaktaydılar. Bu nedenle Bizansın ekümenik gelenekleri ve Ortodoks kilisesi ile Hellenizmin milliyetçi gücünü –man-

207 RUNCIMAN (Great Church) s. 182.

208 RUNCIMAN (Secular State) s. 35.

209 Id. s. 37.

210 RUNCIMAN (Great Church) s. 383.

211 Ayrıntı bilgi için bkz. RUNCIMAN (Great Church) s. 360 vd; STAVRIDES,

tık dışı da olsa- bağdaştırmaya çalışmışlardır. Amaçları Ortodoks dünyasını saran Yunan medeniyetinin yeni merkezini yani Bizans'ı restore etmektir²¹².

İstanbul kilisesinin tüm Ortodoksların değil de Rum halkının menfaatlerini gözetmesi, Rum olmayan Ortodokslar arasında tepkiye yol açmıştır. Özellikle Bulgarlar ve Sırlar Rumlaşmayı reddetmişler ve Rum metropolit atamalarını da protesto etmişlerdir²¹³.

Suriye ve Mısır'ın Osmanlı idaresine geçmesiyle birlikte Doğu patriklikleri de Osmanlı hakimiyetine dahil olmuştur. İstanbul Patrikhanesi, Osmanlı döneminde resmi bir yetkiye sahip olmamıştır. Sadece İmparatorluğun başkentinde olması nedeniyle Padişaha karşı, onların bir aracısı olarak hareket etmiştir. Zaten Antakya ve Kudüs Patrikhanelerinin cemaatinin çoğu yerel ırklara mensuptur ve köy kiliselerinde ibadet dili olarak Arapça kullanılmaktadır. Özellikle Şam'da bulunan Antakya Patrikhanesi Kudüs Patrikhanesinden ziyade Araplarla yakın temastadır²¹⁴.

İstanbul patriğinin milletbaşı sıfatıyla bütün Rum milletin lideri olması, İstanbul Patrikhanesinin, İmparatorlukta diğer patriklikler üzerinde gözetim yetkisine sahip olduğunu ifade etmektedir. Ancak bazı hallerde Kudüs Rum patriğinin merkezle doğrudan yazışma içinde olduğu görülmektedir. Bu durum Kudüs Patriğinin kendi görev alanında bağımsız yetki kullandığını göstermektedir²¹⁵.

212 RUNCIMAN (Great Church) s. 378.

213 Id. s. 379.

214 Id. s. 381-382.

215 KENANOĞLU, s. 157.

Osmanlının ilk dönemlerinde İstanbul patrikleri ekümenik düşünceye daha sıkı sarılmışlar ve bu nedenle Sırp ve Bulgar krallıkları Osmanlı kontrolüne geçtiğinde Sırp ve Bulgar patrikliklerini baskı altında tutmuşlardır²¹⁶. Ancak Sırp Patrikhanesi 1557’de canlandırılmış²¹⁷ ve 1831’de otonomi kazanmıştır. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Yunan kilisesi de otonom kilise olmuştur. Romanya kilisesi 1859’da otonom olmuş, 1885’e kadar Patrikhane bu otonomiye tanımamıştır. Bulgar kilisesi 1870’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı padişahı bunu onaylamış ancak bu tavır Patrikhane’yi kızdırmıştır. Bu nedenle tüm Bulgar kilisesi aforoz edilmiştir. Ancak otonomi daha sonra tanınmıştır²¹⁸. Bulgar kilisesinin bağımsızlığını tanıyan Osmanlı fermanını protesto eden İstanbul patriği ekümenik konsil toplanmasını istemiş, izin verilmezse istifa edeceğini belirtmiştir. Bu arada Rusya ve Sırbistan Patrikhane üyeleri, fermanın Osmanlı hukukunu ilgilendirdiğini ve toplanması düşünülen konsile katılmayacaklarını bildirmişlerdir. Padişah da şimdiye kadar Osmanlı Devleti tarihinde ekümenik bir konsilin toplanmadığını ve toplanmasına da izin verilmeyeceğini, ancak patriğin sağlık nedenleriyle görevinden ayrılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Azledileceğini anlayan patrik istifa etmek zorunda kalmış ve yerine 1871’de IV. Anthimos üçüncü defa patrik olarak görevlendirilmiştir²¹⁹.

216 RUNCIMAN (Great Church) s. 379.

217 RUNCIMAN (Secular State) s. 35.

218 RUNCIMAN (Secular State) b. 43; KARPAT, s. 154.

219 ATALAY, s. 24.

Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde İstanbul Patrikhanesi ekümenik unvanını kullansa dahi gerçekte ekümenik nitelik taşımamıştır. Rum Patrikliği Nizamnamesinde yer alan “patriğin daire-i ruhaniyesi bilumum memalik-i Osmaniye-dir” ifadesindeki “bilumum” ifadesi sorun teşkil etmiş ve Hicaz gibi kutsal yerlerin patriğin ruhani dairesi altına alınması imkansız olduğu için bu ifadenin düzeltilmesi çalışmaları yapılmıştır. Zira Hicaz bölgesine gayrimüslimler giremez. Bu açıdan ruhani reislerin bu bölgede ruhani otorite tesisi mümkün değildir²²⁰. Nizamname açıkça İstanbul Patrikhanesinin ruhani yetkilerinin sınırlarını göstermiştir. Patrikhanenin yetkisi Osmanlı İmparatorluğu sınırlarıdır. O dönemde imparatorluk sınırları dışında kalan Ortodokslar üzerinde hiçbir yetkisi yoktur. Ekümenik sıfatı, üzerinde insan yaşayan her yerde evrensel yetki sahibi olmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla patrikhane isminin önünde bu sıfatı kullansa bile, yetki dairesi evrensel değil, Osmanlı ülkesidir. Hatta Osmanlı ülkesinin her yeri de patrikhanenin ruhani yetkisine dahil değildir. Müslümanlarca kutsal sayılan Hicaz bölgesi Osmanlı sınırlarında olmasına rağmen patriğin ruhani otoritesine dahil değildir.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Ortodoks milletin ruhani başı olan patriğin İmparatorluk sınırları içindeki diğer patrikler üzerinde gözetim yetkisi ve padişahla ilişkilerinde aracılık görevi olsa da onlar üzerinde bir otoritesi olmamıştır. İmparatorluk sınırları dışında kalan kiliseler üzerinde de hiçbir yetkisi bulunmamaktadır. Özellikle Moskova kilisesinin durumu bu açıdan ilginçtir. Moskova Patrikhanesi İstan-

220 KENANOĞLU, s. 153.

bul'un ekümenikliğini kabul etmemektedir²²¹. Buna karşılık emperyal düşünceli İstanbul patrikleri bile Moskova kilisesini kontrol etmeyi hayal dahi etmemişlerdir²²².

Diğer yandan İstanbul patriğinin Bulgar kilisesinin bağımsızlığının tanınmasına engel olmak amacıyla ekümenik konsil toplama talebinin Osmanlı Padişahı tarafından reddedilmesi, Osmanlı tarihinde bunun bir örneğinin olmaması ve ekümenik konsil toplanmasına izin verilmemesi patrikhanenin ve patriğin ekümenik olmadığını açıkça göstermektedir. Ayrıca Sırp ve Moskova Patrikhanelerinin, Bulgar kilisesinin bağımsızlığını tanıyan Osmanlı fermanını Osmanlı hukukunu ilgilendiren bir ferman olarak görüp dini açıdan eleştirmemeleri ve toplanacak ekümenik konsile katılmayı reddetmeleri de İstanbul Patrikhanesinin ekümenik niteliğe sahip olmadığını göstermektedir.

Bir kiliseye otonomi, otosefal yada patriklik statüsü vermek ekümenik patrikhanenin yetkileri içindedir²²³. Ancak 19. yüzyılda İstanbul patrikhanesi, Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan kiliseleri üzerindeki kontrolünü kendi iradesi dışında kaybetmiştir²²⁴. Balkan savaşlarından sonra Osmanlı ülkesinde yaşayan Rumların çoğu kültürel lider olarak İstanbul'u değil, Atina'yı görmektedir. Yunanistan'a kalan toprak parçası Balkan savaşlarının sonunda Patrikhanenin

221 RUNCIMAN (Secular State) s. 92.

222 RUNCIMAN (Great Church) s. 381.

223 STAVRIDES, s. 90.

224 Romenlerin, Sırpların ve Bulgarların ayaklanması sadece İdareye karşı değil, Patrikhanenin ruhani yetkisine karşı da olmuştur. Zira bu gruplar arasında Helenizme karşı bir nefret oluşmuştu. RÜSTEM BEY, s. 609.

ruhani yetkisi içinde kalsa da Patrik fiiliyatta sadece İstanbul ve Anadolu'daki Ortodokslar üzerinde etkili olmuştur²²⁵. Dolayısıyla “Patrikhane ekümeniklik fırsatını kaçırmış ancak Rum kilisesi olarak kalmıştır”²²⁶.

LOZAN KONFERANSINDA PATRİKHANE MESELESİ

Genel Olarak

1821 Mora isyanı Fener Rum patrikhanesinin Devletle olan ilişkilerinde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur²²⁷. Etniki Eterya²²⁸ üyeleri tarafından başlatılan isyanda Patrik Grigoryus da rol aldığı için Osmanlı Devleti tarafından patrikhane önünde asılarak idam edilmiştir. Mora isyanı sırasında Rus hakimiyetine giren Kırım'dan gelen Yunus Bey, Sadrazam Benderli Ali Paşa'ya Rusya'nın kiliseler yaptırdığını, bu kiliselere İstanbul Patrikhanesinin yetiştirdiği “güvenilir papazların” tayin edildiğini, Etniki Eterya'nın Rus sarayını elde ettiğini, St Petersburg'un ileri gelenlerinin bu dernekle il-

225 RUNCIMAN (Secular State) s. 80.

226 RUNCIMAN (Great Church) s. 409. Müellif bu noktada patriklerin suçlanamayacağını, onların Rum olduğunu, Helen geleneği ile büyüüklerini ve güçlerini buradan aldıklarını ileri sürmektedir. Id. s. 409.

227 RUNCIMAN (Great Church) s. 406.

228 Etniki Eterya (Milli Ortaklık) Cemiyeti 16 Ocak 1814'de Odesa'da kurulmuş ve Yunanistan'ın bağımsızlığını amaç edinmiştir. Cemiyet özellikle Ege bölgesinde yaşayan Rumları Türkler aleyhine teşkilatlandırmıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Cemiyet Karadeniz bölgesinde Portus Devleti kurulması için çaba göstermiştir. DÖNMEZ, Cengiz: “Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Faaliyet Gösteren Zararlı Cemiyetler” http://w3.gazi.edu.tr/web/cdonmez/html/body_makale_9.html (17.09.2007)

gili olduğunu ve Megali Idea planının Patrik Gregoryus tarafından hazırlandığını açıklamış ve bunlarla ilgili belgeleri getirmiştir²²⁹.

Benderli Ali Paşa Yunus Bey'in açıklamalarını Padişah II. Mahmut'a arz etmiş ve bunun üzerine Padişah, patrikhanenin aranmasını istemiştir. Yapılan aramada Moralı âsi kaptanlara yazılan mektuplar, İstanbul'daki hazırlık için verilen bilgiler, Dışişleri Bakanının mahiyetinde çalışan Fenerli Rum Beylerinden alınan Devlet'in gizli hazırlıkları; İngiliz ve Fransız elçiliklerinden edinilen bilgiler; özellikle Rusya'daki hazırlık safhaları; Odesada'ki Etniki Eterya merkezinden gönderilen silahlar; Ortodoksluk dünyasından yardım talepleri; yardımlara ait makbuzlar ele geçirilmiştir. Patrik bunları inkar etmemiş ancak hepsini şahsen yaptığını ileri sürerek suçu üzerine almıştır²³⁰.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması (15 Ocak 1822), Girit'in Yunanistan'a katılması (6 Ekim 1908) ve 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması ile Osmanlı Devletinin Girit üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesi, Patrikhanenin Osmanlı-Yunanistan ilişkilerinde siyasi açıdan merkez konumunda olmasına yol açmıştır. Nitekim Venizelos, Yunan Başbakanlığına geçmek üzere Girit'ten ayrıldığında papaz kıyafetiyle İstanbul'a gelmiş, Patrikhaneye talimatlar vermiş, kiliseleri, Rum okul ve kuruluşlarını teşkilatlandırmıştır. Bu amaçla 1919'da Karamanlı patrik uzaklaştırılarak yerine Yunanistan'ın talimatlarına uyacağına inanılan Dorotheos getirilmiş-

229 ŞAHİN, s. 191-192.

230 ŞAHİN, s. 193.

tir. Böylece İstanbul Patrikhanesi Osmanlı Hükümetine bağlılığı kalmayan ve Venizelos'un talimatlarına göre hareket eden bağımsız bir merkez haline gelmiştir²³¹.

Bu itibarla Patrikhane Temmuz 1919'da kapısına çift kartallı Bizans bayrağını asmıştır²³². Patrik Dorotheos basın yoluyla Hristiyan kamuoyunun dikkatini çekerek kendilerine Türkler tarafından soykırım uygulandığını iddia etmiş²³³ ve iddialarını topladığı Kara Kitab'ı İtilaf devletlerine göndermiştir²³⁴.

Patrik Dorotheos Sevr Antlaşmasının hayata geçirilmesi amacıyla Londra Konferansına katılan devletlerden, İstanbul Rumlarının kurtarılması ve Ayasofya'nın kiliseye dönüştürülmesi için yardım istemiştir. Hatta patrik Dorotheos başkanlığında oluşturulacak heyetin Konferansa katılması talep edilmiş ancak sadece Hükümet yetkililerinin Konferansa katılabileceği gerekçesiyle bu talep reddedilmiştir. Buna rağmen Dorotheos başkanlığındaki heyet gene de Londra'ya gitmiş ve orada çeşitli toplantılar yapmış²³⁵ ve İstanbul'un Yunanistan ile birleşmesi taleplerini içeren bir muhtıra sunmuştur²³⁶.

Dorotheos'un ölümünden sonra patrik olan Meletios döneminde Patrikhanenin Türkiye aleyhine faaliyetleri hız kazanmıştır²³⁷. Meletios bütün Avrupa başkentlerine telgraf çekerek Rumların soykırıma uğradığını iddia etmiş ve bütün Hı-

231 ŞAHİN, s. 212-214.

232 İd. s. 214.

233 ATALAY, s. 125.

234 ATALAY, s. 127; MACAR, s. 78.

235 ATALAY, s. 127-128.

236 MACAR, s. 68.

237 MACAR, s. 81 vd; ATALAY, s. 133 vd.

ristiyan âlemini yardıma çağırmıştır. Ankara Hükümeti Anadolu'da görevli papazları şahit göstererek Patrikhanenin açıklamalarını yalanlamıştır²³⁸.

Megali Idea'nın gerçekleşmesi için çalışan Patrikhane açıkça Yunan ordusuna destek vermiş, yaralılar için para toplamış, Avrupa'daki metropolitleri kullanarak "mağdur Anadolu Hristiyanları" lobisi çalışmalarını başarıyla uygulamıştır. Böylelikle Patrikhane "Türkiye'deki siyasi Hellenizmin kale-si" olmuştur²³⁹. Pontus meselesinde Patrikhanenin etkisi de belgelerle sabittir²⁴⁰.

Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun başlangıcı da Patrikhanenin düşmanca tutumunu açıkça ortaya koymaktadır²⁴¹: "...memleketin her tarafında, Hristiyan unsurlar gizli, açık, özel emel ve maksatlarının elde edilmesinin teminine, devletin bir an evvel çökmesine mesai sarf ediyorlar.

Daha sonra elde edilen sağlam malumat ve vesikalar ile teyit olundu ki İstanbul Patrikhanesinde teşekkül eden Mavri Mira Heyeti (Vesika : 1) vilayetler dahilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Salibi Ahmeri (Kızılhaç), resmi Muhacirin (Göçmen) Komisyonu, Mavri Mira heyetinin mesaisinin kolaylaştırılmasına hizmet etmekte. Mavri Mira heyeti tarafından idare olunan Rum mekteplerinin izci teşkilatları yirmi yaşını aşmış gençler de dahil olmak üzere her yerde ikmal oluyor.

238 ATALAY, s. 138-139.

239 MACAR, s. 81-82.

240 Bkz. ŞAHİN, s. 236 vd.

241 ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 19, Nutuk I, (1927) Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s. 23-24.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira heyetiyle hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze bağlı Pontus cemiyeti kolaylıkla ve muvaffakiyetle çalışıyor (Vesika: 2)²⁴².

Lozan konferansı sırasındaki müzakerelere geçmeden önce belirtmeliyiz ki Türk heyeti Patrikhanenin izlediği düşmanca tutum nedeniyle onun Türkiye dışına çıkarılmasını istiyordu. Atatürk'ün 25 Aralık 1922 tarihli Le Journal muhabiri Paul Ario'ya verdiği demeç²⁴³ bu hedefi açıkça ortaya koymaktadır. Atatürk'ün ifadeleri şöyledir:

“Lakin bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan, memlekette nifak ve şikak tohumu saçan, Hristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felaket sebebi olan Rum Patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir?

Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazisi üzerinde bir sığınak göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının haki ki yeri Yunanistan'da değil midir?

Merkezi Hükümetimiz bütün bu noktalar hakkında deleghe heyetimize Misak-i Milli hükümleriyle uygun düşer surette kati talimat vermiştir...²⁴⁴.

242 Nutuk'un ilerleyen bölümlerinde de Patrik'in faaliyetleri ile ilgili bilgiler vardır. “Rum ve Ermeni Patrikleri, Kuvayi Milliye aleyhinde İtilaf Devletleri temsilcilerine müracaat ettiler” Id. s. 195.

243 Tam metni için bkz. ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 14 (1922-1923), Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 197-199.

244 Aynı metin 20 Ocak 1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde de yayınlanmıştır. ŞAHİN, s. 263-264.

Lozan Konferansında Patrikhane Meselesinin Ele Alınışı

Lozan'daki müzakerelerde Türk heyeti açıkça Fener-Rum Patrikhanesinin Türkiye dışına çıkarılmasını talep etmiştir. Bu amaçla Türk Temsilci heyetinden Rıza Nur Bey 16 Aralık 1922'de yazılı bir bildiri vermiştir²⁴⁵. Buna göre TBMM Hükümetinin Türkiye'de oturan gayrimüslim azınlıklara, Dünya Savaşı sonucu olarak genişlemiş yada yeni kurulmuş devletlerdeki azınlıklara sağlanan hakların aynısını tanıdığı; Osmanlı döneminde gayrimüslim azınlıklara verilen ayrıcalıkların kalktığı; yeni rejimin ipso facto bu ayrıcalıkların yerine geçtiği; Osmanlı döneminde çeşitli toplulukların iç düzenlerini yöneten ruhani başın devlet yanında resmi bir temsilci ve aracı olduğu oysa bundan sonra Hükümetin eğitim, hayır ve yardım kurumlarıyla doğrudan doğruya ilişkiye geçeceği; dinadamları sıfatıyla bunların başı olan kişinin sadece din konularıyla uğraşması gerekeceği; yeni rejimin İngiltere, Fransa, ABD gibi ülkelerde olduğu üzere çeşitli dinlere bağlı olanların dinsel isteklerini serbestçe geliştirme olanağı sağlayacağı ve böylece dinadamları sınıfını salt din alanında kalmaya zorlayarak dine yeni bir atılım vereceği; şimdiye kadar siyasi bir organ olan Patrikliğin Türkiye dışına çıkarılmasının gerektiği; çünkü Patrikliğin siyasi ayrıcalıklarına son verilmesiyle ortaya çıkacak yeni duruma uymasının Patrikliğin eski davranışları dikkate alındığında imkan olmadığı; sonuç olarak din adamlarının dünya işlerine ilişkin ayrıcalıklarının ortadan kaldırıl-

245 Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler (çev. Reha Meray) Takım I, c. 1, Kitap 1, Ankara 1969, s. 327-328.

ması ve Patrikliğin Türkiye dışına çıkartılmasının Türkiye için kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu, ilgili topluluk için de bir kurtuluş yolu olduğu belirtilmiştir.

Türk heyetinin Patrikhanenin Türkiye dışına çıkarılması gerektiği görüşü karşı tarafın direnci ile karşılaşmıştır. 16 Aralık tarihli sözkonusu yazılı bildirinin okunmasının ardından ABD temsilci heyeti başkanı, ABD'nin uzaklığına rağmen bu soruna büyük önem verdiğini belirtmiş ve patriğin İstanbul'da kalmasını ısrarla istemiştir²⁴⁶. Yunan temsilci heyeti Patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını öngören bir antlaşmaya taraf olamayacağını çünkü bu kurumun Türk olduğunu; Yunanlı olmadığını; bu yüzden Yunanistan'ın bu antlaşmayı imzalamasının hiçbir değeri olmadığını ifade etmiştir²⁴⁷.

Tarafların görüşlerinde ısrar etmeleri üzerine Fransız temsilci heyeti uzlaştırıcı bir formül bulmak amacıyla Patriğin İstanbul'da kalması; yönetim ve siyasal yönden Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya gibi Ortodoks kiliseleriyle ilişkileri olmadığı gibi, bağımsız olan İstanbul kilisesi ile de ilişkisinin olmaması gerektiği, Patriğin Türk Hükümetince uygun bulunacak adaylar çizelgesinden seçilmesi; Patriğin ruhani konulardaki çalışmaların ötesine geçip geçmediğini denetlemeye Türk Hükümetinin yetkisi olacağı yönünde telkinde bulunmuştur²⁴⁸.

Görüşmelerin durmasına sebep olan bu meseleyi çözümlemesi için İtalya temsilcisi Montagna Alt-komisyon adına İngiltere temsilcisi Lord Curzon'dan ricada bulunmuştur²⁴⁹.

246 Lozan, s. 324,338,341.

247 Lozan, s. 338.

248 Lozan, s. 338.

249 Lozan, s. 324.

Lord Curzon, Türk temsilci heyetinin Patriklikle ilgili iddialarının Patrikliğin siyasi ayrıcalıklarının değiştirmek, kısıtlamak yada son vermek için yeterli sebep edebileceğini, ancak bu iddiaların patriğin ruhani konulara ve kilise işlerine ilişkin yetkilerine son vermek için bir neden teşkil etmediğini ve Patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılmasının uygarlık dünyasının vicdanını yaralayacağını ileri sürmüştür²⁵⁰.

Lord Curzon Patriklik kurumunun siyasal ve yönetim alanındaki yetkilerinden yoksun bırakılarak İstanbul'da kalması ve salt bir din kurumu halini alması teklifinde bulunmuştur²⁵¹.

Romanya temsilcisi Diamandy Romanya kilisesinin bağımsız olduğunu, yüzyıllardır İstanbul'da bulunan Patriliğe karşı oldu bitti yollara başvurulursa bunun Romanya'nın dinsel duygularını yaralayacağını ileri sürmüştür²⁵².

Lord Curzon'un teklifine katılan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcisi Rakitch "yüzyıllar boyunca birbirini izleyen kuşakların Patriliğe başvurarak kendisinden yardım, destek ve çileli günlerinde avunma ilkeleri bakımından kılavuzluk, günlük yaşayışlarında da Hristiyan ahlakının kurallarını göstermesini istemişlerdir. Patrikliğin ortadan kalkması çok büyük moral boşluk bırakacaktır; öyle ki uygarlığın bir parçası da onunla birlikte ortadan kalkmış gibi görünecektir" beyanında bulunmuştur²⁵³.

Yunanistan temsilcisi Venizelos ise beş yüzyıldan beri Patrikliğin Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte varolduğunu,

250 Lozan, s. 324.

251 Lozan, s. 324-325.

252 Lozan, s. 325-326.

253 Lozan, s. 326.

ilk defadır ki Türk Hükümetinin onun davranışından yakındığını, Mondros silah-bırakışımından bu yana olup bitenlerin Patriğin Hükümete bağlılık duymadığını ispatlamadığını, savaş gibi büyük bir afetin vicdanlarda yaratabileceği derin karışıklığın göz önünde tutulması gerektiğini; Lord Curzon'un teklif ettiği üzere Patrikliğin yalnız ruhani işlerle kilise işlerine ilişkin yetkiler kullanmak üzere bırakılması isteğini bildirmiştir²⁵⁴. Venizelos evlenmenin Ortodoks kilisesince yapılan kutsal bir tören sayıldığını, bu yüzden evlendirmeye ve evliliğe son vermeye yalnız kilise makamlarının yetkili bulunduğunu, patrikliği ve Ortodoks kilisesinin ileri gelenlerini ve piskoposları bütün öteki yetkilerinden yoksun bırakmanın mümkün olduğunu, böylelikle Türk Hükümetinin vaktiyle vermiş olduğu ve şimdi yakındığı haklar ve ayrıcalıkları geri almaktan başka bir şey yapmadığını, Patriği artık Rum ulusunun başı saymamak, konmuş olan kanunlarla patriğe tanınmış siyasal yetki olarak ne varsa bunları kaldırmak örneğin patriğin bir takım kurullara görevi yüzünden üye olarak katılmasını öngören Vilayetler Kanununun hükümlerini yada seçim çizelgesinin düzenlenmesini denetlemek hakkını veren Seçim Kanunu hükümlerini kaldırmasının ancak Türk Hükümetinin yetkisi içinde olacağını belirtmiş ve Patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılmasında direnilmeyeceğini umduğunu beyan etmiştir. Venizelos şimdiki patriğin görevinden çekilmesini kolaylaştıracak biçimde davranmaya hazır olduğunu da sözlerine eklemiştir²⁵⁵.

254 Lozan, s. 327-328.

255 Lozan, s. 328-329.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin Patrikhanenin İstanbul dışına çıkarılması talebine şiddetle karşı çıkılmış²⁵⁶ ve bütün dünyanın da bu görüşte olduğu iddia edilmiştir²⁵⁷. Bunun üzerine İsmet Paşa Patrikliğin siyasal yada yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı; yalnız salt din alanına giren işlerle yetineceği konusunda Konferans önünde Müttefik temsilci heyetinin yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet saydığını belirtmiştir²⁵⁸. Lord Curzon da öne sürmüş olduğu telkinin Türk temsilci heyeti başkanınca böyle bir anlayışla karşılandığını görmekten mutluluk duyduğunu, bu haberin dünyada da çok büyük bir izlenim yaratacağına inandığını dile getirmiştir²⁵⁹.

Patrikhanenin yurt dışına çıkarılması konusunda Türkiye'de çok büyük bir beklenti vardı. TBMM'nin gizli oturumlarında da bu düşünce kendisini göstermekteydi²⁶⁰. Ancak İsmet Paşa'nın Ankara'ya çektiği 10 Ocak 1923 tarihli telgraf-ta söylediği gibi "... bütün temsilcilerin sert muhalefeti ile karşılaşarak yalnızlığa mahkum edildikleri için bundan vazgeçmek mecburiyetinde..." kalmışlardır²⁶¹. Dolayısıyla Türk

256 Yalnız İtalya temsilcisi Montagna Patrikhanenin yurt dışına çıkarılmasını anlaşılmaya varılması için ödenecek çok yüksek bir bedel olarak görmemiştir. Vatikan da, Roma'nın İstanbul ile uyumsuzluğu nedeniyle Fener patrikhanesinin geleceği konusunda tarafsız bir yaklaşım sergilememiştir. ALEXANDRIS, s. 90-91.

257 ALEXANDRIS, s. 89.

258 Lozan, s. 331.

259 Lozan, s. 331-332.

260 ATALAY, s. 218; ALKAN, Hakan: Geçmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri, İstanbul 2003, s. 56.

261 ATALAY, s. 219.

Hükümeti, Lozan müzakerelerinde Patrikhaneyi Türkiye’den ihraç etmek için çok uğraşmış ancak bunu başaramamıştır. Atatürk 16/17 Ocak 1923’da İstanbul’dan gazetecilerle İzmit kasrında yaptığı mülakatta bu durumu ortaya koymuş ve “ Fakat İstanbul Rumlarını ve Patrikhaneyi çıkartamadık. Yalnız Patrikhanenin siyasi meselelerle iştigal etmemesini şart kabul ettik. Patrikhane meselesini bir Hıristiyanlık meselesi yapmak istediler. Biz de bu noktada fazla ısrar etmedik” demiştir²⁶².

22 Ocak 1923’de Bursa’da Şark Sinemasında halka yaptığı konuşmada Atatürk “Patrikhanenin siyasi meselelerle iştigal etmemek üzere İstanbul’da kalabileceğini, bu şart hilaflında hareketi görüldüğü takdirde derhal sınır haricine çıkarılabileceğini” söylemiştir²⁶³. Atatürk 4 Mayıs 1924’de New York Herald muhabirine verdiği demeçte²⁶⁴ de “Hilafetle beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri Patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır” demiştir²⁶⁵. Dolayısıyla Türk Hükümeti Patrikhanenin ihracı için uğraş vermiş ancak Hıristiyan ittifakı karşılaşmış ve bu isteğini gerçekleştirememiştir.

262 ATATÜRK’ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 14, s. 268.

263 Id. s. 366.

264 ATATÜRK’ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 16 (1924), Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 255. ALEXANDRIS bu demeci 23 Mart 1924 tarihi ile belirtmektedir. (s. 158).

265 Bu demeç Anadolu Ajansında tekzip edilmiş ve böyle bir mülakatın yapıldığı ileri sürülmüştür. ATATÜRK’ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 16, s. 255; ALEXANDRIS, s. 158-159. Prof. Nejat Kaymaz metnin Atatürk’ün ifadesini taşıdığını, Atatürk’ün yayımlanmamak koşuluyla bu söyleyişi yapmış olabileceğini; Dr. Doğu Perinçek ise mülakatın yapıldığını ancak Lozan hükümleri açısından sakıncalı görüldüğü için tekzip edilmiş olabileceğini belirtmektedir. Bkz. ATATÜRK’ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 16, s. 255.

Lozan Antlaşmasına Göre Patrikhanenin Statüsü

Lozan müzakereleri sırasında Venizelos'un Patrikhanenin Türk kurumu olduğunu dile getirmesi Yunanistan açısından bazı eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Zira bu savın sonucu olarak Patrikhanenin uluslararası karakteri olmayacaktır. Bunu fark eden Lord Curzon özel bir görüşmede Yunanlıların meseleyi ele alış şekillerinden memnun olmadığını dile getirmiştir. İngiliz temsilci baştan beri Patrikhanenin Ortodoks dininin sembolü olduğunu, onu İstanbul'dan ihraç etmenin sadece Ortodoksları değil, bütün Hristiyan dünyasını inciteceğini ileri sürmüştür. Aynı şekilde Amerika temsilcisi de benzer görüşleri dile getirmiştir²⁶⁶.

Yunanistan bu amaçla Patrikhanenin adının zikredildiği bir belgenin Türk temsilci heyeti tarafından düzenlenmesini ve özellikle Patrikhanenin ekümenikliğinin kayda geçirilmesini hedeflemiştir²⁶⁷. Ancak Yunan temsilcileri Fener Patrikhanesinin statüsünü belirleyen yada Türkiye'nin Patrikhane ile ilgili taahhüdünü içeren hiçbir hükmü Antlaşmaya koydurmayı başaramamıştır²⁶⁸. Dolayısıyla Lozan Antlaşmasının ne nihai metninde ne de konvansiyonun eklerinde Fener Rum Patrikhanesi bir kurum olarak yer almamış, hiçbir şekilde statüsü ve gelecekteki konumu düzenlenmemiştir. Bunun hukuki sonucu Patrikhanenin tümüyle Türk iç hukukuna bağlı bir kurum olmasıdır.

266 ALEXANDRIS, s. 90.

267 ATALAY, s. 218.

268 ALEXANDRIS, s. 93.

Lozan Antlaşmasına göre Patrikhanenin hukuki durumu şu çerçevede belirlenebilir²⁶⁹:

Patrikhanenin İstanbul'da kalışı bir antlaşma hükmü ile değil, Türkiye'nin tek taraflı tasarrufu ile olmuştur.

Patrikhane bir Türk kurumudur. Patrik ve patrikhane memurları Türk Hükümetinin muvafakati ile tayin edilir ve denetime tâbidir.

Patrik ve Patrikhanenin 1453'den 1923'e kadar sahip olduğu siyasi ve idari imtiyazlar kaldırılmıştır. Patrikhane ancak dini işlerle ilgilenebilir. Patrik İstanbul'daki Rum cemaatinin temsilcisi olmadığı için bu cemaatle Türk resmi makamları arasındaki ilişkilerde aracılık yapamaz.

Patrikhane herhangi bir kilise veya sinagog gibi Lozan Antlaşmasının 40 ve 42. maddelerindeki himayeden yararlanır. Diğer yandan patrik ve patrikhane görevlileri sıfatlarına ilişkin Türk kanunlarına tâbidir ve yapmış oldukları faaliyetler Türk kanunlarına göre suç teşkil ettiği takdirde Türk Ceza Kanununa göre müeyyidelendirilecektir.

Lozan Antlaşmasında Patrikhanenin tâbi olacağı hukuki rejim bir konvansiyon hükmü ile belirlenmemiştir. Bu noktada Patrikhane bir kilise niteliğindedir ve Antlaşmanın Azınlıkların Korunması başlıklı m. 35-45 hükümleri çerçevesinde dini kurumlar kapsamında mütalaa edilmelidir.

Lozan'da, Patrikhanenin İstanbul'dan ihracı müzakereleri esnasında Patrikhanenin yetkileri konusunda yapılan tartışma ve uzlaşma, Patrikhanenin hukuki konumunun çerçevesi-

269 İKSEL, Settari: "İstanbul Rum Patrikhanesi" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1972-1973, c. XI, S. 61, s. 43.

ni çizmektedir. Taraflar Patrikhanenin siyasi ve idari yetki ve imtiyazlarının kaldırıldığını ve bundan böyle bu imtiyazların tanınmayacağını, ancak dini yetkilerle donanmış bir Patrikhanenin İstanbul’da kalabileceği konusunda anlaşmışlardır. Müzakere tutanakları bunu açıkça göstermektedir.

Patrikhanenin hukuki statüsü yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin hukuk sistemi çerçevesinde belirlenmiştir. Patrikhane-nin İstanbul’da kalması için öne sürülen “geçmiş idari ve siyasi imtiyazlardan yoksun bir Patrikhane” düşüncesi zaten TC Devletinin yeni sistemiyle bağdaşmayacak ve mevcut imtiyazlar bu yeni hukuk düzeni içinde geçerliliğini yitirecektir. Zira millet sisteminin hakim olduğu teokratik monarşi ile yönetilen bir imparatorlukta milletbaşı sıfatı ile cemaatle Devlet arasında aracı rolü üstlenen patriğin, laik ve demokratik cumhuriyet sisteminde din farkı gözetmeksizin eşit haklara sahip vatandaşlar arasında, ayrıcalıklı bir konuma sahip olarak Rum cemaatinin Devlet ile olan ilişkilerinde aracılık etmesi, onların başı olması söz konusu olamaz. Dolayısıyla Osmanlı Devletinin yıkılması ve yeni bir devletin kurulmasıyla başka bir hukuki düzenlemeye gerek kalmadan, Patriğin Osmanlı devlet sisteminden kaynaklanan imtiyazları ve sisteme ilişkin yetkileri ortadan kalkmıştır. Lozan Antlaşması TC Devletinin kurucu antlaşması olarak kabul edildiği için Patrikhanenin imtiyazlarının kaldırılması bu antlaşmaya tarihlendirilmektedir.

Lozan Antlaşmasında Patrikhane ile ilgili bir hükmün yer almasının engellenmesi, kurumun tümüyle Türk hukukuna bağlanması, ekümeniklik iddiasının Türkiye tarafından kabul

edilmediği ve edilmeyeceğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla kimin patrik olacağına ve tayin usulüne tümüyle Türk hukuku karar verecektir.

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra Venizelos tutanaklara geçen sözünü yerine getirerek zamanın patriği IV. Meletios'a istifa etmesini tavsiye etmiş, patrik de sağlık nedenlerini ileri sürerek önce Aynaros'a gitmiş, ardından baskılar sonucu istifa etmiş ve İskender patriği seçilerek onurlandırılmıştır²⁷⁰. Patrik IV. Meletios Aynaros'a gitmeden önce Kutusal Meclis ve Karma Meclis, Patrikhanenin her türlü siyasi ve idari karakterini terk ettiğini, sadece Panortodoks dini temeli sınırları içinde kalacağını; evlilik ve bunun gibi durumların dini kapsam içinde kalacağını; eğitim ve yargı kurumlarının azınlıklarla ilgili talimatlar doğrultusunda seçilecek delegelerle yürütüleceğini; patrik seçiminin kutsal kanonlara göre yapılacağını; Patrikhanenin hükümetle ilişkilerinin Lozan barış konferansında Türk tarafı temsilcisi Rıza Nur Bey'in belirttiği gibi İngiltere'de, Fransa'da ve Amerika'da gerçekleştiği şekilde olacağını; teokratik monarşi olarak ruhban sınıfının ayrıcalık haklarının kaldırılmış olmasına karşın Türk Hükümetinin Patrikhanenin dini hükümetine ve hiyerarşik toplantılarına müdahale etmeyeceğini karara bağlamıştır²⁷¹.

Bu arada yeni patrik seçimi ile ilgili olarak İstanbul Valiliği 6 Aralık 1923 tarihli ve 1092 nolu bir tezkereyi Patrikhane'ye göndermiştir. Buna göre

270 BENLİSOY /MACAR, s. 50.

271 MACAR, s. 121.

“İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi Kutsal Meclisine, Türkiye dahilinde gerçekleştirilecek dini ve ruhani seçimlerde, katılacak adayların Türkiye vatandaşı ve seçim sırasında Türkiye dahilinde görevli olmaları gerekmektedir. Bu şartlar seçilecek kişi için de geçerlidir”²⁷².

Patrik seçimi ile ilgili Cumhuriyet döneminde çıkarılmış tek hukuki düzenleme olan bu Valilik tezkeresi hukuki dayanağını 1862 tarihli Rum Patrikliği Nizamatına dayandırmaktadır. Buna göre Kutsal Meclis (Sen Sinod) patrik adayları listesini İstanbul valiliğine sunmaktadır. Sunulan adayların TC vatandaşı olması ve makamlarının TC sınırları içinde yer alan metropolitlerden olması gerekmektedir. Valilik seçilmesini istemediği adayları listeden çıkarabilir. Valilikten gelen listedeki adaylar Kutsal Meclis’te oylanır ve patrik seçilir²⁷³.

Görüldüğü üzere patriğin TC vatandaşı olması ve makamının Türkiye içinde yer alan bir metropolitlikte olması esastır. Bu şartlar Patrikhanenin ekümeniklik iddiasının Türkiye tarafından tanınmadığının açık bir göstergesidir²⁷⁴. Zira Türkiye sınırlarının dışında kalan metropolitler Patrikhaneye bağlı olsa da patrik seçiminde aday olamayacak ve seçime katılamayacaktır.

Yunanistan Patrikhanenin Lozan Antlaşma metnine dahil edilmesini sağlayarak uluslararası statüye kavuşmasını müm-

272 MACAR, s. 124-125; BENLİSOY/MACAR, s. 50.

273 BENLİSOY/MACAR, s. 60; GÖKÇEN, s. 73.

274 ALEXANDRIS valilik tezkeresini Türkiye’nin Patrikhanenin ekümenik karakterine ilk saldırı olarak nitelendirmiştir. Müellife göre ekümenik patrikhanenin patriği de ekümenik yani uluslararasıdır, dolayısıyla bu makam tek bir milliyetten olma zorunluluğu ile sınırlanamaz. Nakleden, MACAR, s. 124.

kün kılamayınca, 11 Şubat 1925 tarihinde Milletler Cemiyeti-ne başvurarak bu kuruma uluslararası nitelik kazandırmak istemiştir. Buna sebep olan olay TC Devletinin Patrik Constantine’i mübadale yoluyla Yunanistan’a göndermesidir. Yunanistan bu durumun Lozan Antlaşması ile Türk ve Rum Ahalinin Nüfus Mübadelesine ilişkin Sözleşmenin 12. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle Milletler Cemiyetine telgraf çekmiştir²⁷⁵. Bu arada Başbakan Fethi Bey 4 Şubat 1925’de Meclis’te yaptığı konuşmada Patrikhanenin Kutsal Meclisinin Türk Yunan ilişkilerini bozmak amacıyla kasten mübadele edilmesi gereken bir kişiyi patrik seçtiğini, Türkiye’nin yaptığının Karma Mübadele komisyonu kararlarını uygulamaktan başka bir şey olmadığını ve bu meselelerin Türkiye’nin iç meselesi olduğunu belirtmiştir²⁷⁶.

Türk hükümeti Milletler Cemiyeti’ne çektiği 1 Mart 1925 tarihli telgrafta Patrikhanenin bir Türk kurumu olduğunu, yapısı ve idaresinin Türk hukukuna tâbi olduğunu, hiçbir antlaşmada aksine bir hükmün yer almadığını, üstelik hiçbir yabancı güce bu kurumun yapısına ve idaresine müdahale hakkı veren bir norm olmadığını, Yunan Hükümetinin Patrikhaneyi uluslararası bir kuruluş yapmak için çaba harcadığını ancak hiçbir uluslararası sözleşme yada konvansiyonda bu kurumla ilgili bir hüküm olmadığını belirtmiş, Milletler Cemiyetine

275 PSOMIADES, Harry: “The Ecumenical Patriarchate Under the Turkish Republic” 1961, 2 Balkan Studies, s. 47-70. Yeniden basım www.orthodoxchristianity.net (17.3.2006) s. 8,9. Atina Başepiskoposu da Avrupa ve Amerika’da ki dini liderlere telgraf çekerek yardım istemiştir. MACAR, s. 131; ALEXANDRIS, s. 162 vd.

276 MACAR, s. 132-133; PSOMIADES, s. 8; ALEXANDRIS, s. 164.

savunma yapmak üzere bir temsilci göndermeyi reddetmiş ve Milletler Cemiyeti'nin bu meselede yargı hakkı olmadığını ileri sürmüştür²⁷⁷.

14 Mart 1925 tarihinde Patrikhane meselesi Milletler Cemiyeti'nin Konseyi önüne gelmiş ve Yunanlı temsilci Dimitrios Kaklamanos Konsey önünde Patrikhanenin korunması meselesinin Türkiye'nin iç meselesi olmadığını, Patrikhanenin Lozan'da uzun tartışmalara konu olduğunu, meselenin uluslararası konferansa sunulmasıyla Türkiye'nin bu kurumun uluslararası niteliğini kabul ettiğini; Patrikhanenin Türkiye'de korunması meselesinin uluslararası antlaşma hükümlerine bağlı olduğunu; Yunanistan'ın Lozan'a taraf devletlerden biri ve aynı zamanda Ortodoks bir devlet olarak hareket ettiğini açıklamıştır²⁷⁸.

Türkiye'nin itirazları karşısında Milletler Cemiyeti konunun yetki alanına girip girmediğini Lahey'deki Milletlerarası Daimi Adalet Divanına bir soru olarak yöneltmiş ve taraflara konuyu kendi aralarında çözmeleri ve Karma Mübadele Komisyonunun tarafsız üyelerinin hizmetlerinden yararlanmayı tavsiye etmiştir²⁷⁹.

İkili görüşmelerde Türkiye, Yunanistan'dan Milletler Cemiyetine yaptığı başvuruyu geri çekmesini ve meselenin iki devlet tarafından yapılacak direkt müzakerelerle çözümlenmesini ve metropolitlerin mübadele edilmemesine karşılık patriğin istifa etmesini istemiştir. Nisan 1925'de Yunanistan bu isteği kabul etmiş ve Yunan Hükümetinin baskısıyla Patrik

277 PSOMIADES, s. 9-10; ALEXANDRIS, s. 165..

278 ALEXANDRIS, s. 165.

279 PSOMIADES, s. 10; ALEXANDRIS, s. 165-166.

istifa etmiş²⁸⁰ ve Yunanistan Milletler Cemiyetine yaptığı başvuru geri çekmiştir²⁸¹.

Böylelikle Türkiye dış politika sahnesinde önemli bir başarı kazanmış ve Patrikhane meselesine dış güçlerin karışmasına izin vermeyerek, bunun tümüyle iç hukuka bağlı bir konu olduğunu kabul ettirmiştir²⁸².

Görüldüğü üzere 1925 yılında Yunanistan'ın çabasıyla patrikhane meselesi uluslararası nitelikli bir mesele haline getirilmeye çalışılmış ancak Türkiye'nin kararlı tutumuyla bu amaca ulaşamamıştır. Meselenin uluslararası hukuka değil, Türk iç hukukuna dahil olduğu vurgulanarak Patrikhanenin ekümenik sıfatının da kabul edilmediği ortaya konmuştur.

Lozan Antlaşmasında patrikhaneden bahseden bir hüküm bulunmaması, âkit devletlerin patrikhaneyi korumak adına Türkiye'ye müdahale etmesine imkan vermemektedir. Bu noktada patrikhane ile ilgili olarak yabancı devlet yada güç odaklarından gelecek her türlü talep hukuki temelden yoksun olacaktır.

PSOMIADES, İsmet Paşa'nın Patrikhanenin Türkiye dışına çıkarılmaması ile ilgili deklarasyonunu uluslararası anlamda bağlayıcı bir taahhüt olarak nitelendirmektedir²⁸³. Ancak önemle belirtilmelidir ki İsmet Paşa Patrikhanenin İstanbul'dan çıkartılmaması konusunda teminat vermiş yada bir deklarasyonda bulunmuş değildir. İsmet Paşa Patrikhanenin siyasi yada idari işlerle hiç uğraşmayacağı, yalnız din alanına

280 MACAR, s. 137.

281 PSOMIADES, s. 10; ALEXANDRIS, s. 167.

282 ALEXANDRIS, s. 167.

283 PSOMIADES, s. 3.

giren işlerle yetineceği konusunda konferans önünde Müttefik Temsilci Heyetinin ve Yunan Temsilci Heyetinin yapmış oldukları resmi konuşmalar ve verdikleri garantileri senet saydığını açıklamıştır²⁸⁴. Dolayısıyla burada sözlü anlaşma taahhüdü olarak görülmesi gereken husus Patrikhanenin İstanbul'da kalmasının taahhüt edilmesi değil, Patrikhanenin siyasi ve idari yetkilerden tamamen soyutlanarak salt dini yetkilerle sınırlandırılmış olmasıdır. Patrikhanenin geçmişte sahip olduğu yetki ve ayrıcalıklar sona erdirilmiş ve salt din kurumu olarak İstanbul'da kalmasına izin verilmiştir.

PSOMIADES, Lozan Antlaşmasıyla Patrikhanenin İstanbul'da kalmasının temin edilmesine rağmen, bu antlaşmanın Türk Hükümetinin Patrikhanenin ekümenik faaliyetlerini serbestçe icra etmesine müdahale etmesine engel olmadığını da vurgulamaktadır²⁸⁵. Dolayısıyla Patrikhanenin ekümeniklik iddiası uluslararası hukukta dayanak bulabileceği bir iddia değildir. Ne Lozan Antlaşması ne de bir başka uluslararası konvansiyon Patrikhanenin bu sıfatı kullanmasının hukuki sonuçlarının Türkiye tarafından kabulünü gerektiren bir hüküm taşımamaktadır.

Patrikhane icra ettiği faaliyetlerde ekümeniklik yetkisi olduğunu ortaya koyduğunda TC Devleti Patrikhanenin salt din kurumu olarak İstanbul'da kaldığı gerçeğini dillendirmiş ve bu niteliği ile bağdaşmayan faaliyetlerine izin vermemiştir. Ekümeniklik iddiasının en önemli göstergesi ekümenik (genel) konsil toplamasıdır. Patrikhane 1926 yılında Heybelia-

284 Lozan, s. 331.

285 PSOMIADES, s. 3.

da'da bütün Ortodoks kiliselerini bir araya getirmek amacıyla izin talep etmiş ancak 1926 tarih ve 3995 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla bu talep reddedilmiştir. Talep edilen kongrenin, Patrikhanenin Lozan Antlaşmasında kabul edilen statüsü ile bağdaşmaması bir gerekçe olarak gösterilmiştir²⁸⁶. Bunun üzerine Patrikhane, kongreyi İskenderiye veya Aynaroz'da gerçekleştirmeyi planlamış ancak İstanbul'dan gönderilecek papazların bir daha Türkiye'ye kabul edilmemeleri endişesi ile toplantıdan vazgeçmiştir²⁸⁷.

Patrikhane 1930'da bir kez daha Panortodoks kongre toplama kararı almış ancak Valilik tasarladığı dini kongrenin Türkiye'de yapılmasının yasak olduğu cevabını vermiştir. Bunun üzerine kongre Aynaroz'da gerçekleşmiştir²⁸⁸. Toplantıya Rusya ve Bulgaristan kiliselerinin temsilcileri katılmamıştır²⁸⁹.

Görüldüğü üzere Cumhuriyetin ilk yıllarında Patrikhanenin ekümenikliğini simgeleyecek hiçbir faaliyete izin verilmemiş ve hukukun istisnasız uygulanmasına özel bir önem verilmiştir. Hatta bu nedenle patrik kelimesi yerine "başpapaz" terimi kullanılmıştır²⁹⁰. Cumhuriyetin 7. yılı sebebiyle Atatürk ile Patrik Photios II arasında geçen yazışmalarda ilk kez Atatürk patrik kelimesini kullanmıştır²⁹¹.

286 BCA:020 5216'dan naklen MACAR, s. 143-144.

287 BCA-BME 2466667, BCA-BME 10972427'den naklen MACAR, s. 144.

288 MACAR, s. 145.

289 ALEXANDRIS, s. 197.

290 Id. s. 171.

291 Id. s. 195.

Ekümenik Kavramı ve Patrikhanenin Bu Sıfatı Kullanma Girişimleri

Ekümeni kavramı, Yunanca kelime anlamıyla evren, kainat, cihan anlamına gelmekte; ekümenik ise cihanşümül, evrensel demektir²⁹². Dini açıdan ekümeni “üzerinde insan yaşayan yer”i ifade etmektedir²⁹³. İstanbul Patrikhanesinin 7. yüzyıldan beri Roma kilisesinin muhalefetine rağmen kullandığı ekümenik sıfatı aslında 19. yüzyılda Balkan kiliselerinin ortaya çıkmasıyla birlikte anlamını yitirmiştir. Osmanlı ülkesinde yaşayan Rumların çoğu da kültürel lider olarak İstanbul’u değil, Atina’yı görmektedir. Dolayısıyla fiiliyatta patrik sadece İstanbul ve Anadolu’daki Ortodokslar üzerinde etkili olmuştur²⁹⁴. Moskova kilisesi ise hiçbir zaman İstanbul Patrikhanesinin ekümenikliğini kabul etmemiştir²⁹⁵. Evrensel düşünceli İstanbul patrikleri de Moskova kilisesini kontrol etmeyi hayal dahi etmemişlerdir²⁹⁶.

İstanbul Patrikhaneleri Osmanlı döneminde bile gerçek anlamda ekümenik olmamış ve bütün Ortodoks camiasının merkezi konumuna geçmemiştir. Lozan Antlaşması ve yeni TC Devletinin kurulmasıyla bir azınlık kilisesi konumuna gelmiş ve sadece Türkiye’deki Rumların kilisesi olmuştur. Ekümenik sıfatının kullanılması kabul edilmemiş ve İstanbul’da panortodoks toplantı yapmasına da izin verilmemiştir.

292 MACAR, s. 269-270.

293 RUNCIMAN (Eastern Schism) s. 18.

294 RUNCIMAN (Secular State) s. 80.

295 Id. s. 92.

296 RUNCIMAN (Great Church) s. 381.

Türk-Yunan ilişkilerinin gelişme gösterdiği 1930lu yıllarda Patrikhanenin daha serbest bir ortamda faaliyet göstermesine izin verilmiş ancak ekümenik niteliğini geliştirecek hiçbir harekete göz yumulmamıştır²⁹⁷. Ancak Stalin'in Moskova kilisesinin uluslararası pozisyonunu canlandırma çabası ve Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır ve Balkanlardaki Ortodoks cemaat ve kuruluşlarla ilişkilerini geliştirme ve Doğu Ortodoks Hristiyanlarını koruma politikası Moskova kilisesinin Rusya dışındaki Ortodoks dünya ile ilgilenmesine yol açmıştır. Bu amaçla Moskova Patrikhanesi Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'da Fener Patrikhanesinin konumunu küçük düşürecek bir yaklaşım içine girmiştir. Bu amaç Yunan komünist medyasında ve Bulgaristan'da da seslendirilmiştir. Buna göre Fener Patrikhanesi eski otoritesi ve prestijini kaybettiği için bütün Ortodoks kiliselerinden seçilecek bir patriğin ekümenik tahta geçmesi, bu patriğin Rus, Bulgar yada diğer milletlerden olması, tıpkı Vatikan gibi extraterritorial ayrıcalıklardan yararlanan bir yerde oturan Ortodoks Kutsal Meclisi tarafından desteklenmesi görüşleri gündeme gelmiştir²⁹⁸.

Moskova kilisesinin ekümenik faaliyetleri Türkiye, Yunanistan ve ABD'yi rahatsız etmiş ve Türkiye Cumhuriyet Devleti Sovyet tehlikesine karşı Fener Patrikhanesinin ekümeniklik iddiasına eskisi kadar sert tepki göstermez olmuştur²⁹⁹. Bu arada Yunanistan, Fener Patrikhanesinin yeniden canlandırılması için İngiliz ve Amerikan hükümetlerini uyarmıştır. Bu

297 ALEXANDRIS, s. 206.

298 ALEXANDRIS, s. 238.

299 MACAR, s. 185.

amaçla Thyateira başpiskoposu ve Orta ve Batı Avrupa patrik temsilcisi Gemanos Strenopoulos, Canderbery Başpiskoposuna yazdığı bir mektupta Patrikhanenin tarihi misyonunu gerçekleştirmesini engelleyecek bütün laik sınırlamaların kaldırılmasını, Patrikhanenin sadece kamu düzeni ile ilgili hukuk kurallarına tâbi olması gerektiğini; ekümenik patrikhanenin dini statüsünün uluslararası anlamda tanımlanmasının Türkiye'nin çıkarlarıyla çatışmadığını, her iki tarafı da tehdit eden tehlikeye karşı Türkiye'nin Patrikhaneyi güçlü ve etkili bir müttefik olarak görmesi gerektiğini belirtmiştir³⁰⁰. İngiliz Hükümeti de gayriresmi olarak Türkiye ile görüşmüş ve İngiliz Büyükelçi Peterson Yunanistan ve Türkiye'nin Fener Patrikhanesinin geleceği konusunda ikili bir anlaşma yapmalarını tavsiye etmiştir³⁰¹. Görüldüğü üzere Sovyet tehlikesi ve Moskova kilisesinin prestij artırma faaliyetleri, Fener Patrikhanesine siyasi bir rol biçilmesini gündeme getirmiştir. Böylelikle Lozan'da salt dini bir kurum olarak bütün siyasi ve idari yetkilerinden yoksun bir kilise olarak İstanbul'da kalmasına izin verilen Fener Patrikhanesinin artık uluslararası güçlerin merkezi olarak siyasi arenada yerini alması ve hatta laik TC Devleti hukukunun dışında faaliyet göstermesi amaçlanmaktadır.

Bu arada patrik olan Maksimos'un Rusya ile mücadelede yetersiz olacağı düşüncesi³⁰² ve Sovyet yanlısı olmakla itham edilen bu patriğin hastalığı, Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu Athinagoras'ın patrik olması görüşünü önplana çıkarmıştır. ABD'nin de adayı olan Athinagoras, TC vatandaşı ol-

300 ALEXANDRIS, s. 239-240.

301 Id. s. 240-241.

302 Id. s. 244.

mamasına rağmen Kasım 1948’de gıyabında patrik seçilmiş ve kendisine derhal TC nüfus cüzdanı çıkarılmış³⁰³, ABD Başkanı Truman’ın özel uçağı ile Türkiye’ye gelmiş ve Başkan Truman’ın mesajını bir büyükelçi gibi TC Cumhurbaşkanına iletmıştır³⁰⁴. Böylelikle artık ABD’nin patrikhane ile doğrudan ilgilendiğı bir dönem başlamıştır³⁰⁵.

Athinagoras ile başlayan bu yeni dönemde metropolitliklerin sayısı artırılmış, Doğıu Batı kiliselerinin birleşmeleri gibi siyasi meselelerle uğraşılmış, ABD’deki bir milyon üç yüzbin Rum organize edilmiş³⁰⁶ ve özellikle Heybeliada Ruhban Okulunun statüsünde daha önce izin verilmeyen değişiklikler yapılmıştır³⁰⁷. 15 Kasım 1964’de Rodos’ta Panortodoks konferans gerçekleştirilmiştir³⁰⁸. Bu konferansta Slav ve Arap kiliseleri patriğin ekümenikliğine muhalefet etmişlerdir³⁰⁹.

Kıbrıs meselesinin başlamasıyla birlikte bazı Türk gazeteleri patrikten, Güney Kıbrıs lideri Makarios’a karşı tavır almasını istemiş ancak Athinagoras tarafsız kalmayı tercih etmiştir³¹⁰. Bu dönemde Heybeliada Ruhban Okulunda sadece Türk vatandaşı öğrencilerin eğitim almasına izin verilmiş, Yunanlı ve yabancı öğrenciler sınır dışı edilmiştir. Ayrıca 21 Nisan 1964’de Kutsal Meclisin iki üyesi de yıkıcı bir şekilde si-

303 MACAR, s. 186-189.

304 ŞAHİN, s. 282.

305 MACAR, s. 190.

306 ŞAHİN, s. 281-284.

307 Bkz. II. Bölüm, HRO’nun tarihçesi b. 1950-1971 arazi dönem

308 BERKES, Niyazi: Patrikhane ve Ekümeniklik, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 39.

309 Id. s. 44.

310 ALEXANDRIS, s. 253.

yasi, idari ve sosyal faaliyetlerle uğraştıkları suçlamasıyla TC vatandaşlığı kaybettirilmiş ve sınır dışı edilmiştir³¹¹.

1966 yılında varlıklı Yunanlı armatör George Laimos'un bağışlarıyla Fener Patrikhanesine bağlı olarak İsviçre Cenevre sınırlarında Ortodoks merkezi kurulmuş ve yine 1968'de Patrikhaneye bağlı olarak iki eğitim kurumu Thessaloniki'de "Patric Studies" Enstitüsü ve Girit'de Ortodoks akademisi kurulmuştur. Böylelikle Athinagoras'ın diplomatik yetenekleri sayesinde İstanbul Patrikhanesi uluslararası prestijini korumuş³¹² ve ekümeniklik iddiasını güçlendirmiştir.

1972'de Athinagoras'ın ölümünden sonra patrik seçilen Dimitrios daha düşük profilli bir patrik olmuştur³¹³. 1979 yılında Papa'nın ve 1982 yılında Canterbury Başpiskoposunun ziyaretleri Patrikhanenin prestijini artırmış ve 1984 yılına kadar hiç yurt dışına çıkmayan patrik, Roma'ya ve İngiltere'ye giderek yurt dışı seyahatlerine başlamıştır³¹⁴. Patrik 1990 yılında ABD Başkanı Bush ile yaptığı görüşmede "Dünya Ortodoks Patriği" sıfatını kullanmıştır³¹⁵. Bu dönemde Moskova Patriği, Gürcü-Sovyet Cumhuriyeti patriğinin derecesini 9. sıradan 6. sıraya yükselterek Fener Patrikhanesinin otoritesine karşı çıkmış ve Yunan kilisesi de Moskova'nın kararını Patriğin otoritesine indirilen ve Ortodokslar arası birleşmeyi önleyen bir darbe olarak nitelemiştir. Patrik Dimitrios 1987'de Yunanistan'a gitmiş ve devlet başkanı gibi karşılanmıştır³¹⁶.

311 Id. s. 299.

312 Id. s. 306.

313 Id. s. 306.

314 MACAR, s. 227.

315 ŞAHİN, s. 307-308.

316 Id. s. 308-309.

1980li yıllarda Polonya dışındaki Doğu Bloku ülkelerinin çoğunun Ortodoks olması ABD'nin Fener Patrikhanesi ile yakından ilgilenmesine sebep olmuş, Özel'in başbakan olması ile birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinde Patrikhane önemli bir merkez konumuna geçmiştir³¹⁷. Bu amaçla 1985 yılında Özel, Türkiye aleyhindeki faaliyetleri nedeniyle vatandaşlığı kaybettirilen ve ülkeye girişi yasak olan Iakovos ile ABD'de görüşmüş ve sağlanan özel izinle Türkiye'ye gelmesi sağlanmıştır. ABD'nin patrik olarak görmek istediği Iakovos³¹⁸ Türk kamuoyunun tepkisiyle patrik olamamış, yerine 1991'de Bartholomeos seçilmiştir³¹⁹.

Doğu Blokunun çökmesinin ardından yeni dünya düzeni oluşmuş ve bu düzende ABD tek süper güç olarak Rusya'nın yeniden yapılanması ve güçlenmesini engelleyecek projeler geliştirmiştir. Bu amaçla ezici Rus Ortodoks nüfusu temsil eden Moskova Patrikhanesine karşı İstanbul Patrikhanesinin güçlendirilmesini hedeflemiştir³²⁰. Dolayısıyla Lozan müzakerelerinde salt dini bir kurum olarak kabul edilen Fener Patrikhanesi soğuk savaş sonrası ABD-Rusya çekişmesinde siyasal bir rol üstlenmekte ve ekümeniklik iddiası bu siyasanın gerçekleşme unsuru olarak Türkiye'ye dayatılmaktadır. Siyasetin dini kullanması, dini inanç ve özgürlüklerin ardına sığınması bir kez daha sahneye konulmaktadır.

317 MACAR, s. 228.

318 MACAR, s. 229.

319 ŞAHİN, s. 315.

320 ÇELİK, Mehmet: Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi, İzmir 1998, s. 3-4. Ayrıca bkz. MACAR, s. 234. Avrupa Birliği açısından bir değerlendirme için bkz. GÖKÇEN, Salim: "Avrupa Birliği ve Onun Stratejik Ortağı Fener Rum Patrikhanesi" 2023, 15 Nisan 2004, S. 36, s. 70 vd.

Bartholomeos ile başlayan bu yeni dönem Patrikhaneye uluslararası nitelik kazandırmaya yöneliktir. 1993 yılında yedi patrik İstanbul’da toplanmış ve kapılı kapılar ardında açıklama yapılmaksızın üç gün toplantı yapılmış, Kudüs Patriği Deodoros toplantıyı protesto etmiştir³²¹.

Patrik 1994 yılında Avrupa Parlamentosunun açılışına katılmış ve ekümen sıfatıyla açılış konuşmasını yapmıştır. Patrikhane Avrupa Birliği nezdinde Dışişleri Bakanlığının muhalefetine rağmen bir büro açmıştır³²². Patrik göreve başladığı ilk 3,5 yılda Yunan Olimpia Havayollarına ait ve üzerinde “çift başlı kartallı Bizans bayrağı” bulunan uçakla 23 ülkeyi ziyaret etmiştir. Aynı şekilde Türk Hükümetinden izin almadan yabancıları kendi makamına davet etmekte³²³ ve böylelikle kendisine uluslararası kişilik kazandırmayı hedeflemektedir.

Ekümeniklik iddiası ve uluslararası prestij kazanma arzusu Patriği çevre konusunda seminerler düzenlemeye itmiştir. Patrikhanenin neden çevreyle ilgilendiği sorusuna Bartholomeos “çevre sorunu aynı zamanda teolojik bir sorundur” yanıtını vermiştir³²⁴. Büyük organizasyonlarla gerçekleştirilen çevre toplantılarında “ekümenik” sıfatı açıkça kullanılmıştır³²⁵.

321 ŞAHİN, s. 318.

322 MACAR, s. 243-244.

323 ŞAHİN, s. 319.

324 MACAR, s. 244.

325 ŞAHİN, s. 321; ÇELİK (Fener Patrikhanesi Meselesi) s. 16 vd.

Ekümenik Sıfatının Etkileri

Evrensel, cihanşümül anlamına gelen ekümenik terimi Fener Patrikhanesi açısından primus inter pares-eşitler arası birinci- olarak nitelendirilmektedir³²⁶. Ancak onursal üstünlük sadece teorik yada akademik nitelik taşımamaktadır. Ekümenik sıfatı “eşitler arası birinci” anlamıyla da Ortodokslarla diğer Hristiyanlar arasındaki meselelerde yada Ortodoks patrikhaneler ve otosefal Ortodoks kiliselerce de kabul edildiği üzere Panortodoks nitelikli meselelerde Patrikhanenin inisiyatif kullanma hakkı olduğunu ifade etmektedir³²⁷.

Daha açık belirtmek gerekirse ekümenik bir patrikhane aşağıdaki haklara ve yükümlülöklere sahiptir³²⁸:

Kendisine bağı ruhbanların ve diğör Ortodoks kiliselerin başvurularını karara bağlamak

Ortodokslararası veya Hristiyanlar arası ve hatta uluslararası nitelikli önemli meselelerde Ortodokslararası görüşmeleri başlatmak

Panortodoks veya daha geniş meclisler (sinod) toplamak, onlara başkanlık etmek, yeri, zamanı ve faaliyet şekillerini belirlemek

Kendisine bağı kiliselere otonomi, otosefal ya da patriklik statüsü vermek. Şöyle ki bu bölgesel kiliselerin sözkonusu

326 BALASKAS Joanna: The International Legal Personality of the Eastern Orthodox Ecumenical Patriarchate of Constantinople” 2 *Hofstra Law &Policy Symposium*, 135 (1997) s. 154.

327 STAVRIDES, s. 57.

328 Id. s. 57.

rütbeyi almak için gerekli şartları taşıması ve diğer kardeş Ortodoks kiliselerin de oybirliği ile bu görüşte olmaları gerekmektedir.

Bir veya birden fazla Ortodoks kiliseyi ilgilendiren özel meseleleri ve inanç, etik, kilise hukuku, idare gibi konuları istişare etmek

Otosefal Ortodoks kiliselerin başları dahil olmak üzere dışarıda bulunan ekümenik tahtın daimi temel başpiskoposlarını tayin etmek

Kutsal Myron'u takdis etmek ve ekümenik patrikhane ile aralarındaki ruhsal bağın işareti olarak onu kardeş Ortodoks kiliselere göndermek

Ekümenik patrikhanenin sınırları içinde ve dışında ilgili kilisenin başvurusu üzerine yeni azizler tanımak

Diğer patriklerle ve otosefal Ortodoks kilise liderleriyle birlikte dini ayinlerde bulunmak

Stavropegiaç manastırlar kurmak

19. yüzyıla kadar İstanbul Patrikhanesinin diğer kiliselerin iç ve dış meseleleri ile ilgilendiği ve kilise hukuku, inanç ya da dogma ile ilgili meselelerde ve diğer patrikhanelerin patrik ve başpiskopos seçimi, istifası ve ihracı meselelerine müdahale ettiği savunulmuştur. Buna göre İstanbul Patrikhanesi Batı kiliselerinin yayılma eğilimlerine ve misyonerlik faaliyetlerine karşı mücadelede kardeş Ortodoks kiliselere yardım etmiştir. Ancak tüm bunlar İstanbul Patrikhanesinin diğer Ortodoks kiliseler üzerinde de facto üstünlük sağladığı anlamına gelmemektedir. İstanbul Patrikhanesi 1908'de Patrik Joachim

III'ün ve 1922'de Patrik Meletios IV'ün yayınladığı belgelerle Ortodoks diaspora üzerinde ruhani yetki tesis etmiştir³²⁹.

Dolayısıyla ekümenik sıfatı sadece eşitler arası birinci olarak onursal üstünlüğü değil, Ortodoks camiasının merkezi olma, Ortodokslarla ilgili tüm meselelerde karar verme, dinadamı atama, görevden alma, kendine yapılan başvuruları karara bağlama, yargı yetkisi, uluslararası meselelerde görüşmeleri başlatma gibi konuları da içermektedir. Bu konuların siyasal ve yönetime ilişkin yetkileri bünyesinde barındırdığı açıktır. Lozan'da Patrikhanenin siyasal ve yönetime ilişkin her türlü yetkisinin kalktığı, salt din alanıyla sınırlandırılmış, bu itibarla ekümenik karakteri Türk Hükümeti tarafından kabul edilmemiş ve uygulama da bu yönde cereyan etmiştir.

Ayrıca bu üstün (yada öncelikli) ve merkezi konum tanıırsa, Patrikhanenin Türk vatandaşı Ortodokslar üzerinde baskı kurmasını ve onların ibadet özgürlüklerine müdahale etmesine de imkan verebilecektir. Böyle bir olay Yargıtay 4. Ceza Dairesi kararına da konu olmuştur ve Yüksek Mahkeme Patrikhanenin ekümenik sıfatı olmadığını bir kez daha yargı kararı ile yinelemiştir³³⁰. Olayda Fener-Rum Patrikhanesinin Bulgar Ortodoks kilisesi üzerinde ruhani üstünlüğü olduğu düşüncesinden hareketle Bulgar Kilisesinde papaz olarak görev yapan Konstantin Kostoff'un ruhanilik sıfatının kaldırılması kararı alınmış ve bu kişinin din özgürlüğünün ihlal edil-

329 Id. s. 91-92. Patrikhanenin gerek Bizans gerekse Osmanlı dönemindeki konumu bu önermeyi destekleyici nitelikte değildir. İstanbul Patrikhanesi hiçbir zaman diğer kiliselerin iç ve dış meselelerine müdahil olmamıştır.

330 Yargıtay 4. CD. T. 13.06.2007, E. 2005/10694, K. 2007/5603, İstanbul Barosu Dergisi, c. 81, S. 6, Yıl: 2007, s. 2848 vd. Karar Fatih 3. Asliye Ceza Mahkemesinin 20.12.2004 tarihli 2003/380 E ve 2004/1142 K kararının temyizi üzerine verilmiştir. Bu karar için bkz Id. s. 2844 vd.

diği iddiasıyla kamu davası açılmıştır. Fener Rum Patriği ve Patrikhanenin Kutsal Meclisi (Sen Sinod) üyeleri diğer bir Ortodoks azınlık olan Bulgar kökenli Türk vatandaşlarının dini ayin ve işlerini yürütmekte olan Bulgar Kilisesi üzerinde dini ve hukuki bir yetkisi olmadığı halde, İstanbul Haliç’te bulunan Sen Stefan (Demir Kilise) Kilisesinde Bulgar Kilise Vakfı ile yapılmış iş akdine dayalı olarak papazlık görevini yürüten ve kilise ayinlerini yöneten papaz Konstantin Kostoff’un ayinlerinde Fener patriğine karşı itaatsiz davrandığı, ayin sırasında Patriğin adını anması gerekirken anmadığı gerekçesiyle ruhani yetkisinin kaldırılmasına karar vermiş ve bu kararı Bulgar Kilise Vakfı ve dünyadaki çeşitli yerlerde bulunan Ortodoks kiliselere bildirmiş ve bunun neticesinde baskılara dayanamayan Bulgar Kilisesi Vakfı yönetim kurulu söz-konusu papazın iş akdini feshederek kilisedeki görevini sona erdirmiştir.

Bunun üzerine görevine son verilen papazın şikayetiyle Patrik ve Kutsal Meclis üyeleri aleyhine “Dinlerden birine ait ibadet ve ayinden başkalarını men etmek” suçuyla dava açılmıştır. Yargıtay 4. Ceza Dairesi önüne gelen bu olayda Yüksek Mahkeme öncelikle Lozan Antlaşması çerçevesinde Patrikhanenin hukuki statüsünü belirlemiş ve Patrikhanenin “Türkiye Cumhuriyetinde sadece belli bir azınlığa mensup kişiler üzerinde dini yetkileri haiz olan ve tüzel kişiliği bulunmayan dini bir kurum” olduğu saptamasında bulunmuştur.

Yüksek Mahkeme bağımsız bir kilise olma özelliğine sahip bulunan Bulgar Kilise cemaatinin kendi inançları doğrultusunda gerçekleştirdikleri ayinlere ve ayini yöneten ruhani

yetkililerin ayin yapma yetkisine ve içeriğine kimsenin karışmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Yargıtay yeni Ceza Kanunu m. 115/2 kapsamında suçun oluşması için dini ibadet ve ayinlerin toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak yada hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi gerektiğini, olayda sanıkların yasalarla belirlenen çerçevenin dışına çıkarak ruhani olarak rütbe üstünlüğü olduğu düşüncesini içeren bir savdan hareketle Bulgar Ortodoks kilisesinde papaz olarak görev yapan Konstantin Kostoff'un ruhanilik sıfatını kaldırdığını ancak bunun din özgürlüğünü ihlal niteliğinde olduğunun kabulü için yeterli olmadığı sonucuna varmıştır. Zira bu kararın üzerinden bir yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen Kostoff ayinleri yönetmeye devam etmiş ve kilisedeki görevi daha sonra Bulgar Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulunun iş akdini feshetmesi suretiyle sonlandırılmıştır. Bu itibarla suçun kanuni unsurları oluşmadığından sanıkların beraatine ilişkin karar onanmıştır.

Yargıtay 4. Ceza Dairesi sanıkların beraatine ilişkin kararı suçun kanuni unsurları oluşmadığı gerekçesiyle onaylarken Patrikhanenin ekümenik olmadığını, Bulgar kökenli bir dinadamı üzerinde hiçbir yetkisinin bulunmadığını vurgulamıştır. Karara konu olan olay Patrikhanenin ekümenik sıfatının tanınması halinde ne gibi hukuki problemlere yol açacağını göstermesi açısından ilginçtir. Zira böyle bir durumda Patrikhane, Bulgar kilisesinde görev yapan bir TC vatandaşının Patriğe gerekli saygıyı göstermediği gerekçesiyle onun ruhani yetkisini kaldırdığında, Türkiye'nin de bunu tanıması istene-

cektir. Azınlık yada değil her TC vatandaşı için dini inanç ve ibadet özgürlüğünü koruması gereken laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti Patrikhanenin ekümenikliğini kabul ederse, ekümenik kurumun üstünlük iddiasından kaynaklanan ve Ortodoks vatandaşlar üzerinde sonuç doğuran dini hukuk hükümlerini de kabullenmek zorunda kalacaktır. Bu da Fener Patrikhanesine tâbi olmayan yada patriğe istenilen seviyede itaati kendi inançlarına aykırı bulan Ortodoks vatandaşların dini inanç ve ibadet özgürlüğünü tehdit edecektir.

Patrikhaneye Uluslararası Kişilik Kazandırma Girişimleri

Ortodoks dünyasının Vatikan'a eş değerde kurumu olarak görülen Fener Patrikhanesine³³¹ bir sivil toplum örgütü (non-governmental organization NGO) kisvesiyle uluslararası hukuki kişilik bahşedilmeye çalışılmaktadır³³². Özellikle insan hakları ve çevre³³³ konularında çalışan sivil toplum örgütlerinin uluslararası kişiliğe sahip olduğu iddia edilmektedir³³⁴.

Fener Patrikhanesi Ortodoks kiliseler ile ilişkilerinde “eşitlerarası birinci” statüsünde olunca Türkiye dışındaki kiliselerle ilişkisi uluslararası ilişki olarak nitelendirilmekte ve

331 MASON, Whit: “Constantinople” Last Hurray and the Ecumenical Patriarchate” *World Policy Journal* Summer 2001, s. 58.

332 BALASKAS, s. 158. Patrikhaneden özellikle “uluslararası bir kurum” sıfatıyla bahsedilerek bu niteliğin kazanılması amaçlanmaktadır. Bkz. TSILAS, Loucas: “Greek-Turkish Relations in the Post-Cold War Era” 20 *Fordham International Law Journal* 1589 (1996-1997) s. 1600.

333 Patrikhanenin neden çevre meselesine ilgi duyduğu bu şekilde açıklanmış olmaktadır. Çevre gibi uluslararası bir meselede öncü rolü üstlenerek uluslararası kişilik olduğunu ortaya koymaktadır.

334 BALASKAS, s. 158.

bu nedenle Patrikhanenin uluslararası niteliğe sahip olduğu iddia edilmektedir³³⁵. Fener Patrikhanesinin Türkiye dışında Yunanistan'da Aynaros, Girit ve onikiada, Finlandiya ile ABD'deki Ortodoks kiliseler ve Kanada, Güney Amerika, Avustralya, Hong Kong ve Batı Avrupa'daki Ortodoks kiliseler üzerinde dini yetkisi bulunmaktadır³³⁶. Ancak 220 milyonluk Rus nüfus üzerinde Fener Patrikhanesinin hiçbir yetkisi yoktur. Bu durumda nasıl olur da bütün Ortodoks dünyasının merkezi olduğu sorusunun cevabı verilememektedir.

Hiçbir uluslararası antlaşma ve konvansiyona konu olmayan ve Lozan'da kabul edilen statüsü ile Türk kurumu olarak ulusal hukuka tâbi olan Fener Patrikhanesine uluslararası karakter yakıştırmaya gayretleri, Vatikan ile kıyaslayarak ona uluslararası kişilik kazandırmayı hedeflemektedir. BALASKAS'a göre Fener Patrikhanesi de Vatikan gibi uluslararası insan hakları kapsamında yer alan din özgürlüğü ile bağlantılı hak ve görevleri açısından uluslararası hukuki kişilik hakkına sahiptir. Fener Patrikhanesinin geçmişi de Papalıkla aynı dini tarihi kaynağa dayanmaktadır. Patrikhane ve Papalık Devletler tarafından iki inancın lideri olarak görülmektedir. Eşitler arası birinci sıfatıyla Patrik Ortodoks kiliseler adına

335 Id. s. 160.

336 Id. s. 163. Birleşmiş Milletler raporunda bu yetki bölgesi Türkiye'deki Ortodoks Rumlar, Amerika başdiyakozları, Aynaroz, Batı Avrupa Rum Ortodoks kiliseleri ve Avustralya Ortodoks kilisesi olarak belirtilmiştir. United Nations General Assembly "Interim Report of the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the elimination of all forms of intolerance and of discrimination based on religion or belief" A/55/280/Add.1, Addendum 1 Situation in Turkey, s. 15. <http://daccessdds.un.org/doc/UN+DOC/GEN/NOO/604/96/PDF> (13.4.2007).

konusabilir. Aynı şekilde Papa da Katolik kilisesi adına konuşmaktadır. Patrikhane ruhani meseleleri tartışmak üzere Ortodoks kiliselere temsilci göndermekte, aynı amaçla Papalık da Roma Katolik kiliselerine temsilciler göndermektedir. Vatikan gibi Fener Patrikhanesi de uluslararası antlaşmalar yapabilmektedir(!)³³⁷.

Müellifin Fener Rum Patrikhanesinin statüsünü belirlemek için çizdiği bu tablo ve Vatikan kıyaslaması hukuki ve tarihi gerçeklerden uzak ve fantezi ürünüdür. Her şeyden önce belirtmeliyiz ki ulusal hukuk açısından dahi tüzel kişiliği olmayan Fener Rum Patrikhanesinin uluslararası hukuki kişilik olarak nitelendirilmesi mümkün değildir ve bu itibarla uluslararası antlaşma yapması söz konusu dahi olamaz. Patriğin diğer Ortodoks kiliselerle yada devlet adamlarıyla görüşmesi ona uluslararası kişilik vermeyeceği gibi uluslararası hukuk anlamında bir antlaşma, konvansiyon yada başka bir resmi belgeye hukuk süjesi olarak imza atması da mümkün değildir. Ruhani sıfatıyla vermiş olduğu kararlar, kilise organizasyonu içindeki yetkileri Vatikan tarzında bir hukuki kişiliğe sahip olduğu şeklinde yorumlanamaz. Hedef bu olabilir ancak gerçek bu değildir!

Vatikan'ın durumu tümüyle kendine özgü sui generis bir durumdur ve başka hiçbir dinin bu modelle din devleti olarak uluslararası hukuk süjesi olması mümkün değildir.

Katolik kilisesi ve Papalık aslında birbiriyle karıştırılmaması gereken iki kavramı ifade etmektedir. Ancak hem kilisede hem de Vatikan devletinde Papa dini, idari, diplomatik ve

337 BALASKAS, s. 165-167.

politik meselelerde mutlak liderdir. Hem kilise hem de Vatikan devleti ile ilgili meselelerde Papa sınırsız yetkilerle donatılmış bir monark durumundadır³³⁸.

Vatikan'ın halihazır statüsü 11 Şubat 1929'da İtalya ile Papalık arasında imzalanan Lateran Antlaşmasıyla³³⁹ belirlenmiştir. Bu antlaşmayla İtalya Papalık makamının egemenliğini tanımıştır. Böylelikle Vatikan devletini ortaya koyan taraflardan biri olarak Papalığın uluslararası niteliğe sahip olduğu varsayılmıştır. Bu nedenle Lateran Antlaşmasının uluslararası antlaşma olarak yorumlanamayacağı öne sürülmüştür. Zira taraflardan biri ancak bu antlaşma ile uluslararası hukukun süjesi haline gelmiştir³⁴⁰.

Bugün itibarıyla Papalık bir hukuk süjesi olarak Birleşmiş Milletler'e temsilci göndermektedir. 1957 yılında papalık ile Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği arasındaki yazışmalarda, Vatikan'dan ziyade Papalığın Birleşmiş Milletler ile ilişkilerini sürdürmesi kararlaştırılmıştır. Bu ayrım Papalığın Birleşmiş Milletlerin faaliyetlerine daha fazla ilgi duymasına yol açmıştır. Papalık ahlaki, insani yada sosyal meselelerle ilgili faaliyetlerde yer almış ve bu durum dini ve ruhani sıfatla gerçekleşmiştir³⁴¹.

Dolayısıyla Vatikan'ın devlet niteliği ile Papalığın ruhani liderliği aynı çatıda birleşince Papalık özellikle Birleşmiş

338 BATHON, Matthew: "The Atypical International Status of the Holy See" 34 *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 597 (2001) s. 599.

339 Lateran Pacts of 1929 İngilizce metin için bkz. www.aloha.net/mikesch/treaty.htm (24.09.2007)

340 BATHON, s. 603.

341 Id. s. 605.

Milletler'deki faaliyetlerinde ruhani lider konumunu ön plana çıkarmıştır. Zira Lateran Antlaşması m. 24'e göre Papalığın BM Genel Sekreterinin uyguladığı yaptırımları onaylama yetkisi bulunmamaktadır. Papalık 21 Mart 1964'de kendisini Birleşmiş Milletlere Daimi Gözlemci olarak tayin etmiştir. 1967'de BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine; Ticaret ve Gelişme Üzerine BM Konferansına, BM Sanayi Gelişme Organizasyonuna ve Uluslar arası Dünya İşgücü Organizasyonuna gözlemci göndermiştir. Üye Olmayan Daimi Gözlemci statüsü, Papalığın BM Genel Kuruluna üye devletlerden biri olmadan, onun devlet olarak mütalaa edildiği anlamına gelmektedir. BM destekli uluslararası konferanslarda diğer üye ülkelere tanınan ayrıcalıklar aynen tanınmaktadır. Üye olmayan devlet gözlemcileri BM Genel Kurulunda oy kullanmamakta ancak toplantılara katılabilmektedir³⁴². Oy hakkı olmasına rağmen Papalık uluslararası konferanslarda aktif rol oynamakta ve özellikle doğum kontrolü, kürtaj gibi konularda itirazlarını dile getirmektedir. Dolayısıyla gözlemci statüsü ile Papalığın BM konferanslarında çok önemli etki gücü bulunmaktadır³⁴³ ve bu etki onun dini ve tarihi karakterinden gelmektedir. Bu itibarla başka dini temsilcinin aynı kabule ve güce sahip olması mümkün görünmemektedir. Zira Papalığın uluslararası karakteri Vatikan devletini yaratan Lateran Antlaşmasından önce tesis edilmiştir. Katolik kilisesi yüzlerce yıldır çok iyi organize edilmiş, hiyerarşini kurmuş bir kilisedir ve dini lideri Papa bütün kilise mensuplarınca itaat edile-

342 Id. s. 605.

343 Id. s. 606.

cek kişi konumundadır. Benzer bir yapılanmayı ve anlayışı başka bir dinde bulmak mümkün değildir. Özellikle Ortodoks camiada kiliseler çeşitli ulusal gruplara ayrılmış ve bir şekilde ülke egemenliğine bağlanmış ve etkili bir merkezi idare ve organizasyondan yoksun kalmıştır³⁴⁴. Ortodoks inancında Papanın yanılmazlığı³⁴⁵ ve onun İsa'nın vekili olduğu inancı yoktur³⁴⁶. Katolik kilisesinin aksine Ortodoksluk dünya üzerinde etkisi olan bir din, bir kilise değildir³⁴⁷.

Ortodoks kilisesi birbirinden bağımsız, kendi kutsal meclisleri tarafından yönetilen milli kiliselerden oluşmakta³⁴⁸ ve bütün Ortodoksları bünyesinde toplayan bir merkezden yoksun bulunmaktadır. Her ne kadar Fener Patrikhanesi merkezi rol oynamaya gayret etse de Moskova Patrikhanesi de aynı amaçla hareket etmektedir³⁴⁹.

Bu itibarla Fener-Rum Patrikhanesinin Papalık gibi uluslararası kişilik kazanması, böyle bir tarihi geçmiş ve dini inanca sahip olmaması nedeniyle mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye'nin Patrikhanenin ekümeniklik iddiasını kabul etmesi ve bunun hukuki sonuçlarını tanıması istenmektedir. Fener-Rum Patrikhanesine siyasi gerekçelerle verilen prestij hangi safhaya gelirse gelsin uluslararası hukuki kişilik olması mümkün değildir. Tâbi olduğu hukuk sistemi Türk iç hukuku olacaktır.

344 Id. s. 628.

345 ŞAHİN, s. 27; ORTAYLI, İlber: "Ortodoks Kilisesi" *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Haziran 1987, Sayı: 87; s. 19.

346 YILDIRIM, Münir: Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005, s. 63.

347 ORTAYLI (Ortodoks Kilisesi) s. 23.

348 YILDIRIM, s. 65.

349 Id. s. 64.

Yabancılar Hukuku ile İlgili Meseleler

Patrikhanenin ekümeniklik iddiasının kabulü patriğin Türk vatandaşı olma zorunluluğunu ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin ekümenikliği kabul etmesi talebi hemen ardından yabancıların patrik olmasına izin verilmesi yada yabancı dinadamlarına vatandaşlık verilmesi ve ülkeye istisnasız giriş ve çalışma hakkına sahip olması talepleriyle desteklenmektedir³⁵⁰. Dolayısıyla patriğin TC vatandaşı olma zorunluluğu Patrikhanenin ekümenikliğinin tanınmadığının bir göstergesidir. Bu durumda seçilecek yabancı bir dinadamına vatandaşlık verilmesi de Türk hukukuna aykırı ve bir devletin egemenliği ile bağdaşmayan bir öneridir. Zira egemen bir devletin kimlere vatandaşlık hakkı vereceği o egemen devletin tekelindedir. Türkiye'yi Patrikhanenin istediği kişilere TC vatandaşlığı vermeye zorlayacak hiçbir uluslararası yada uluslararası bir hüküm bulunmamaktadır. Vatandaşlık kriterleri 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanununda³⁵¹ belirlenmiştir.

Yabancıların tâbi olacağı statü de laik yada dinadamı ayrımı olmaksızın yabancılar hukuku ile ilgili mevzuatta düzenlenmiştir. Yabancıların Türkiye'ye giriş şartları Pasaport Kanununa³⁵² tâbidir. Buna göre vize mecburiyeti ile ilgili hükümler (m. 5,6,9); Türkiye'ye girişi yasak olan kimselerle ilgili hükümler (m. 8) yabancı dinadamları için de geçerlidir. Dola-

350 BURNETT/PULZETTI/YOUNG, s. 2. Patriğin TC vatandaşı olma zorunluluğu Patrikhanenin varlığını tehdit olarak algılanmaktadır. Bkz. US Department of State, Country Reports on Human Rights Practices-2006. s. 13. www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78844.htm (13.04.2007).

351 RG. 22.02.1964-11638.

352 RG. 22.7.1950-7564.

yısıyla güvenlik ve kamu düzeni açısından sakıncalı görülen kişilere Türkiye'ye giriş izni verilmemektedir. Patrikhanenin ekümeniklik iddiası kabul edilirse, Patrikhaneye gelecek yabancı dinadamlarına karar verme yetkisi tümüyle Patrikhane-ye ait olacak ve Türkiye'nin bu kişilere vize vermemesi siyasa- sal sorunlara yol açacaktır. Dolayısıyla Patrikhanenin istediği her dinadamı Pasaport K. Hükümlerine tâbi olmadan vizesiz ve kısıtlamasız Türkiye'ye gelebilecektir. Bu durumda Türkiye-ye aleyhine faaliyette bulunan dinadamları da hiçbir engelle karşılaşmadan ve Türk Hukukuna tâbi olmadan Türkiye'ye giriş yapabilecektir. Örneğin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Başpiskoposu Hrisostomos Türkiye devleti tarafından isten-meyen kişi ilan edilmiş ve İstanbul'a gelmesine izin verilme- miştir³⁵³. Bunun üzerine Hrisostomos "Fener Patriğine başvur- dum, Patrik ile Patrikhanenin İstanbul dışındaki toprakların- da³⁵⁴ görüşmek istiyorum, Girit olabilir, Türkiye'yi de kınıyo- rum" açıklamasını yapmıştır³⁵⁵. Görüldüğü üzere Patrikhane- nin ekümeniklik iddiasının Türkiye tarafından kabulünün hu- kuki sonuçlarından biri normalde Türkiye'ye girişi yasak ola- cak olan kişilere de Patrikhanenin isteği üzerine giriş izninin verilmesidir.

Yabancı dinadamlarının Türkiye'de ikamet ve seyahatleri de Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında

353 HÜRRİYET, 14.08.2007, s. 16.

354 Ekümeniklik üzerinde insan yaşayan toprak parçasını ifade ettiği için Kıbrıs Rum Yönetimi Başpiskoposunun "Patrikhanenin İstanbul dışındaki toprakla- rı" sözüne dikkat edilmelidir.

355 HÜRRİYET, 14.08.2007, s. 16.

356 RG. 24.07.1950-7564.

Kanuna³⁵⁶ uygun olmak zorundadır. İkamet tezkeresinin red-dolunacağı haller (m. 7), süresi (m. 9), yenilenmesi (m. 10), sınır dışı haller (m. 19,21,22) yabancı dinadamları için de istisnasız uygulanmalıdır.

Yabancı dinadamlarının Türkiye’de çalışabilmesi de yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanuna³⁵⁷ tâbidir. Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği³⁵⁸ m. 54’e göre din kurumlarında görevlendirilecek din görevlilerine çalışmak üzere ikamet izinleri İçişleri Bakanlığınca verilir. Bu konudaki izin başvuruları Dışişleri Bakanlığı kanalıyla yapılır. Bu hüküm bütün yabancı dinadamları için geçerlidir. Bu noktada Patrikhanenin istediği dinadamları için farklı bir usul uygulanması Ortodoks olmayan yabancı dinadamları arasında eşitsizlik yaratacaktır.

Ancak uygulamada Devletin “centilmenlik anlaşması” yaparak sınırlamaları çok katı uygulamadığı ve Patrikhanede çalışan yabancılar için “sorma, konuşma” politikasının izlenildiği görülmektedir³⁵⁹.

Meselenin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Patrikhanenin taleplerine dayanak olarak azınlık hakları, ibadet özgürlüğü gibi kavramlar kullanılarak uluslararası hukukun Türk hukukunun önünde olduğu ve Türk Devletinin uluslararası yükümlülükleri olduğu savı ileri sürülmekte-

357 RG. 6.03.2003-25040.

358 RG. 29.08.2003-25214.

359 MASON, s. 61.

dir³⁶⁰. Belirtilmelidir ki dayanılan azınlık hukuku kavramları Patrikhanenin taleplerini karşılamaktan uzaktır. Zira uluslararası hukukta azınlık haklarının genel ilkeleri eşitlik ve ayrımcılık yasağında odaklanmaktadır. Bu ilkeler “tüm bireylere tek biçimde muamele güvencesi sağlar ve azınlıklara mensup kişilerin diğer vatandaşlarla eşit koşullar içinde, aynı haklardan yararlanmalarına olanak tanır”³⁶¹. Dolayısıyla Patrikhane- nin taleplerine bu açıdan bakmak gerekmektedir. Ekümenik- lik iddiası, yabancı dinadamlarının serbestçe giriş ve çalışma imkanı, Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili özel statü, azınlık hukukunun temel ilkeleri ile bağdaşmamakta, eşitlikten ziya- de imtiyaz ve dolayısıyla Türk hukuk sisteminin dışında extraterritorial status talebi olarak ortaya konmaktadır. Bir egemen devletin kendi topraklarında yaşayan azınlığa farklı bir hukuk uygulayarak çoğunluğa dahi tanımadığı imtiyazları vermesi ve bu azınlığın yabancılarla entegrasyonuna hizmet edecek şekilde extraterritorial status konumu tanınması hayal bile edilemez.

Patrikhane ve Heybeliada Ruhban Okulu meselesinde Türkiye sessiz kaldıkça, Türkiye’nin uluslararası yükümlü- lüklerini ihlal ettiği iddia edilmekte ve bu noktada insan hak- ları, azınlık hakları gibi kavramların ardına sığınılmaktadır.

360 BURNETT/PULZETTI/YOUNG, s. 6 vd; SKENDERIS, Steven Stavros: “The Ethnic Greeks of Turkey: The Present Situation of the Greek Minority and Turkey’s Human Rights Obligations Under International Law” 16 *St Thomas Law Review* 551 (2003-2004) s. 557 vd.

361 KABOĞLU, İbrahim: “Kültürel Haklar ve Siyasi Haklar Kavşağında Azınlık- lar” Anayasacılık: Eski Anlayışlar-Yeni Dünyalar Konulu IV. Dünya Anayasa Kongresine sunulan metnin kısaltılmış biçimi. Santiago 12-16 Ocak 2004, s. 6. Fransızcadan çeviren: Oya Boyar.

Din özgürlüğü, azınlıklar, eğitim hakkı gibi anahtar sözcüklerin yer aldığı maddeler içeriğine bakılmaksızın öne çıkarılarak, Türkiye'nin uluslararası sorumluluklarının ihlalinin hukuki dayanağı olarak gösterilmektedir. BURNETT/PULZETTI/YOUNG'ın bu amaçla hazırladığı rapor uluslararası kuralların ne şekilde saptırıldığını göstermesi açısından ilginçtir. Müellifler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin³⁶² 2, 7 ve 18. maddelerini dayanak göstererek Patrikhanenin ekümeniklik iddiası ve Heybeliada Ruhban Okulu meselesinde Türkiye'nin yükümlülüklerini ihlal ettiğini ileri sürmektedirler³⁶³. Söz konusu maddeler ırk, din, dil farkı olmadan herkesin eşit olduğunu, ayırım gözetilmeyeceğini, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü temin eden hükümler getirmektedir. Bu genel hükümler hiçbir şekilde Patrikhanenin ekümenikliğin kabulünü gerektirecek yükümlülükler içermemektedir. Zira eşitlik, ayrımcılık yasağı, din ve inanç özgürlüğüne saygı herkes için geçerlidir ve bir kişi yada gruba ayrıcalık tanınmasına izin verilemez. Bu amaçla İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 7. maddesi “..her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır” hükmünü getirmektedir. Dolayısıyla Patrikhanenin imtiyaz içeren ayırım gözetici ve hatta kışkırtıcı işlemlerine karşı diğer Türk vatandaşlarının (azınlık yada değil) eşit korunma hakkı mevcuttur.

362 Universal Declaration of Human Rights. www.unhchr.ch/vdhr/lang/eng.pdf. (9.01.2007) Ayrıca bkz. tihv.org.tr.

363 BURNETT/PULZETTI/YOUNG, s. 6.

Müellifler Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi³⁶⁴ m. 13 ile Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi³⁶⁵ m. 18 hükmünü de Türkiye'nin Patrikhaneye karşı yükümlülüklerinin ihlalinin hukuki dayanağı olarak göstermektedirler³⁶⁶. Aynı şekilde SKENDERIS de BM Siyasi ve Medeni Haklar Uluslar arası Sözleşmesi m. 26 ve 27'e dayanmaktadır³⁶⁷.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 13. maddesi eğitim hakkını düzenlemekte, taraf devletlerin herkese eğitim hakkı tanıdığını, ilköğretimin zorunlu olduğunu, teknik ve mesleki eğitimin kural olarak herkese açık olduğunu, yükseköğretimin yetenek ölçüsünde herkesin eşit olarak yararlanmasına açık olduğunu, yeterli bir burs sisteminin kurulacağını ve öğretmenlerin maddi koşullarının sürekli olarak iyileştirileceğini, anne-babaların çocuklarını devlet tarafından kurulan okullar dışında var olan ama devlet tarafından konulmuş veya onaylanmış standartların asgari şartlarına sahip bulunan okullara gönderme ve kendi inançlarına uygun bir biçimde çocuklarına dinsel ve ahlaki eğitim sağlama hakkı olduğunu, maddenin hiçbir hükmünün kişilere ve kuruluşlara eğitim kurumları kurma ve yönetme serbestisi verecek şekilde yorumlanamayacağını hüküm altına almaktadır.

364 Metin için bkz. tihv.org.tr.

365 Metin için bkz. tihv.org.tr.

366 BURNETT/PULZETTI/YOUNG, s. 6.

367 SKENDERIS, s. 557.

Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi m. 18 ise düşünce, vicdan ve din özgürlüğü başlığı altında herkesin bu haklara sahip olduğunu, dinini, inancını ibadet, uygulama, öğreti şeklinde açığa vurma özgürlüğü olduğunu, hiçkimsenin bir dini kabul etme yada inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tâbi tutulamayacağını ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak ve başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, hukuken öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tâbi tutulabileceğini, anne-babaların çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı gösterilmesini hükme bağlamıştır.

Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi m. 26 hukuk önünde eşitlik başlığı altında herkesin hukuk önünde eşit olduğunu ve hiçbir ayrımcılığa tâbi tutulmaksızın hukuk tarafından eşit olarak korunma hakkına sahip olduğunu, hukukun bu alanda her türlü ayrımcılığı yasakladığını ve herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, milliyet, doğum veya başka bir statü ile yapılan ayrımcılığa karşı etkili ve eşit koruma sağladığını öngörmektedir.

Aynı Sözleşmenin 27. maddesi de azınlıkların korunması başlığı altında “etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette böyle bir azınlığa mensup bulunan kişilerin grubun diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadet etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma haklarını engellemez” hükmünü getirmiştir.

Görüldüğü üzere sözkonusu hükümlerin hiçbiri Patrikhanenin ekümenikliğinin tanınarak yabancı dinadamlarına patrik olma imkanının verilmesi, yabancı din adamlarının ülkeye istisnasız ve vizesiz serbestçe giriş yapması ve istediği şekilde ve sürede çalışması, Heybeliada Ruhban Okuluna yabancı öğrenci alınarak uluslararası teoloji eğitimi veren özel bir yüksekokul olarak faaliyette bulunması taleplerine temel olacak ve bu yönde Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri olduğu savını ortaya koyacak içerikte değildir. Uluslararası sözleşmelerdeki “azınlık”, “din özgürlüğü” terimlerinin geçtiği her hükmü Patrikhanenin extraterritorial status ve imtiyaz talepleri için gerekçe göstermeye çalışmak her şeyden önce hukuka saygısızlık olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

HEYBELİADA RUHBAN OKULU

Genel Olarak

Heybeliada Ruhban Okulunun (bundan böyle HRO olarak anılacaktır) yeniden faaliyete geçirilmesi talebi Patrikhane'nin ekümeniklik iddiasına bağlı olarak bir güç gösterisi haline gelmiş ve meselenin hukuki yönü bir kenara bırakılmıştır. Patrikhane bir yandan Türkiye'deki azınlık için ruhban yetiştirme ihtiyacından bahsetmekte diğer yandan ise okulun bütün dünya Ortodoksları için bir teoloji okulu olarak faaliyet göstermesini talep etmektedir. Bu nedenle HRO'nun yeniden açılması tekliflerini reddetmekte, tümüyle kendisine bağlı özel statüde uluslararası teoloji okulu olarak eğitim verilmesinde ısrar etmektedir. Herşeyden önce HRO siyasi bir kararla kapatılmamıştır. Dolayısıyla yapılan dayatmalar karşısında alınacak siyasi bir kararla açılması da sözkonusu olmayacaktır.

Meselenin objektif açıdan incelenmesi sloganlar etrafında dolaşmadan hukuki çerçevede araştırmanın yapılmasını ve

doğru soruların sorulmasını gerektirmektedir. Bu noktada sorulması gereken ilk soru şudur: HRO hukuka aykırı olarak mı kapatılmıştır? Yeniden açılması meselesinde ise sorulması ve cevaplanması gereken soru şudur: HRO'nun Patrikhanenin istediği şekilde açılması Türk hukuku açısından mümkün müdür? ve HRO'nun Patrikhanenin istediği şekilde açılmasına izin vermesi yönünde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni zorlayıcı ve bağlayıcı uluslararası hukuk kuralı mevcut mudur?

HRO meselesini kavrayabilmek ve bu konuda sağlıklı bir sonuca varabilmek için önce kapatılma sürecinin hukuka uygunluğunu irdelemek, ardından okulun niteliklerini belirterek Patrikhanenin talep ettiği şekilde yeniden faaliyete geçmesinin uluslararası antlaşmalar, TC Anayasası ve iç hukukumuz karşısında mümkün olup olmadığını nesnel olarak saptamak gerekmektedir.

HRO, Anayasa Mahkemesinin 1971 yılında verdiği bir kararın ardından kapanmıştır³⁶⁸. Hemen belirtilmelidir ki bu karar HRO ile ilgili değildir. Karara konu olan olayda İzmir Ege Özel Mimarlık ve Mühendislik Yüksek Okulu İnşaat Mühendisliği bölümünü bitiren sekiz kişiye verilen diplomaların iptali konusunda, bir mühendis tarafından Danıştay'da Milli Eğitim Bakanlığı aleyhine dava açılmış, davada ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddiası ciddi görülerek 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 1. ve 13. maddelerinin iptali istenmiştir. Anayasa Mahkemesi, yaptığı inceleme sonucu söz konusu kanunun ilgili hükümlerini Anayasaya aykırı kabul etmiştir.

368 12.1.1971 tarih, 1969/31 E ve 1971/3 K. sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı. (RG. 26.3.1971-13790). Karar için bkz. Düstur 5. Tertip, c. 10, 1. Kitap, 1 Kasım 1970-28 Şubat 1971.

8.6.1965 tarihli 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu (Düster 5. Tertip, 4. Cilt, 3. Kitap, s. 2847 vd) m. 1 “Özel Öğretim Kurumları, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre idare edilen tüzel kişiler tarafından açılan her derecede okullar, haberleşme ile öğretim yapan yerler, çeşitli kurslar, dershaneler, bîçki dikiş yurtları ve benzeri kurumlar ile yabancılar tarafından açılmış bulunan öğretim kurumlarıdır” hükmünü taşımaktaydı. Madde 13 ise “Yüksek dereceli özel okullarda diplomaya esas olan teorik ve pratik derslerin imtihanları Milli Eğitim Bakanlığınca yaptırılır” şeklinde idi. Dolayısıyla kanun her derecede özel okulun açılmasına izin vererek, yüksek okulların da özel hukuk tüzel kişileri ve TC vatandaşları tarafından kurulabilmesine imkan tanımıştır.

1961 Anayasasının 120. maddesi ise üniversitelerin devlet eliyle kurulmasını esas almış ve özel kişilerin üniversite kuramayacağını kabul etmiştir. İşte dava konusu olayda Anayasa Mahkemesi Özel Öğretim Kurumları Kanununa tâbi yüksekokulların Anayasa m. 120 anlamında Üniversite kapsamına dahil olup olmadığını, dolayısıyla özel yüksekokulların Anayasaya aykırı olup olmadığını tartışmıştır.

Anayasa Mahkemesi toplumdaki çeşitli kümelerin toplum açısından önemli alanlardaki yükseköğretimi etkilemesini önlemek için Anayasanın 120. maddesinde Üniversitelerin ancak Devlet eliyle ve yasa ile kurulmasının öngörüldüğünü, özel kişilerin üniversite açmalarının yasaklandığını, böylelikle bir takım çıkar ve düşünce topluluklarının kendi yararlarına uygun ve tek yanlı bir yüksek eğitim ve öğretim vermele-

rini önlediğini belirtmiş³⁶⁹ ve Üniversite diye anılmayan ancak verdiği yüksek öğretim nitelikçe üniversite öğretimi olan veya bu öğretimin sonuçlarını sağlayan bütün kurumların Anayasa m. 120 açısından üniversite kavramı içinde sayılması gerektiği sonucuna varmıştır³⁷⁰. Anayasa mahkemesine göre üniversitelerin toplumsal görevini yapan, temel çizgileri bakımından üniversite öğretim ve eğitimi sağlayan, üniversite diplomasına eşit değerinde diploma veren ve ancak adı üniversite olmayan yüksek öğretim ve eğitim kurumları da üniversite kapsamı içinde yer almaktadır³⁷¹.

Sonuç itibarıyla Anayasa Mahkemesi özel yüksekokulların kurulmasına imkan tanıyan 625 sayılı kanunun 1. ve 13. maddesinin ve özel yüksekokullarla ilgili 8. maddesinin 2,3,4. fıkralarının ve 48. maddesinin özel yüksekokullara ilişkin bulunan kuralının iptaline karar vermiştir³⁷².

Anayasa Mahkemesinin özel yüksekokulların Anayasaya aykırı olduğuna ilişkin kararının ardından İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü 12.8.1971 tarih ve Özel Öğretim Kurumları 101787 sayılı yazısı ile “Anayasa Mahkemesinin 12 Ocak 1971 sayılı kararı ve 26 Mart 1971 tarihli gerekçesi muvacehesinde okulunuzun, bu kararın kapsamına girer durumda olduğu anlaşıldığından diğer yüksekokullar gibi özel bir yüksekokul mahiyetinde bulunan Teoloji bölümünün 9 Temmuz 1971 tarihinden itibaren hiçbir hukuki varlığı kalmamıştır” diyerek durumu HRO Müdürlüğüne bildirmiştir³⁷³.

369 Düstur, 5. Tertip, c. 10, I. Kitap, s. 1188.

370 Id. s. 1188.

371 Id. s. 1188.

372 Id. s. 1195.

373 Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı Arşivi Klasör No: 42226-3/3-8/F3'den naklen ÖZYILMAZ, Emre: Heybeliada Ruhban Okulu, Ankara 2000, s. 101.

Okulun yüksekokul sayılması nedeniyle diğer yüksekokullar gibi kapanmasının ardından zamanın Fener Rum Patriği Athinagoras, Başbakan Nihat Erim'e bir mektup göndererek okulun bir yüksekokul olarak telakki edilemeyeceğini anlatmış ve ilgi ve himaye talep etmiştir³⁷⁴.

İstanbul 3. Sulh Hukuk Hakimliğince okula bir kayyım tayin edilmiş ve kayyım avukat marifetiyle Danıştay'da idari tasarrufun iptalini talep etmiştir. Davada okulun Lozan Antlaşmasının 40. maddesi kapsamına girdiği, okulun diplomasında yer alan "lise üzerine en az bir yıllık mesleki tahsil veren okullar derecesinde öğrenim görmüş sayılırlar" ibaresi dışında, TC lise diploması ile Teoloji bölümü diploması arasında bir fark olmadığı; bölüm mezunlarının ancak rahiplik mesleğine kabul olundukları; okulun 1844'den beri faaliyet gösterdiği ve okul yönetmeliğinin onaylandığı tarihte yürürlükte olan mevzuata göre özel yüksekokul açılmayacağı; kapatılan bütün özel öğretim kurumlarının mevcut üniversite ve akademilere bağlanmalarına rağmen, HRO hakkında işlem yapılmamış olmasının kanun koyucunun bu okulu bir yüksekokul olarak görmemiş olduğunun açık bir delili olduğu iddia edilmiştir³⁷⁵.

Bu iddialara karşı olarak dönemin yetkili ve muhatap makamlarınca teoloji bölümü mezunlarının dış ülkelerde taşıdığı değerini Atina ve Selanik Üniversitelerine bağlı fakülte mezunlarından daha üstün olduğunun tespit edildiği; dava dilekçesine bağlı diploma örneklerinden ayrı olarak, diploma ha-

374 MACAR, s. 293.

375 Id. s. 293-294.

miline ayrıca gizli olarak verilen Rumca belgede okul mezunlarına teoloji öğretmeni unvanı verildiği ve ilahi ilimler manasına gelen teolojiyi lise seviyesindeki okullarda okutmaya yetkili olan kişilerin yüksekokul mezunu sayılmaları gerektiği ileri sürülmüştür³⁷⁶.

Danıştay'da açılan dava Patrikhane'nin tüzel kişiliği olmadığı, yargıya başvurma ve okul açma ehliyetinin olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir³⁷⁷.

Okulun lise kısmı açık kalmaya devam etmiş ancak öğrenci sayısının azlığı nedeniyle Fener Rum Patrikhanesinin aldığı bir kararla kapatılması talep edilmiş fakat bu talep karşılıklılık ilkesi gereğince kabul edilmemiştir³⁷⁸.

Netice itibarıyla HRO'nun kapatılması Anayasa Mahkemesinin özel yüksekokulları Anayasaya aykırı kabul etmesi ile meydana gelmiştir. Dolayısıyla asıl mesele HRO'nun bu karar kapsamına giren bir yüksekokul olup olmamasıdır. Zira HRO'nun kapatılmasının hukuka aykırı olduğu iddiası ancak okulun Anayasa Mahkemesi kararı kapsamında bir yüksekokul olmadığı sonucuna varılması halinde bir anlam ifade etmektedir. Bu durumda HRO'nun ne çeşit bir okul olduğunu, hangi hukuk kuralları çerçevesinde nasıl bir eğitim öğretim faaliyeti gösterdiğinin incelenmesi gerekmektedir.

376 ÖZYILMAZ, s. 107-108. Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı Arşivi Klasör No: 42226-1/3-8/G8'den nakledilen gizli Rumca belgenin Türkçe metni için bkz. ÖZYILMAZ, s. 108; Rumca metin için bkz. Id. s. 212 (EK XI).

377 MACAR, s. 295; SOMUNCUOĞLU, Sadi: Patrikhane ve 551 Yıllık Hesap İstanbul'da Yeni Roma İmparatorluğu, Ankara 2004, s. 84.

378 MACAR, s. 296; SOMUNCUOĞLU, s. 84.

HRO'nun Tarihçesi

1844-1950 Arası Dönem

19. yüzyılda milliyetçilik akımının güçlenmesi, Balkanlarda yeni devletlerin oluşmasına yol açmıştır. Ortodoks nüfusa sahip bu yeni devletlerde ulusal kiliseler kurularak Fener Rum Patrikhanesinin nüfuz alanından uzaklaşmaya çalışılmıştır. Bu durum karşısında Patrikhane farklı ulus devletlerde yer alan Ortodoks topluluk arasında dini birliği sağlamak amacıyla kendi himayesinde bir ilahiyat okulu açmayı planlamış ve ilk olarak 1821'de Patrik IV. Yermanos tarafından Heybeliada'da Umut tepesinde Bizans döneminden kalma Aya Triada Manastırı tamir ettirilmiş ve 1 Ekim 1844'de okul hizmete açılmıştır³⁷⁹.

Manastır Sultan Abdülmecid'in Cemazi-ül evvel ayı 1259 tarihli iradesiyle teoloji okulu olarak yapılandırılmış ve 8 Ekim 1844'de derslere başlanılmıştır³⁸⁰.

Okulun, öğrencilerden alınan paralar, mum geliri, değirmen kirası, bahçe ve kamış geliri, üzüm, rakı ve şarap satışı gibi gelirlerinin yanında³⁸¹ Yunanistan'ın Halkidia yarımadasının Ksandra bölgesinde okula bağışlanan arazilerden gelen gelirleri de mevcuttur³⁸². Daha sonraki yıllarda Halkidia yarımadasında bulunan Aya Anastasia Manastırının gelirinin bir

379 MACAR, s. 288. Açılış tarihi YAŞAR tarafından 13 Eylül 1844 olarak gösterilmektedir. Bkz. YAŞAR, Necdet: Heybeliada Ruhban Mektebi in Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1994, c. 4, s. 57.

380 ÖZYILMAZ, s. 33.

381 GÜLEN, Nejat: Heybeliada, İstanbul 1982, s. 106.

382 Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı Arşivi Klasör No: 42226-1/3, 2/G 8'den naklen ÖZYILMAZ, s. 34-35.

kısmı da HRO'nun bakımı için Fener Rum Patrikhanesine bırakılmıştır³⁸³.

HRO birinci öğretim yılı olan 1844-45'de iki sınıfla eğitime başlamış ve daha sonra birer sınıf ilavesiyle 1847-1848 öğretim yılında dört sınıfa ulaşmıştır. 1852 yılına kadar HRO yalnız lise mezunlarını kabul etmekte iken daha sonra lise öğretimini bitirmeyenler de okula alınmış ve lisenin beşinci sınıfı teolojinin 1. sınıfı olarak kabul edilmiş ve 1852-1873 yılları arasında 5 yıl lise ve 3 yıl teoloji okulu olarak faaliyet göstermiştir³⁸⁴.

1873-1885 arası HRO 8 sınıfa çıkarılmış ancak 1885'de 8. sınıf lağvedilerek 8. ve 7. sınıf öğrencileri aynı zamanda okuldan mezun edilmiştir³⁸⁵.

Okul binası 1894 büyük İstanbul depreminde tamamen yıkılmış, bu nedenle dersler yapılamadığından, öğrenciler memleketlerine dönmüşlerdir. Okul, yeniden yapım izni alındıktan sonra gelen bağışlarla 17 ayda bitirilmiş ve 6 Ekim 1896 tarihinde Patrik VII. Antimos tarafından törenle açılmış ve Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle derslere başlanılmıştır³⁸⁶.

Bahriye Nezareti Heybeliada'daki Deniz Harp Okulu binasının yetersizliği nedeniyle 8 Mayıs 1918'de HRO'ya elkoymuştur. 1918 yılında Bahriye Okulunun namzet sınıfları

383 Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı Arşivi Klasör No: 42226-1/3, 2/G-10'dan naklen ÖZYILMAZ, s. 35.

384 ÖZYILMAZ, s. 36.

385 Id. s. 36.

386 Id. s. 36-37.

buraya taşınmış ve HRO öğrencileri de Aya Yorgi Manastır'ına gönderilmiştir³⁸⁷.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Bahriye Okulu öğrencileri HRO'dan çıkarılarak sahildeki binaya alınmış ve 5 Aralık 1918'de 750 Alman askeri binaya yerleştirilmiştir. HRO öğrencileri ancak 29 Aralık 1918'de Aya Yorgi Manastır'ından, okullarına geri dönmüşlerdir. Bu arada Komünist rejimin iktidara gelmesinin ardından İstanbul'a kaçan Beyaz Ruslar 1919'da HRO'ya sığınmışlardır³⁸⁸.

1919 yılına kadar lise ve teoloji kısımlarından oluşan HRO aynı yıl Akademi statüsüne kavuşmuş ve akademiye devam süresi önce 5 sonra 4 yıl olarak belirlenmiştir³⁸⁹.

1921 yılında işgal kuvvetlerinden bir kurul okuldaki Rus göçmenleri Selimiye kışlasına yerleştirmek istemiş ancak Patrikhane buna karşı çıkarak Beyaz Rusların İstanbul'dan gide-ne kadar okulda kalmalarını temin etmiştir³⁹⁰. Öğrenci azlığı nedeniyle 1922-23 yılında Akademinin III. ve IV. sınıfları birleştirilerek 1923 Haziranında okulun bütün öğrencileri mezun edilmiştir³⁹¹.

1922-23 yıllarında İstanbul Rumlarından seçkin sınıfın Yunanistan'a göç etmesi üzerine, Yunanistan Hükümeti HRO'nun muadeletini bir derece indirmiş ve buradan mezun olanlara doktor unvanı yerine öğretmen unvanı verilmeye başlanmıştır³⁹².

387 GÜLEN, s. 107-108.

388 Id. s. 109.

389 ÖZYILMAZ, s. 39.

390 GÜLEN, s. 110.

391 ÖZYILMAZ, s. 40.

392 Id. s. 41.

Görüldüğü üzere lise sonrası teoloji eğitimi ile faaliyete geçen HRO, 1852'den itibaren lise ve teoloji okulu olarak eğitim vermiş, 1919'da lise kısmı kaldırılıp sadece teoloji bölümü ile akademi olarak faaliyet göstermiş, 1923'den itibaren ise yeniden üç yıllık lise ve dört yıllık teoloji eğitimine dönüş yapmıştır. Yalnız burada önemle belirtilmesi gereken husus okulun her zaman orta derecede bir okul olarak görülmesidir³⁹³. Dolayısıyla lise üzerine yapılan teoloji eğitimi de Yüksekokul olarak değil, ortaokul statüsünde kabul edilmiştir. Bu itibarla okulun geçirdiği eğitim düzenini gösteren şemalarda 1951 öncesi dönem bazen dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji³⁹⁴ bazen de dört yıl lise ve üç yıl teoloji³⁹⁵ olarak gösterilmiştir. Burada dönüm noktası 1951'dir ve bu yıldan önce okul, lise

393 Fener Rum Patriği Athinagoras 13 Temmuz 1953 tarihli Hronos gazetesine verdiği beyanatta bu durumu açıkça belirtmiş ve eski iktidar zamanında (Menderes öncesi dönem) Ruhban Mektebinin bir orta mektep sıfatını haiz olmasına mukabil bugünkü hükümet zamanında (Menderes Hükümeti) öğrencilere Üniversite eğitimi verebilen bir İlahiyat Fakültesi haline geldiğini beyan etmiştir. COŞAR, Ömer Sami: Patrikhane Dosyası HÜRRİYET 18 Ağustos 1976.

394 MACAR, s. 292'de eğitim düzenini şu şekilde açıklamaktadır (Ayrıca bkz. MACAR/GÖKAÇTI, s. 5-6):

1844-1919 dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji

1919-1923 orta öğretimsiz beş yıl teoloji

1923-1951 birinci dönem geri dönüş

1951-1971 dört yıl lise ve üç yıl teoloji

395 www.megarevma.net/ruhbanokulu.htm (3.10.2005) sitesinde eğitim düzeni şöyle açıklanmıştır:

1844-1915 yedi sınıf dördü lise üçü teoloji

1918-1923 beş yıllık yüksekokul

1923-1951 eski yedi yıllık sistem

1951-1971 liseden sonra dört yıl

sonrası da olsa ortaöğretim olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla okul eğitim durumu ile ilgili bilgiler ve özellikle ortaokul ve lise terimleri bu bağlamda ele alınmalı ve teoloji kısmı ile birlikte HRO'nun tümü ortaöğretim kategorisinde değerlendirilmelidir. 1951 yılından sonra ise okulun statüsü lise sonrası yüksekokul olarak kabul edilmiştir.

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması³⁹⁶ ile Türkiye'deki dini azınlıkların hukuki durumu bir çerçeve ile belirlenmiştir. Cumhuriyet döneminde Patrikhanenin hukuki statüsü ve yetkileriyle ilgili özel bir düzenleme yapılmadığı için, aslında Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla yürürlükten kalkan 1862 Rum Patrikliği Nizamının İstanbul Patrikliği ile cemaat-ı metropolidanın yekdiğerine olan münasebetini havi nizamname bölümü m. 14,15,16 hükümleri Patrikhane tarafından yürürlükte kabul edilerek, HRO eğitime açık tutulmuştur³⁹⁷. Dolayısıyla okul bunu temel alan bir hukuki düzenleme ile değil, tümüyle Türk Hükümetinin toleransı ile faaliyetine devam etmiş ve statüsünün orta dereceli okul olması üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

16 Temmuz 1928 tarihinde HRO'ya, Nikolaki namı diğer Polikarpos adına ruhsat verilmiş ve aynı kişi adına 1940,1943 ve 1951 yılında ruhsatlar yenilenmiştir³⁹⁸. Dolayısıyla

396 Lozan Antlaşmasının tam metni için bkz. Düstur 3. Tertip, c. 5, s. 7. 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340 Necmi İstiklal Matbaası İstanbul 1931. Bu metin için ayrıca bkz. www.ttk.gov.tr . Lozan Antlaşması tam metin için ayrıca bkz. SOYSAL, İsmail: Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1. Cilt (1920-1945) Ankara 1983, s. 85 vd.

397 ÖZYILMAZ, s. 76.

398 Id. s. 77. Söz konusu ruhsatname Hususi Mekteplere Mahsus Resmi Ruhsatnamedir ve Mekteb-i Hususiye Talimatnamesinin 12. maddesine binaen verilmiştir. Bkz. ÖZYILMAZ, s. 177, EK VI.

HRO'nun Lozan Antlaşması sonrası faaliyeti genel bir tanıma yada kazanılmış haklar çerçevesinde olmayıp, yenilenen ruhsatlara binaen özel okulların tâbi olduğu sisteme göre sürdürülmüştür. Bir başka ifade ile okulun faaliyette olması özel bir kanuna yada eski durumun tanınmasına dayanmamaktadır. Okul, özel bir kişi adına alınan ruhsatlarla özel okullara (ki azınlık okulları da bu kategoride ele alınmaktadır) uygulanan kurallara göre eğitim öğretim faaliyetini yürütmüştür.

HRO 3 Haziran 1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu³⁹⁹ gereği mülhak vakıf kapsamına alınmış ve kanunun muvakkat maddesi gereğince 12. Mart 1936 tarihinde Tarabya Metropolit Yovakom ve Bursa Metropolit Polikarpos tarafından Kadıköy Evkaf İdaresine vakfın beyannameşi verilmiştir. Bu beyannameye göre okul yatılı ve parasızdır, malvarlığı ve geliri bulunmamakta, tüm masrafları Patrikhane tarafından karşılanmaktadır⁴⁰⁰.

1947 yılında Patrikhane, HRO'nun sınıf teşkilatı ile ders programında değişiklik yapılması ve yabancı öğrenci ve öğretmen getirilmesi talebiyle Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurmuştur. Bu başvuruda yer alan istekler ve cevaplar⁴⁰¹ HRO'nun mevcut yapısını ve Hükümetin HRO'ya bakış açısını göstermesi açısından ilginçtir.

İlk istek HRO'nun ortaokul olarak tanınmakta olan ilk dört sınıflık kısmının lise derecesine çıkarılmasıdır. Buna verilen cevapta mevcut Rum liselerinin yürürlükte bulunan

399 RG. 13.6.1935-3027.

400 ÖZYILMAZ, s. 77.

401 Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı Arşivi Klasör No: 42226-1/2'den naklen ÖZYILMAZ, s. 82 vd.

müşterek yönetmeliğini ve müşterek programını olduğu gibi uygulamak ve diğer Rum liseleri gibi laik bir müdür tarafından idare olunmak şartıyla bu dört sınıflık kısmın ilk sınıfının ortaokul 3. sınıf derecesine ve müteakip üç sınıfın lise derecesine çıkarılmasının mümkün olduğu bildirilmiştir.

İkinci istek üç sınıftan ibaret olan İhtisas (yani İlahiyat) kısmının bir sınıf ilavesiyle dört sınıfa çıkarılması ve bu kısımdan coğrafya ve sosyoloji derslerinin kaldırılmasıdır. Buna verilen cevapta okulun ihtisas kısmına bir sınıf ilavesinde sakınca olmadığı ancak bu kısmın derecesinin olmayacağı ve okulun adının -Heybeliada Rum Rahipler Okulu- olacağı ve Türkçe dil ve kültür derslerinin Rahipler Okulu programından kaldırılmasının uygun olmadığı beyan edilmiştir.

Üçüncü istek Rahipler Okulu için yabancı memleketlerden öğretmen getirilmesine izin verilmesidir. Buna verilen cevapta sadece Yunanistan'dan öğretmen getirilmesine izin verilmesi kabul edilmiştir.

Dördüncü istek Rahipler Okulu mezunlarının Rum azınlık okullarında din dersi öğretmenliklerine kabul edilmesidir. Buna verilen cevapta Rum azınlık okullarındaki din dersi öğretmenliklerine Ruhban Okulu mezunlarının münhasır olmak kaydıyla atanmasında bir sakınca olmadığı bildirilmiştir.

Beşinci istek öğrenimlerini genişletmek üzere Avrupa'ya gidecek Ruhban Okulu mezunlarının devlet okulları mezunlarına getirilen kolaylıklardan faydalanmasıdır. Buna verilen cevapta TC vatandaşı Ruhban Okulu mezunlarına genel mevzuata göre kolaylık gösterilmesinin doğal olduğu bildirilmiştir.

Altıncı istek Ruhban Okulu'na yabancı ülkelerden gelecek öğrencilere ilgili makamlardan izin istenmeksizin konsoloslarımız tarafından vize verilmesidir. Buna verilen cevapta bu istemin kabul edilmesinin mümkün olmadığı, zira memleketimizin emniyetiyle ilgili kanuni usullerin buna müsait olmadığı beyan edilmiştir.

Görüldüğü üzere HRO'nun ortaokul olarak tanınan ilk dört yıllık kısmı ve bunun üzerine üç yıllık İlahiyat (teoloji) kısmı bulunmaktadır. İlahiyat kısmına lise mezunlarının yanında lise mezunu olmayanların da alınarak eğitildiği anlaşılmaktadır⁴⁰². Bu durumda ortaokul olarak tanınan teoloji öncesi dört yıllık eğitimin lise derecesinde olması istenmektedir. Verilen cevap lise seviyesindeki eğitimin üç yıl olması nedeniyle ilk yılın ortaokul üçüncü sınıf derecesinde olmasını ve devam eden üç yılın lise derecesinde kabulünü mümkün kılmıştır.

Üç yıl olan teoloji bölümünün de dört yıla çıkarılması kabul edilmiş ancak önemle teoloji kısmının derecesinin olmadığı ve adının “Heybeliada Rum Rahipler Okulu” olduğu vurgulanmıştır. Bununla belirtilmek istenen HRO'nun lise sonrası dört yıllık eğitime rağmen bir üniversite yada yüksekokul olarak tanınamayacağıdır. Lise sonrası teoloji eğitimi kaç yıl olursa olsun yüksekokul eğitimi olarak kabul edilmeyecek,

402 İkinci istekle ilgili olarak verilen cevapta Türkçe dil ve Edebiyat, Tarih-Coğrafya dersi ile ilgili olarak Türkçe dersinin Türkiye liselerinden mezun olanlarla olmayanlara ve yabancı öğrencilere ayrı ayrı programlara göre Ruhban Okulu'nun bütün sınıflarında okutulması gerektiği; Tarih-Coğrafya dersinin ise Türkiye liselerinden mezun olanlar için muaf tutulacağı, Türkiye liselerinden mezun olmayan ve yabancı öğrenciler için ayrıca tespit edilecek bir programla zorunlu olduğu bildirilmiştir. ÖZYILMAZ, s. 83.

herhangi bir derecede olmaksızın Rahipler Okulu olarak adlandırılacaktır. Bu da okulu orta derece okul statüsünde tutmak amacını taşımaktadır.

Okula yabancı öğretmen getirilmesi sadece Yunanistan'dan gelecek öğretmenler için kabul edilmiştir. Bunun da sebebi Lozan Antlaşması m. 45'de sadece Yunanistan ile aramızda mevcut olan karşılıklılık koşuludur. Yunanistan'dan öğretmen getirilmesine izin vermek, Türkiye'den Yunanistan'a öğretmen gönderilmesinin karşılığını oluşturmaktadır.

Anlaşıldığı üzere HRO'ya yabancı öğrenci kabul edilmektedir. Ancak bu öğrencilere soruşturma yapmadan, istisnasız vize verilmesi talebi hukuka aykırı görülmüştür. Zira yabancıların ülkeye girişi, ikamet ve seyahatleri ile ilgili hususlar ülke emniyeti ile ilgilidir ve her egemen devlet kendi hukuk kuralları çerçevesinde kimlere vize vereceğini kendi belirler. Dolayısıyla HRO'ya gelecek yabancı öğrenciler için diğer yabancılar uygulanan usulden farklı bir usul talep edilmesi ve özellikle izne tâbi olmadan vize verilmesi zorunluluğu Patrikhanenin bir dayatması olarak hukuka aykırıdır ve 1947 yılında bu husus çok açık ortaya konmuştur.

Patrikhanenin sözkonusu istekleri İçişleri, Dışişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından 26 Ekim 1949 yılında bir kez daha değerlendirilmiş⁴⁰³ ve yabancı öğrencileri HRO'ya kabul etmeyi zorunlu kılan bir Antlaşma yada kanun olmadığı;

Okulun 11 öğretmeni ve 16 öğrencisinin olduğu, buna karşılık Patrikhane tarafından 45 öğrenciye vize verilmesinin

403 Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı Arşivi Klasör No: 42226-1/2'den naklen ÖZYILMAZ, s. 85 vd.

istendiği, bu talebin okulu azınlık kurumu niteliğinden çıkarak bütün Dünya Ortodoksları için bir merkez haline getirmeyi hedeflediğini; oysa ki HRO'nun yabancı öğrenciler için değil, münhasıran Türkiye'deki azınlık için dinadami yetiştirmeye mahsus bir müessese olduğu;

Ortodoksları Moskova'nın nüfuzuna kaptırmamak gibi bir misyonun tamamen siyasi nitelik taşıdığı bu nedenle Patrikhane'ye tanınan ruhani sıfatla bağdaşmadığı, Lozan'da Lord Curzon'un Patrikhane'nin dini bir müessese şekline girmesini kabul ettiklerine dair sözlerinin senet kabul edildiği;

Patrikhane tarafından Ruhban Okulu senatosunun değiştirilerek yüksek tahsil müessesesi haline getirilmesi teşebbüslerinin herşeyden önce 16 yerli öğrencisi olan bir okul için gerçek bir ihtiyaç mahsulü olmadığı, ayrıca 4936 sayılı kanunda Üniversiteler ile Üniversitelere bağlı olmayarak açılacak fakültelerin devlet eliyle ve kanunla kurulabilmesi karşısında gerçek ihtiyaç halinde bu ihtiyacın İlahiyat Fakültesine bir Ortodoks kürsüsü ilavesi suretiyle temin edilmesinin düşünülebileceği;

Bu esaslar haricinde ve Rum Ortodoksların lehine istisna ve imtiyazlar kabul edilirse bunun Türkiye'deki diğer azınlıklar için emsal teşkil edeceğinin gözönünde tutulması gereği kararlaştırılmıştır.

Görüldüğü üzere daha 1949 yılında bugün de gündemde olan Patrikhane'ye bağlı yüksekokul seviyesinde uluslararası teoloji okulunun hukuken mümkün olmadığı bütün gerekçeyle açıklanmıştır. Bu noktada Komisyon gerek iç hukukumuz gerekse uluslararası hukuk açısından talepleri ele almış

ve bir karara bağlamıştır. HRO çok açık bir şekilde azınlık okuludur ve bu nedenle sadece Türkiye'deki Rum Ortodoksların dinadamı ihtiyacını karşılamayı temin etmelidir. Okula yabancı öğrenci alımına izin verilmesi muhtemelen karşılıklılık ilkesi çerçevesinde Yunanistan'daki Müslüman Türk azınlığa bir yarar sağlanması amacıyla. Patrikhane'nin fonksiyonları ile ilgili olarak Lozan Antlaşmasına yapılan atıf ekümenikliğin kabul edilmediğini, Fener-Rum Patrikhanesi'nin Moskova Patrikhanesi karşısındaki güç savaşının dini değil, siyasi olduğunu, bunun da Lozan'da tespit edilen statüye aykırı olduğunu vurgulamaktadır.

1949 yılında HRO'yu istediği formata sokamayan Patrikhane 1950 seçimleri öncesi Demokrat Parti'den, Rum oylarına karşılık HRO'nun yüksekokul haline getirilmesi sözünü almıştır⁴⁰⁴.

1950-1971 Arası Dönem

Demokrat Parti iktidarında Milli Eğitim Bakanlığı'nın 8 Aralık 1950 gün ve 9127/7 ve 2601 sayılı emri ile okulun dört sınıflı kısmının azınlık liseleri derecesine çıkarılması ve üç sınıflı kısma bir sınıf ilave edilerek dört yıl üzerinden "Heybeliada Rum Rahipler Okulu" adı altında bir "Teoloji İhtisas Okulu" olarak derecelendirilmesi sağlanmıştır⁴⁰⁵. Bunun üzerine 25 Eylül 1951 tarih ve 151 sayılı kararla Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi "Rum Rahipler Okulu Yönetmeliğini" onaylamıştır⁴⁰⁶.

⁴⁰⁴ ÖZYILMAZ, s. 86.

⁴⁰⁵ Id. s. 77-78.

⁴⁰⁶ Yönetmelik metni için bkz. ÖZYILMAZ, s. 179 vd, EK VII.

Sözkonusu Yönetmeliğe göre HRO'nun amacı rahiplik mesleğine girecekleri yetiştirmektir (m. 1). Müessesenin resmi kuruculuğunu Patrikhane Sen Sinod meclisince İstanbul'daki Metropolitler arasından seçilen ve Milli Eğitim Bakanlığınca usulü dairesinde tescil edilen Zat ifa eder (m. 2). Patrikhane'nin tüzel kişiliği olmadığı için okulun kuruculuğunu üstlenmesi mümkün değildir. Bu yüzden gerçek kişi olan bir Metropolit bu işi üstlenmektedir.

Okul üç sınıflı lise bölümü ile dört sınıflı Teoloji İhtisas bölümünden teşekkül eder. Teoloji bölümünü bitirenler lise üzerine en az bir yıllık mesleki tahsil veren okullar derecesinde öğrenim görmüş sayılırlar (m. 3). Okulun lise bölümünün Yönetim, Eğitim ve Disiplin İşleri teoloji bölümünün idaresine ait hükümlerden ayrı olarak Rum ortaokul ve liselerinin müşterek Yönetmeliği hükümlerine göre yürütülür (m. 5). Dolayısıyla HRO Yönetmeliği bizatihi 7 vd maddeleri itibarıyla Teoloji bölümünün yönetim, eğitim ve öğretim işlerini düzenlemektedir. Okula 17 yaşını bitirmiş ve 22 yaşını geçmemiş olan lise mezunları alınmaktadır. Yabancı uyruklu öğrenciler için yaş kaydına bakılmaz. Ancak bu gibilerden 22 yaşını aşmış bulunanlar ayrı dershanelerde yetiştirilirler (m. 54). Yabancı uyruklu öğrencilerin kabulü Bakanlığın müsaadesine bağlıdır (m. 56). Teoloji bölümü öğrencileri gerek okulda bulundukları müddet içinde gerekse mezuniyetten sonra üç yıl içinde takdis olunmak suretiyle ruhban mesleğine girmeye mecburdurlar (m. 86). Yabancı öğrenciler okuldaki öğrenim müddeti içinde Türkçe kurslarını ikmal etmeye mecburdurlar⁴⁰⁷.

407 Heybeliada Rum Rahipler Okulu Yönetmeliğine EK m. 3(a). Bkz. ÖZYILMAZ, s. 196.

Bu Yönetmelik ile Ruhban Okulu 3 yıllık lise bölümü ve 4 yıllık teoloji bölümü ile faaliyette bulunmuş ve teoloji bölümü en az bir yıllık mesleki tahsil veren okul derecesinde kabul edilmiştir. Hukuken yüksekokul terimi kullanılamayacağı için lise sonrası 4 yıllık ihtisas bölümü mesleki tahsil veren okul olarak adlandırılmıştır. Böylelikle daha önce uygun görülmeyen statü değişikliği siyasi iktidarın kararıyla bir Yönetmelik marifetiyle temin edilmiştir. Dolayısıyla okulun yeni statüsü Yönetmelikte nasıl adlandırılırsa adlandırılısın lise sonrası ihtisas eğitimi veren bir yüksekokul olmuştur⁴⁰⁸. Ayrıca daha önceki uygulamadan farklı olarak Başbakan Adnan Menderes'in bir talimatıyla HRO'ya gelecek yabancı öğrencilere istisnasız vize verilmiştir. Böylelikle okuldaki yabancı öğrenci sayısı TC vatandaşı öğrenci sayısını aşmıştır⁴⁰⁹.

Sonuç itibarıyla Demokrat Parti iktidarı döneminde HRO, lise sonrası dört yıllık ihtisas okulu olarak çoğunluğu yabancı öğrencilere eğitim veren bir kurum haline gelmiştir⁴¹⁰. Patrik-

408 Selanik'te çıkan Makedonia isimli gazete seri yazılarında HRO ile ilgili olarak okulun üç sınıflı lise ve dört sınıflı ilahiyat şubesinden oluştuğunu, buranın yakında bütün Hristiyanlığın büyük üniversitesi haline getirileceğini belirtmiştir. Ömer Sami COŞAR: Patrikhane Dosyası HÜRRİYET 18 Ağustos 1976. Patrik Athinagoras da 13 Temmuz 1953 tarihli Hronos gazetesine verdiği beyanatta eski iktidar zamanında Ruhban Mektebinin orta mektep sıfatını haiz olmasına mukabil bugünkü Hükümet zamanında ve mevcut kanuni mevzuata rağmen öğrencilere üniversite eğitimi verebilen bir İlahiyat Fakültesi haline getirildiğini belirtmiştir. Ayrıca eski iktidar zamanında Türkçe tedrisatın çok ağır olmasından dolayı öğrencilerin zor durumda kaldığını, hali hazırda bunun hafiflediğini ve bilhassa ecnebi öğrenciler için bir kurdan başka bir şey olmadığını beyan etmiştir. Id.

409 ÖZYILMAZ, s. 87.

410 1950'den sonra 38 Rum asıllı TC vatandaşı karşılık, 162 Yunan, 8 İngiliz, 1 Fransız, 8 Etyopyalı, 2 Suriye, 1 ABD, 3 Lübnan vatandaşı toplam 187 öğrenci mezun olmuştur (Bkz. ÖZYILMAZ, s. 88 dn. 69).

hane'ye bağlı olarak faaliyet gösteren ve üniversite mezunu seviyesinde papaz yetiştiren Ruhban Okulu mezunları gerek staj gerekse kişisel gelişim için masrafları Patrikhane tarafından karşılanmak üzere Yunanistan'a ve Avrupa'nın diğer ülkelerine gönderilmiştir⁴¹¹.

Bu yeni statü ile HRO'nun yüksekokul konumunda olduğu açıktır⁴¹². O dönemde özel yüksekokullar hukuka aykırı olduğu halde, siyasi bir kararla dört yıllık teoloji eğitimi veren bir okul, bir yıllık yüksek öğretim veren bir okul olarak kabul edilmiştir⁴¹³. Dolayısıyla HRO, özel yüksekokulların kapatılmasına yolaçan Anayasa Mahkemesi kapsamında bir yüksekokuldur⁴¹⁴ ve farklı bir muameleye tutulması için bir neden bulunmamaktadır.

1971 Sonrası Dönem

HRO'nun kapanmasının hemen ardından hukuka uygun olarak faaliyet geçebilmesi amacıyla Ankara Üniversitesi Senatosu 21 Aralık 1971 tarih ve 5118 sayılı kararı ile bir formül geliştirmiştir. Buna göre Ruhban Okulu İlahiyat Fakültelerinden birine bağlı olarak Ortodoks dini konusunda öğretim ve-

411 TOROSLU, M: "Rum Azınlık Okulları" Türk Kültürü, S. 40, Şubat 1966, s. 401.

412 Bizatihi Patrik bunu açıkça ifade etmiştir. Bkz. dn. 408.

413 Okulun yüksekokul statüsünün kabulü Patrikhane için yeterli olmuştur. Zira okulun diplomasının etkinliği Türkiye içinden ziyade Türkiye dışı için sözkonusudur. Bu nedenle resmi diplomanın yanında gizli olarak verilen Rumca diploma ile mezunlara Ortodoks Hristiyan Teolojisi Öğretmeni unvanı verilmektedir. Bkz. ÖZYLMAZ, s. 108.

414 HRO'nun kapanmasının ardından mevcut 11 öğrenci Selanik İlahiyat Fakültesine yatay geçiş yaparak öğrenimlerini sürdürmüşlerdir. ÖZYLMAZ, s. 102.

ren bir bölüm olarak açılabilir veya İlahiyat Fakültesinde Dünya Dinleri Kültürü Bölümü adı altında Üniversite bünyesinde faaliyet gösterebilir. Ancak sözkonusu hukuki çözüm yolu okul yönetimi ve Patrikhane tarafından kabul edilmemiştir⁴¹⁵.

Görüldüğü üzere daha 1971 yılında okulun kapanmasıyla birlikte, diğer kapanan tüm özel yüksekokullar gibi devlet üniversitesi bünyesinde faaliyet göstermesi amacıyla çaba gösterilmiş ancak Patrikhane tarafından ısrarla bu çözüm önerisi reddedilerek, dinadamı yetiştirme hakkı elinden alınmış bir azınlık tablosu çizilmek istenmiştir.

Benzer bir çaba 14 Eylül 1999'da Yükseköğretim Kurumunun toplantısında aldığı bir kararla yinelenmiştir. Buna göre İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde "Dünya Dinleri Kültürü Bölümü"nın kurulmasına karar verilmiştir⁴¹⁶. Kuruluş işlemlerini yürütme görevi verilen Prof. Dr. Zekeriya Beyaz cemaat ruhani liderlerine 14 Aralık 1999'da bir mektup göndererek öneri ve desteklerini istemiş ancak olumlu yanıt alamamıştır⁴¹⁷.

Görüldüğü üzere HRO'nun hukuka uygun olarak bir devlet üniversitesi bünyesinde faaliyet göstermesi için geliştirilen formüller Patrikhane tarafından ısrarla reddolunmaktadır. Patrikhane açıkça HRO'nun YÖK'e bağlanmasını kabul etmediklerini beyan etmiştir⁴¹⁸. Burada önemli olan nokta

415 ÖZYILMAZ, s.139-139.

416 Karar örneği için bkz. ÖZYILMAZ, s. 213, EK XII.

417 MACAR, s. 297-298. Prof. Dr. BEYAZ'ın mektubunun tam metni için bkz. ÖZYILMAZ, s. 214, EK XIII.

418 MACAR, Elçin: "Laik Türkiye'de Ruhban Yetiştirme Sorunu" www. biamet.org 1.4.2005.

HRO'nun Patrikhane'ye bağlı olarak faaliyet gösteren ve uluslararası teoloji okulu olarak eğitim veren bir okul olmasının amaçlanmasıdır. Dolayısıyla asıl mesele HRO'nun açılıp açılmaması değil, Patrikhane'nin istediği şekilde açılmasının Türk hukuku açısından mümkün olup olmadığı meselesidir.

TÜRK HUKUKUNUN POZİTİF HÜKÜMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının⁴¹⁹ Din ve Vicdan Hürriyeti başlığını taşıyan 24. maddesi, TC devletinin temel niteliklerinden biri olan laikliğin anlamını ve içeriğini belirlerken 3. fıkrasında “ Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır” hükmünü getirmiştir. Buna göre laik Türkiye Cumhuriyetinde devletin gözetim ve denetimi dışında bir din eğitimi verilemez. Dolayısıyla Patrikhane'nin tümüyle kendine bağlı bir teoloji okulu ısrarı herşeyden önce Anayasa m. 24'e aykırıdır.

Anayasa m. 10 Kanun Önünde Eşitlik başlığı ile herkesin dil, ırk, renk, cins, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşit olduğunu vurguladıktan sonra 3. fıkra ile “hiçbir kimseye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz” kuralını vurgulamıştır. Dolayısıyla teoloji eğitimi ve öğretimi konusunda bütün TC vatandaşları eşit haklara sahiptir ve bu konuda kimseye imtiyaz tanınamaz. HRO sayesinde Patrikhane Türkiye'deki Ortodoks cemaat lehine imtiyaz talep etmektedir ve

419 RG. 9.11.1982-17863 mükerrer.

hatta bu imtiyaz yurt dışından gelecek Ortodoksları da kapsamaktadır.

HRO bir yüksekokul statüsünde olduğu için Anayasa m. 130 kapsamında da durumun irdelenmesi gerekmektedir. Madde 130 çok açık bir şekilde Üniversitelerin Devlet tarafından kanunla kurulacağını belirttikten sonra, kanunda gösterilen usul ve esaslara göre kazanç amacına yönelik olmamak şartıyla vakıflar tarafından da devletin gözetim ve denetimine tâbi yükseköğretim kurumlarının kurulabileceğini öngörmektedir. Bu durumda bir devlet üniversitesine bağlanması istenmeyen HRO, bir vakıf tarafından kurulan yükseköğretim kurumunun bünyesinde faaliyet gösterebilir. Ancak Patrikhane'nin tüzel kişiliği olmadığı için onun bu kapsamda bir yükseköğretim kurumu kurması mümkün değildir. Patrikhane HRO'nun tümüyle kendine bağlı olmasında ısrar ettiği için bir vakıf aracılığıyla kurulacak yüksekokul fikrine de yanaşmamaktadır.

Patrikhane'nin bir üniversite bünyesinde yer alacak HRO formülüne karşı çıkmasının bir başka nedeni vakıf üniversitelerinin de devlet üniversiteleri gibi Yükseköğretim Kuruluna (YÖK) bağlı olması, böylelikle devlet denetimine tâbi olmasıdır. Zira Anayasa m. 130/son'a göre vakıf üniversitelerinin mali ve idari konular dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tâbidir. Dolayısıyla üniversite bünyesindeki HRO (ister devlet üniversitesine bağlansın ister vakıf üniversitesine) devlet denetimine tâbi olacaktır ve bu denetim akademik çalışmalar, öğretim elemanları ve güvenliği de kapsa-

maktadır. Bu da Patrikhane'nin tümüyle kendine bağlı bir teoloji eğitimini engellemektedir.

Diğer yandan HRO'nun bir üniversiteye bağlı olması demek 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa⁴²⁰ tâbi olması demektir. Patrikhane bu kanuna tâbi olarak eğitim öğretim faaliyetinin yapılmasını ve denetimi istememektedir. Özellikle yükseköğretimin amacını belirleyen 4. madde bu açıdan önemlidir. Madde 4 yükseköğretimin amacının, öğrencilerin Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve haysiyetini duyan, Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren vatandaşlar olarak yetiştirmek olduğunu hükme bağlamıştır.

Anayasa yükseköğretim kurumları içinde genel hükümlerden ayrı olarak özel hükümlere tâbi olan kurumları Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları olarak belirlemiştir (Anayasa m. 132). Burada dini müesseseler ve cemaatler yer almamaktadır. Azınlıklar için de özel hükümlere tâbi yükseköğretim kurumları kabul edilmemiştir. Üniversitelerin birleştirici yapısı bu tür ayrımları kabul etmediği gibi, Anayasa m. 10'da belirlenen eşitlik ilkesi karşısında hiçbir sınıf için imtiyaz talebi de sözkonusu olmayacaktır.

420 RG. 6.11.1981- 17506.

Milli Eğitim Temel Kanunu ve Yükseköğretim Kanunu

430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu⁴²¹ ile bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir (m. 1). 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu⁴²² da devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğunu bir temel kanun olarak düzenlemektedir. Buna göre eğitim ve öğretim hizmetinin Devlet adına yürütülmesinden, gözetim ve denetiminden Milli Eğitim Bakanlığı sorumludur (m. 56) ve askeri okullar hariç bütün eğitim faaliyeti bu kanun hükümlerine göre yürütülür (m. 57).

Kanun ilköğretim, lise ve dengi okulların ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın izniyle açılabileceğini kabul etmiştir (m. 58). Okulların derecelerinin tayinleri de Milli Eğitim Bakanlığı'na aittir. Diğer bakanlıklara bağlı lise ve dengi okulların program ve yönetmelikleri, ilgili bakanlıkla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından birlikte yapılır ve Milli Eğitim Bakanlığınca onanır. Bu okulların denetimi de Milli Eğitim Bakanlığına aittir (m. 58).

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu⁴²³ ise yükseköğretim ile ilgili amaç ve ilkeleri belirlemek ve bütün yükseköğretim kurumlarının işleyiş, görev ve sorumluluklarını düzenlemek amacıyla getirilmiş bir kanundur (m. 1). Kanun Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumlarıyla ilgili hususlar dışında bütün yükseköğretim kurumlarını ve bağlı birimlerini kapsamakta (m. 2) ve Milli Eği-

421 RG. 6.3.1340-63.

422 RG. 24.6.1973-14574.

423 Bkz. dn. 420.

tim sistemi içinde, ortaöğretime dayalı, en az dört yarı yılı kapsayan her kademedeki eğitim-öğretimin tümünü yüksek-öğretim olarak tanımlamaktadır (m. 3(a)). Buna göre lise sonrası iki yıllık önlisans programları da yükseköğretim kategorisine girmekte ve YÖK kapsamı içinde yer almaktadır (m. 6). Dolayısıyla HRO'yu, YÖK'e bağlı olmadan açmak amacıyla geliştirilen projeler içinde yıllardır dillendirilen Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı iki yıllık ön lisans programı⁴²⁴ 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununu dışlayamamaktadır. Zira iki yıllık önlisans programı da (dört yarı yıl anlamına gelir) yükseköğretim kurumudur ve 2547 sayılı kanun kapsamındadır. Dolayısıyla lise sonrası en az iki yıllık her program yükseköğretim sınıfına girmekte ve YÖK'e bağlı olmak durumundadır. YÖK'e bağlı olmayan sadece Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir özel yüksek okul hukuken mümkün değildir. Bu itibarla Patrikhanenin çözüm önerisi diye dayattığı öneri hukuka aykırıdır.

Özel Öğretim Kurumları Kanunu

5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu⁴²⁵ Üniversiteler dışında okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve bu düzeyde haberleşme ile öğretim yapan özel öğretim kurumlarının yönetim, denetim ve gözetimi ile ilgili hususları düzenlemektedir. Kanun TC vatandaşı gerçek kişiler, özel hukuk kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler tarafından açılan okullar ile ilgili düzenlemeleri yapmak-

424 RADİKAL, 25.6.2004. Ayrıca bkz. MACAR/GÖKAÇTI, s. 39.

425 RG. 14.02.2007-26434.

tadır. Bunun dışında yabancılar tarafından açılan okullar da kanun kapsamında yer almaktadır⁴²⁶.

Özel Öğretim Kurumları Kanunu yükseköğretim dışındaki her derecede özel okulu düzenlemektedir. Ancak kanun kapsamında özel okul açılabilmesi için TC vatandaşı gerçek kişi yada tüzel kişi olmak gerekmektedir. Patrikhane'nin tüzel kişiliği olmadığı için bir cemaat vakfının yada gerçek kişilerin aracılığı zorunludur. Ancak aynı kanunun 3. maddesinin son fıkrası açık bir biçimde "Askeri okullar, emniyet teşkilatına bağlı okullar ve din eğitimi-öğretimi yapan kurumların aynı veya benzeri özel öğretim kurumları açamaz" hükmünü getirerek, din eğitimi veren özel öğretim kurumuna cevaz vermemiştir. Dolayısıyla bir özel okul olarak teoloji eğitimi veren okul yasağı sadece Ortodoks cemaat için değil, diğer azınlık gruplar ve özellikle de çoğunluğu oluşturan Müslümanlar için de geçerlidir.

5580 sayılı bu kanun Lozan Antlaşmasının 40 ve 41. maddeleriyle ilgili olan okullar için de düzenlemede bulunmuştur. 5 (c) (1) maddesine göre bu tür okulların özellik göstermesi gereken hususları yönetmelik ile tespit edilir. Bu Yönetmelik, ilgili ülkelerin bu konudaki müteakıl mevzuat ve uygulamaları dikkate alınmak suretiyle hazırlanır. Yönetme-

426 Kanunun 5 (a) (1) maddesine göre yalnız yabancı öğrencilerin devam edileceği yüksek öğretim dışındaki milletlerarası öğretim kurumu yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından, doğrudan veya Türk vatandaşlarıyla ortaklık yoluyla, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu çerçevesinde Bakanlar Kurulunun izni ile açılabilir. Türk vatandaşları, özel hukuk tüzel kişileri ve özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler de kendi adlarına aynı amaçla milletlerarası mahiyette öğretim kurumu açabilirler.

likte belirtilmeyen hususlarda resmi okullar mevzuatı uygulanır. Burada sözkonusu edilen mütekabiliyet (karşılıklılık) ilkesidir ve Lozan Ant. m. 45 gereği Yunanistan'daki Müslüman Türk azınlığa tanınan haklar temel alınarak okulların özellik göstermesi gereken hususları yönetmelikte belirlenir.

Kanun azınlık okullarında sadece Türk vatandaşlarının çocuklarının okuyabileceğini belirtmektedir (m. 5 (c) (1)). Dolayısıyla azınlık okulu iddiasında olan HRO'da sadece Türk vatandaşı Ortodoks cemaatinin çocuklarının eğitim alması gerekmektedir. Oysa Patrikhane okulu tüm dünyadaki Ortodokslar için bir teoloji okulu yapma arzusundadır ve bu istek gerek Lozan Antlaşması ile gerekse 5580 sayılı Kanun hükümleriyle çelişmektedir. Bir azınlık okulunun sadece o ülkede azınlık statüsünde bulunan vatandaşlar için eğitim-öğretim faaliyette bulunması asıldır. Bu itibarla azınlık okulunda yabancı öğrenci öğrenim göremez. Patrikhane hem HRO'yu Lozan Antlaşması kapsamında bir azınlık okulu olarak nitelendirmekte hem de bu azınlık okuluna yabancı öğrenci alınmasında ısrar etmektedir. Bir okul hem azınlık okulu hem de uluslararası okul niteliğinde olamaz.

5580 sayılı kanunun 13. maddesi "bir okula alınabilecek yabancı uyruklu öğrencilerin sayısı o okulda okuyan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrenci sayısının yüzde otuzunu aşamaz" hükmünü getirmiştir. Aslında bu hüküm bir azınlık okulu olan HRO ile ilgili değildir; zira azınlık okullarında hiçbir şekilde yabancı öğrenci öğrenim göremez. Ancak HRO'nun azınlık okulu statüsünden çıkıp bir özel okul statüsüne geçtiğini varsaysak bile bu durumda gelecek yabancı öğrenci sayı-

sında esaslı bir sınırlama olduğunu kabullenmek gerekmektedir. Patrikhane cemaat içinden papaz olmak isteyenlerin çıkmadığını ileri sürerek okulun çoğunlukla yabancı öğrenciler için eğitim vermesini istemektedir ve bu istek de Türk huku-ku ile çelişmektedir. Ancak diğer yandan din eğitimi veren okul açılmayacağı bir kez daha hatırlanmalıdır (m. 3/son).

Lozan Antlaşması

Türkiye'nin kurucu sözleşmesi olan Lozan Barış Antlaşması⁴²⁷ Azınlıkların Korunması başlığı altında m. 37-45 arasında gayrimüslim azınlıklarla ilgili hükümler getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu antlaşma ile Türkiye'de sadece gayrimüslim azınlıkların varlığını kabul etmiş dolayısıyla Azınlıkların Korunması (Ekalliyetlerin Himayesi) başlığı altındaki hükümlerin de sadece gayrimüslim azınlıklar için geçerli olduğunu taahhüt etmiştir⁴²⁸. Gerek Lozan Antlaşmasının ilgili bölümünün Azınlıkların Korunması başlığını taşıması gerek m. 44'e göre bu kesimdeki maddelerin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde uluslararası nitelikte yükümler getirmesi ve gerekse müzakereler sırasındaki tartışmalar bu bölümde yer alan maddelerin sadece gayrimüslim azınlıklarla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu bölümde yer alan bazı serbestilerin sadece gayrimüslim vatandaşları değil, Türkçe'den başka bir dil kullanan her

427 Bkz. dn. 396.

428 Lozan görüşmeleri sırasında müttefik devletler ırk, soy ve dil esasına dayalı Müslüman azınlıkların da varlığını kabul ettirmeye çalışmış ancak Türk heyeti ısrarla Türkiye'de sadece din esasına dayalı olarak azınlık bulunduğunu öne sürmüş ve Antlaşmanın bu şekilde kabulünü sağlamıştır. Bkz. Lozan s. 175.

Türk vatandaşını kapsadığını ileri sürmek yani azınlıklar için getirilen hükümleri azınlık statüsünde olmayanlar için kabul etmek doğru olmayacaktır⁴²⁹. Zira ister azınlık statüsünde olsun ister olmasın bütün Türk vatandaşları vatandaşlık sıfatından kaynaklanan haklara ve yükümlülöklere eşit şekilde sahiptir.

HRO'nun kapatılmasının Lozan Antlaşmasının 40. maddesine aykırı olduğu ileri sürölmüştür⁴³⁰. Madde 40 metni aynen şöyledir:

“Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları hukuk bakımından ve fiilen diğör Türk vatandaşlarına uygulanan işlemlerin ve sağlanan güvencelerin aynından yararlanacaklar ve özellikle, harcamaları kendilerince yapılmak üzere, her türlü yardım, dinsel yada sosyal kurumları, her türlü okul ve benzeri öğretim ve eğitim kurumları kurma, yönetme ve denetleme ve buralarda kendi dillerini özgürce kullanma ve dinsel ayinlerini serbestçe yapma bakımından eşit bir hakka sahip bulunacaklardır”.

Dolayısıyla 40. madde azınlıklarla ilgili olarak sayılan alanlarda negatif haklar sağlamakta yani diğör vatandaşlarla eşit muamele görme imkanı getirmektedir. Madde hiçbir biçimde gayrimüslim azınlıkların istediğı şekilde hayır kurumu, dinsel yada sosyal kurum yada okul açabileceklerinin garantisini vermemiştir. Önemli olan gayrimüslim azınlığın sayılan

429 Aksi görüş için bkz. ORAN, Baskın: Türkiye’de Azınlıklar- Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, Uygulama, Tesev Yayınları, İstanbul 2004, s. 56 vd.

430 MACAR, Elçin: “Çözüm gibi Çözüm Şart” www.bianet.org 13.7.2004; MACAR, Elçin: “Laik Türkiye’de Ruhban Yetiştirme Sorunu”; MACAR/GÖKAÇTI, s. 34 vd.

alanlarda diğerk vatandaşlar ile eşit hakka sahip olmasıdır. Sonuç itibarıyla bu maddedeki anahtar sözcük “aynı muamele” ve “eşit haklar”dır.

Bu açıdan baktığımızda diğerk Türk vatandaşları özel yüksekokul olarak teoloji eğitimi veren bir okula sahip iken HRO kapatılmış olsaydı Lozan Antlaşması m. 40’a aykırılık sözkonusu olurdu. Ama bütün özel yüksekokullar kapanırken HRO da onlarla birlikte kapandığı için eşitliğe aykırı bir durum yoktur. Türkiye’de din eğitiminin nasıl verileceği hukuken belirlenmiştir ve bu durum bütün vatandaşlar için geçerlidir. Bu noktada diğerk Türk vatandaşlarına tanınmayan bir hak yada ayrıcalık Lozan Antlaşmasına dayanılarak talep edilemez. Teoloji eğitimi konusunda diğerk Türk vatandaşlarına verilmeyen bir ayrıcalığın azınlıklara verilmesi ancak pozitif bir hakla bir başka ifade ile imtiyaz ile mümkün olabilecektir. Sözkonusu imtiyaz Lozan Ant. m. 40 hükmünden çıkarılamaz. Zira maddede “aynı muamele” ve “eşit hak” terimlerini kullanarak azınlıklara bu alanda sadece negatif hakların tanındığını ancak pozitif bir hak verilmediğini açıkça göstermektedir.

Azınlıklara verilen pozitif haklar konusunda Lozan Ant. m. 41 hükmüne değinmekte yarar vardır. Bu maddeye göre genel eğitim konusunda Türk Hükümeti Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli olarak oturdukları il ve ilçelerde gayrimüslim azınlığın çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Burada azınlıklara verilen pozitif hak ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim yapma imkanıdır. Bu açıdan baktığımızda HRO m. 41 kapsamında yer almamakta, dolayısıyla imtiyaz talebi hukuki bir dayanağa oturmamaktadır.

Lozan Antlaşmasının 45. maddesi ile bu kesimdeki hükümlerle Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklara tanımış olduğu haklar, Yunanistan tarafından kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlık için de tanınmıştır. Dolayısıyla çok taraflı bir uluslararası antlaşma olan Lozan'da sadece Yunanistan ve Türkiye için karşılıklılık şartı getirilmiştir. Burada her iki ülkede yaşayan ve azınlık statüsünde vatandaş olan belirli gruplara tanınan hakların garantisi olmak üzere karşılıklılık ilkesi benimsenmiştir⁴³¹. Karşılıklılık ilkesi ülkemizde bir yabancıya hak tanımanın o yabancının vatandaşlığını taşıdığı ülkede bizim vatandaşımıza, o hakkın verilmesi koşuluna bağlanmasıdır. Bu açıdan Lozan Antlaşması m. 45'in vatandaşlık haklarının sağladığı imkanları ve eşit muameleyi karşılıklılık ilkesine bağladığını söylemek ve vatandaşa diğerlerinden farklı muamele yapmak bugünkü hukuk sisteminin kabul etmediği bir yaklaşım olmaktadır. Artık tüm vatandaşlar Anayasa çerçevesinde eşit haklara sahiptir. Dolayısıyla azınlıkların durumu ile ilgili olarak Lozan Ant. m. 45'i negatif haklar anlamında karşılıklılık talebi olarak yorumlayamayız. Madde bugün itibarıyla sadece pozitif haklar açısından uygulama imkanına sahiptir. Pozitif ayrımcılık olarak diğer vatandaşlardan farklı olarak verilen imtiyazlar konusunda karşılıklılığın aranmasında bir yanlışlık yoktur ve bunun hukuki dayanağı Lozan m. 45 olmaktadır.

431 Vatandaş için karşılıklılık ilkesinin sözkonusu edilemeyeceği dolayısıyla 45. maddenin uygulanamayacağı konusunda bkz. MACAR, s. 303; ÇETİN, Fethiye: "Yerli Yabancılar" in Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (hazırlayan: İbrahim Kaboğlu) İstanbul barosu 2002, s. 78-79.

HRO teoloji eğitimi veren, yabancı öğrenci kabul eden ve Patrikhaneye bağlı olarak tedrisatı serbestçe belirlenen bir özel okul olarak açıldığında hiç şüphe yok ki bu durum negatif hak kapsamında nitelendirilebilecek bir husus değildir. Bırakın diğer azınlık grupları, Müslüman çoğunluk dahi böyle bir imtiyaza sahip değildir. Bu durumda pozitif hak kapsamında karşılıklılık arandığında acaba bu karşılıklılık “Atina’ya cami yapılması koşulu” yada “Celal Bayar lisesine Türk öğretmen tahsisi” anlamında mıdır? Karşılıklılık, hakkın tanınması açısından tam ve eş değer bir karşılıklılık olduğu için HRO’nun karşılıklılığı Yunanistan’da İslam ilahiyatı veren, yabancı ülkelere öğrenci kabul eden, tedrisatı Yunan devletinden bağımsız olarak belirlenen bir özel okuldur. İslam’da ruhban sınıfı yoktur mazereti de karşılıklılığın uygulanmasında etkin olamaz. Zira İslam’da da Musevilikte de yetişmiş din adamı ihtiyacı mevcuttur.

Sonuç olarak Lozan Antlaşması azınlık hakları konusunda temel olarak negatif hakları garanti altına almış, okullarla ilgili m. 40 hükmü de hiçbir şekilde imtiyaz bahsetmemiştir. Bu itibarla HRO, talep edilen statüsü ve hatta kapatıldığı andaki statüsü ile Lozan Ant. m. 40 kapsamında bir okul değildir ve okulun kapanması bu açıdan Lozan Antlaşması m. 40’a aykırılık teşkil etmemektedir. Aslında HRO, statüsü ile herhangi bir hukuki çerçeveye girmeyen bir okuldur. Hele Patrikhanenin istediği statü ile açılacak bir okulun hukuki zemini ne Lozan Antlaşmasında ne de Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası başka bir sözleşmede yer almaktadır. Söz konusu talep tümüyle Türk hukuk sisteminin dışında özel ve ayrı bir hukuk talebidir.

SONUÇ

Patrikhanenin ekümeniklik iddiası ve HRO'yu uluslararası teoloji okulu olarak açma girişimleri hukuki temelde ele alınmalı ve doğru bilgiler ışığında değerlendirilmelidir. Ekümeniklik Hristiyanların iç meselesi, eşitler arası birincilik, onursal üstünlük; HRO'nun kapatılması da azınlıkların dinadını yetiştirme özgürlüğünün engellenmesi olarak algılanır ve TC Devleti üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılırsa gerçekleri ortaya koymak zorlaşacaktır. Bu nedenle öncelikle meselenin özü dini, tarihi ve siyasal olarak ortaya konmalı ve yıllardır klişelerle dillendirilen taleplerin hukuki dayanaklarının olup olmadığı incelenmelidir.

Bu itibarla Fener Rum Patrikhanesinin ekümeniklik iddiasının dini ve tarihi geçmişi irdelenmiş ve unvanı ne zaman ve hangi şartlarla kullanmaya başladığı açıklanmıştır. Hristiyanlığın amentüsünü (Kredo) oluşturan MS 325 İznik konsilinde Roma, İskenderiye ve Antakya merkezleri zikredilmiş, Kudüs onursal sıralamada bu üç kilisenin ardında yer almış ancak İstanbul'un adı dahi geçmemiştir. Zira İstanbul kilisesi bir havarî tarafından kurulmadığı için apostolik kökenli değildir⁴³².

432 ORTAYLI (Ortodoks kilisesi) s. 21.

MS 381 İstanbul konsilinde İstanbul Piskoposluğu Roma'dan sonra, İskenderiye'den önce ikinci sırayı yerleştirilmiştir. Roma kilisesi bunu kabul etmemiştir. Ancak apostolik kökenli yani bir havari tarafından kurulan kilisenin ekümenik olarak kabul edilmesi, İstanbul kilisesinin ekümenik sıfatını kullanmasına büyük engel teşkil etmiştir. Bunun üzerine Bizanslı fanatikler İstanbul Episkoposluğu'nun da bir havari tarafından kurulduğunu ileri sürmüşlerdir. Kilisenin Petrus'un kardeşi Aziz Andreas tarafından kurulduğu hikayesi 7. yüzyılın sonunda kabul edilmiş ve 8. yüzyılın sonunda yayılmıştır. Dolayısıyla tarihi gerçeklere uymayan Aziz Andreas hikayesi, Hristiyanlığın resmi din olmasının üzerinden üç yüzyıl geçtikten sonra, İstanbul'a apostolik nitelik tanımak amacıyla ortaya atılmıştır. 9. yüzyılda kilise organizasyonunda beşli otorite doktrini (Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs) apostolik köken temeli üzerine gelişmiş ancak Roma kilisesi İstanbul'un bu niteliğini kabul etmemiştir.

İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'un kilisesi dini ve tarihi gerçeklerle değil, siyasi nedenlerle Roma'nın ardından ikinci sıraya yerleştirilmiş ve ekümenik nitelikte kabul edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle birlikte Osmanlı Devlet yapısında millet sistemi hakim olmuş ve Patrik Rum milletinin başı sıfatıyla ruhani liderliğinin yanında hukuki lider konumuna da geçmiştir. Bu durumda Patrik sahip olduğu statü ile bir siyasetçi gibi temsil ettiği cemaat adına Bab'ı-âli'de talepte bulunma imkanına sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan diğer doğu pat-

rikhaneleri konum olarak İstanbul patrikhanesinden aşağı bir seviyede yer almış ancak teorik olarak dini yetkileri ve otoriteleri devam etmiştir. Dolayısıyla millet sistemi içinde patrikhanenin konumu Fatih'in verdiği imtiyazlarla Bizans dönemindeki konumundan öteye geçmiş ve "devlet içinde devlet" niteliğine bürünmüştür. Ancak bu imtiyazlar her yeni patrik için padişahlar tarafından verilen beratlarla yenilendiği için, Patrikhanenin sahip olduğu imtiyazlar kurumsal değil, kişiseldir. Bu itibarla Osmanlı döneminde Patriğin hakları değil, millet sisteminden kaynaklanan imtiyazları sözkonusudur. Tanzimat dönemiyle birlikte millet sistemi ve patriğin imtiyazları sorgulanmaya başlamıştır.

Tanzimat, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyetle devam eden süreçte yabancı devletler Osmanlı Devletindeki Hristiyanların koruyucusu rolünü üstlenmiş ve bu sıfatla Osmanlının iç işlerine karışmışlardır. 1862 yılında yürürlüğe giren Rum Patrikliği Nizamnameleri patrik seçimi ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir. 1923 tarihli Valilik Tezkeresi bu Nizamname temel alınarak hazırlanmıştır. Cumhuriyet döneminde özel bir düzenleme yapılmadığı için bu Nizamnamenin Türk Anayasa ve kanunlarına aykırılık teşkil etmeyen hükümleri geçerliliğini sürdürmektedir.

Osmanlı döneminde Fener Patrikhanesi sıfat olarak ekümenik unvanı kullansa da gerçekte ekümenik nitelik taşımamıştır. Zira Sırp, Bulgar, Yunan, Romanya kiliseleri Fener Patrikhanesine rağmen otonomi kazanmışlardır. Osmanlı döneminde hiçbir zaman ekümenik konsil toplanmasına izin verilmemiştir. İstanbul Patrikhanesinin Osmanlı ülkesi dışında

ki kiliseler üzerinde hiçbir etkisi olmamış; özellikle Moskova kilisesi İstanbul kilisesinden bağımsız hareket etmiştir.

Lozan Konferansı müzakerelerinde ele alınan Patrikhane meselesi Hristiyan dayanışması sebebiyle Türkiye'nin arzu ettiği şekilde çözüme kavuşturulamamıştır. Türk heyeti Yunanistan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan isyanlarla başlayan süreçte Patrikhanenin izlediği düşmanca tutum nedeniyle artık bu kurumun İstanbul'da kalmasını istememiş ve ihracı için ısrar etmiştir. Zira 1821 Mora isyanı ve Megali Idea planı Fener-Rum Patrikhanesinin Devletle olan ilişkisinde bir dönüm noktası olmuştur. II. Mahmut zamanında Patrikhanede yapılan aramada Moralı âsi kaptanlara yazılan mektuplar, İstanbul'daki hazırlık için verilen bilgiler, Dışişleri Bakanının mahiyetinde çalışan Fenerli Rum Beylerinden alınan Devlet'in gizli hazırlıkları; İngiliz ve Fransız elçiliklerinden edinilen bilgiler; özellikle Rusya'daki hazırlık safhaları; Odesada'ki Etniki Eteryia merkezinden gönderilen silahlar; Ortodoksluk dünyasından yardım talepleri; yardımlara ait makbuzlar ele geçirilmiştir⁴³³. Bunun üzerine Patrik Gregoryus Patrikhanenin Orta kapısında (Petro kapısı) asılmıştır. Kin kapısı olarak da adlandırılan⁴³⁴ bu kapı o zamandan beri kapalı tutulmakta ve açılmamaktadır⁴³⁵.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Girit'in Yunanistan'a katılması ile Patrikhane Osmanlı-Yunanistan ilişkilerinde merkez konumunda olmuş ve özellikle

433 ŞAHİN, s. 193.

434 ŞAHİN, s. 194.

435 MACAR, s. 44.

1919'da Karamanlı Patriğin uzaklaştırılarak yerine Yunanistan'a bağlı olduğuna inanılan Doretheos'un getirilmesiyle Patrikhane, Osmanlı Devletine olan bağlılığını koparmıştır⁴³⁶. Bu amaçla Patrikhane Temmuz 1919'da kapısına çift başlı kartallı Bizans bayrağı asmış⁴³⁷ ve Partrik Dorotheos soykırma uğradıklarını iddia etmiş ve bu iddialarını topladığı Kara Kitab'ı İtilaf Devletlerine göndermiştir⁴³⁸.

Doretheos'un ölümünden sonra Patrik olan Meletios döneminde de Patrikhanenin Türkiye aleyhine faaliyetleri hız kazanmış, Megali Idea'nın gerçekleşmesi için çalışarak Yunan ordusuna destek vermiş, yaralıları için para toplamış ve böylelikle "Türkiye'deki siyasi Helenizm'in kalesi" olmuştur⁴³⁹.

Atatürk gerek Nutkunda gerekse yabancı gazetecilere verdiği demeçlerde fesat ve hıyanet ocağı olarak gördüğü bu kurumun İstanbul'dan çıkarılması gerektiğini açıklamış ve Lozan müzakerelerinde Türk heyeti bu istikamette görüş bildirmiştir. Ancak Hristiyan dayanışması bu amacın gerçekleşmesine olanak tanımamıştır.

Fener Patrikhanesinin İstanbul'dan ihracı mümkün olmamış ancak siyasal ve yönetime ilişkin yetkilerinden arınmış salt din kurumu olarak faaliyet gösterecek bir Patrikhanenin Türkiye'de kalmasına izin verilmiştir. Lozan müzakerelerinde Patrikhanenin bir Türk kurumu olduğu belirtilmiş ve nihai metinde ismen zikredilmeyerek Türk hukukuna tâbi kılınmış-

436 ŞAHİN, s. 212-214.

437 ŞAHİN, s. 214.

438 ATALAY, s. 127; MACAR, s. 78.

439 MACAR, s. 81-82.

tır. Daha sonraki dönemlerde Yunanistan'ın Patrikhaneyi uluslararası hukuk alanına çekme girişimleri TC Devleti tarafından başarıyla engellenmiş ve bu kurumun uluslararası bir sözleşmeye konu olmadığı, dolayısıyla uluslararası hukuka değil, ulusal hukuka-Türk hukukuna- tâbi olduğu önemle belirtilmiştir.

TC Devleti Patrikhanenin Lozan'da tespit edilen azınlık kilisesi konumunu aşan ve ekümenik niteliği işaret eden davranışlarına müsamaa etmemiş ve bu konuda tutarlı bir tavır izlemiştir. Ancak Sovyetler Birliği tehlikesine ve Moskova kilisesinin prestij artırıcı faaliyetlerine karşı, Amerikan politikası Fener Patrikhanesine siyasi bir rol biçmiş ve Patrikhanenin uluslararası alanda etkinleştirilmesini sağlamıştır. Patrik At-hinagoras ile başlayan ve Patrik Bartholomeos ile hız kazanan bu süreçte Fener-Rum patrikhanesi dünya kamuoyunun gündemine oturmuş ve ekümenik sıfatını ısrarla kullanır olmuştur.

Lozan müzakerelerinde kayıtlara geçtiği üzere Türk hukukuna tâbi bir Türk kurumu olan Patrikhane artık uluslararası kişilik kazanmaya çalışmakta, bu amaçla Ortodoks olmayan yabancı dinadamları Patriğe saygılarını sunmakta, küresel aktörler çevre ödülleri vermektedir. Bu süreçte sessiz kalmayı tercih eden TC Devleti'ne karşı bu kez de "ekümenikliği tanınması" gerektiği savı ileri sürülmekte, medya aracılığıyla bunun bir Hıristiyanlık meselesi olduğu, bütün dünyanın zaten Patriği ekümenik olarak tanıdığı, Türkiye'nin buna karşı çıkmasının yanlış olduğu ortaya atılmaktadır. Özellikle ekümenik kavramının anlamı belirsizleştirilip, içi boşaltılarak Türki-

ye'nin bir "kelimeye" karşı neden bu kadar hassas olduğu sor-
gulanmakta ve kamuoyu yanlış bilgilerle yönlendirilmeye ça-
lıılmaktadır.

Herşeyden önce Fener-Rum Patrikhanesinin ekümenikli-
ğini herkes kabul etmemektedir. En kalabalık Ortodoks nüfu-
su temsil eden Moskova Patrikhanesi her zaman İstanbul'un
ekümenikliğine itiraz etmiştir. Patrikhanenin evrenselliğine
en fazla inanan İstanbul patrikleri bile hiçbir zaman Moskova
kilisesi üzerinde bir yetkiye sahip olma ümidi taşımamışlar-
dır⁴⁴⁰. İstanbul'un fethinden önce dahi Rusya'daki Ortodoks
sayısı Bizanstakinden fazla olmuş ve bu nedenle Rûsya Pren-
si Ortodoksların lideri olmayı amaçlamıştır⁴⁴¹. İstanbul'un fet-
hinden sonra Moskova 3. Roma ilan edilmiş ve Moskova Pat-
rikanesinin ekümenik olduğu ileri sürülmüştür⁴⁴².

Diğer yandan ekümenik sıfatı sadece dini bir unvan ise,
hukuki sonuç doğurmayacak ise o zaman neden TC Devletin-
den bunun tanınması istenmektedir? Bütün Ortodoksları tem-
sil iddiasında olan Fener Patrikhanesi TC devleti bu sıfatı ta-
nımadığı sürece ekümenik sıfatının hukuki sonuçlarını ger-
çekleştiremez. İşte bu nedenle ısrarla uluslararası hukukta
hiçbir dayanağı olmadığı halde TC Devletinden bu sıfatı tanı-
ması istenmektedir.

TC Devleti Fener Patrikhanesinin ekümenikliğini tanırsa
ekümenik patrikhanenin başındaki patriğin de TC vatandaşı
olma zorunluluğu ortadan kalkacak, onu seçme hakkı da sade-
ce Türk vatandaşlarına ait olmayacaktır. Zira evrensel patrik
tek bir ülkenin vatandaşı olamaz!

440 RUNCIMAN (Great Church) s. 381.

441 Id. s. 320-321.

442 Id. s. 328.

Ekümenik Patrikhanenin Türk vatandaşı olmayan patriğinin yanında çalışacak dinadamlarının da yabancı olması gerekecek ve bu yabancı dinadamlarının Türkiye’de çalışması ve ikameti herhangi bir sınırlama olmadan gerçekleşmek zorunda kalacaktır. Türkiye’den istenen diğer bir husus da budur. Egemen bir devletin kendi bünyesinde yer alan bir kurumun başına yabancı bir yönetici seçilmesine izin vermesi ve bu kurumda çalışacak yabancıların ülkeye giriş çıkış, ikamet ve faaliyetlerine istisnasız izin vermesi bir başka ifade ile bu kurum kendi hukukunun dışında kurallar uygulaması uluslararası hukuk açısından mümkün değildir. Türkiye’ye dayatılan patrikhane için extraterritorial status’dur. Ancak küresel aktörler çok değer verdikleri bu kurum ve başındaki patriği kendi ülkelerinde aynı statüde yani kendi ulusal hukuklarının dışında uluslararası hukuka göre misafir etmeyi akıllarından dahi geçirmemektedirler.

Avrupa Topluluğu Komisyonun 2007 ilerleme raporunda Patrikhanenin ekümenik sıfatı olmadığını vurgulayan Yargıtay 4. Ceza Dairesi’nin 13.06.2007 tarihli kararına atıf yapılmakta ve bu kararın Patrikhanenin ve diğer gayrimüslim dini toplulukların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından teminat altına alınan haklarının kullanımında ilave sorunlara yol açma potansiyeli olduğu ileri sürülmektedir⁴⁴³. Patriğin TC vatandaşı olması gerekliliği, seçime katılacakların ve adayların TC vatandaşı olması ve seçim tarihinde Türkiye’de çalışıyor olmaları gerekliliği hangi noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde teminat altına alınan hakların kullanımında

443 2007 İlerleme Raporu s. 16.

ilave sorunlara yol açacaktır? Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin hangi maddesi Türkiye’de bulunan bir din kurumunun başına yabancı birinin seçilmesi, seçme ve seçilme hakkının yabancı dinadamlarına verilmesi konusunda TC devletine uluslararası bir yükümlülük getirmektedir?

Aynı ilerleme raporunda Türkiye’de çalışmak isteyen ancak sorunlarla karşılaşan ve Türk vatandaşlarıyla eşit muameleye tâbi olma hakkı sağlanmayan yabancı dinadamlarına ilişkin vakıalar rapor edilmektedir denmektedir⁴⁴⁴. Dolayısıyla yabancı dinadamlarının Türkiye’de bir Türk vatandaşı gibi çalışma hakkına sahip olması istenmektedir. Henüz AB üyesi olmayan Türkiye’nin yabancılara Türk vatandaşları gibi çalışma hakkı tanınması konusunda hiçbir uluslararası yükümlülüğü yoktur. Üstelik TC Devleti Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun⁴⁴⁵ ile Avrupa Birliği vatandaşları için istisnai düzenlemeler getirmiştir (m. 8). İlerleme raporu TC vatandaşı olan azınlıkların çalışma hakkının ötesine giderek yabancı dinadamlarının çalışma hakkı konusunda serbesti(!) istemektedir.

Azınlık hakları, ibadet özgürlüğü, insan hakları kavramları hükümsüzleştirilerek Patrikhane ve HRO meselesinde Türkiye’nin önüne getirilmektedir. Ancak hiçbir uluslararası hukuk normu egemen bir devletin kendi topraklarında yaşayan azınlığa çoğunluğa dahi tanımadığı imtiyazları vermesini mümkün kılmamaktadır. Aynı durum HRO için de geçerlidir. Okul hukuka uygun olarak kapanmıştır ve yeniden açılımı an-

444 Id. s. 16.

445 RG. 27.02.2003-25040.

cak hukuka uygun olmak kaydıyla mümkün olabilir. Ancak azınlıkların din özgürlüğünün ve dinadamı yetiştirme özgürlüğünün engellendiği savıyla konuyu gündemde tutan ve yabancı devlet adamlarından yardım isteyen Patrikhane HRO'yu kendisine bağlı uluslararası teoloji okulu olarak açmak istemektedir. Dolayısıyla talep edilen statü azınlık okulu değil, yabancıların Patrikhanenin bünyesinde teoloji eğitimi aldığı uluslararası üniversitedir. Ancak bu üniversitenin YÖK'e bağlı olmaması istenmektedir. Türkiye'de bırakın Ortodoks azınlığı çoğunluğa dahi tanınmayan bu imtiyaz Patrikhanenin ekümeniklik iddiasının belkemiğini oluşturmaktadır.

Okulun açılması yönündeki psikolojik harekatta Ortodoks ilahiyatı için yurt dışına çıkanların tehlikeli ideolojilerle yetiştirilecekleri iddia edilmektedir⁴⁴⁶. Yurt dışında ilahiyat eğitimi almak bir tehdit oluşturuyorsa HRO'da eğitim gören dinadamlarının da vatandaşlıklarını taşıdıkları ülkeler açısından bir tehdit unsuru olması gerekmektedir. Ayrıca hangi teoloji okullarının tehlikeli ideoloji öğrettiklerinin de açıklanması gerekmektedir.

Okulun ne şekilde olursa olsun Patrikhanenin istediği şekilde açılması o kadar önem arz etmektedir ki TC Devletinin kendi ülkesindeki okulun diplomasını resmen tanımaması önerisi dahi yapılabilmektedir⁴⁴⁷. Dolayısıyla azınlık hakları kavramı Patrikhanenin dünya Ortodoksları üzerinde otoritesini göstermek amacıyla kullanılmakta ve Türkiye'den de hukuka aykırı bu talebe uygun hareket etmesi istenmektedir.

⁴⁴⁶ MACAR/GÖKAÇTI, s. 25.

⁴⁴⁷ MACAR, Elçin: Laik Türkiye'de Ruhban Yetiştirme Sorunu; MACAR/GÖKAÇTI, s. 43.

Türkiye ülkesindeki azınlıkların dinadamlı yetiştirme ihtiyacı için üniversite bünyesinde Teoloji okulu açmayı önermiş ancak Patrikhane ve diğer cemaatler bu öneriye olumlu yaklaşmamışlardır. Yunanistan’da teoloji eğitimi bizdeki İlahiyat fakültesi gibi sivil fakültelerde yapılmakta, Almanya’ya gidip eğitim gören laik ilahiyatçılar Yunan kilise mensuplarından daha fazla tanınmaktadır⁴⁴⁸.

TC Devleti laik bir hukuk devleti olarak dış odaklardan gelecek siyasi baskılar ne olursa olsun meseleyi hukuki zemin içinde değerlendirmeli ve sessiz kalmaktan vazgeçmelidir. Türkiye hukuken haklı olduğu bu davada gerçeği hem iç hem de dış kamuoyuna bildirmeli, HRO için talep edilen statünün neden hem Türk hukukuna hem de uluslararası hukuka aykırı olduğunu açıklamalıdır. Bu meseleyi siyasi bir mesele olarak görmek ve “bize kalsa 24 saat içinde açarız” yada “açmayı düşünüyoruz” diyerek oyalama siyaseti gütmek Türkiye’yi tarih önünde zora sokacaktır. Sözde Ermeni soykırımı meselesinde tarihi gerçeklerin dünya kamuoyuna açıklanmasında gösterilen ihmalkârlık insanların düşüncesinde kalıcı etkiler bırakma tehlikesi doğurmuştur. Bu nedenle Türkiye insan hakları yada azınlık hakları tecavüzcüsü damgasıyla yaftalanmadan insanları bilgilendirme ve aydınlatma yoluna gitmelidir. Türkiye bir hukuk devleti olarak meselelere salt hukuki çerçevede yaklaşmalı ve “tolerans”, “jest”, “iyi niyet göstergesi” gibi gayri hukuki kavramlarla hareket etmemeli ve Avrupa Birliği böyle istiyor mazeretinin ardına sığınmamalıdır. Avrupa Birliği hukukunda Patrikhane ve HRO için talep edilen statüyü destekleyecek hiçbir kural bulunmamaktadır.

448 ORTAYLI (Ortodoks Kilisesi) s. 24.

KAYNAKÇA

- ALEXANDRIS, Alexis: The Legal Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Athens 1983.
- ALKAN, Hakan: Geçmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri, İstanbul 2003.
- ATALAY, Bülent: Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923) İstanbul 2001.
- ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 14 (1922-1923), Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.
- ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 16 (1924), Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.
- ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ, c. 19, Nutuk I, (1927) Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- BALASKAS Joanna: The International Legal Personality of the Eastern Orthodox Ecumenical Patriarchate of Constantinople" 2 *Hofstra Law &Policy Symposium*, 135 (1997)
- BATHON, Matthew: "The Atypical International Status of the Holy See" 34 *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 597 (2001).

- BENLİSOY, Yorgo/MACAR, Elçin: Fener Patrikhanesi, Ankara 1996.
- BOZKURT, Gülnihal: Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatan-daşlarının Hukuki Durumu (1839-1914) Ankara 1996.
- COŞAR, Ömer Sami: Patrikhane Dosyası HÜRRİYET 18 Ağustos 1976.
- ÇELİK, Mehmet: Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi, İzmir 1998. (Fener Patrikhanesi Meselesi)
- ÇELİK, Mehmet: Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453), İzmir 2000.
- ÇETİN, Fethiye: “Yerli Yabancılar” in Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (hazırlayan: İbrahim Kaboğlu) İstanbul Barosu 2002, s. 70.
- DVORNIK , Francis: Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Ankara 1990 (çeviren: Mehmet Aydın). (Konsiller Tarihi)
- DVORNIK, Francis: The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew, Harward University Pres 1958. (Idea of Apostolicity)
- DÖNMEZ, Cengiz: “Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Faaliyet Gösteren Zararlı Cemiyetler” http://w3.gazi.edu.tr/web/cdonmez/html/body_makale_9.html (17.09.2007).
- ERYILMAZ, Bilal: Osmanlı Devlet Sisteminde Millet Sistemi, İstanbul 1992.
- GEANAKOPLIS, Deno: “Church and State in the Byzantine Empire: A Reconsideration of the Problem of Caesaro-

papism” *Church History* v. 34, No, 4, December 1965, s. 381.

GIANNAKAKIS, Basil: “International Status of the Ecumenical Patriarchate” *The Greek Orthodox Theological Review* , 10 (December 1956).

GÖKÇEN, Salim: “Fener-Rum Patrikhanesindeki METROPOLİT Revizyonu Mevcut Statüye Rağmen Neden Yapıldı?” 2023, Mart 2004.

GÖKÇEN, Salim: “Avrupa Birliği ve Onun Stratejik Ortağı Fener Rum Patrikhanesi” 2023, 15 Nisan 2004, S. 36, s. 70.

GÜLEN, Nejat: Heybeliada, İstanbul 1982.

İKSEL, Settar: “İstanbul Rum Patrikhanesi” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1972-1973, c. XI, S. 61, s. 23.

KABOĞLU, İbrahim: “Kültürel Haklar ve Siyasi Haklar Kavşağında Azınlıklar” Anayasacılık: Eski Anlayışlar-Yeni Dünyalar Konulu IV. Dünya Anayasa Kongresine sunulan metnin kısaltılmış biçimi. Santiago 12-16 Ocak 2004. Fransızcadan çeviren: Oya Boyar.

KARPAT, Kemal: “Ottoman Views and Policies Towards the Orthodox Christian Church” *Greek Orthodox Theological Review*, v. 31, no.1-2, 1986, s. 131.

KAYA, Önder: Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar, İstanbul 2004.

KENANOĞLU, Macit: Osmanlı Millet Sistemi, İstanbul 2004.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler (çev. Reha Meray) Takım I, c.1, Kitap 1, Ankara 1969.

- MACAR, Elçin: Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İstanbul 2004,
- MACAR, Elçin: “Çözüm gibi çözüm şart” www.bianet.org (13.7.2004).
- MACAR, Elçin: “Laik Türkiye’de Ruhban Yetiştirme Sorunu” www.bianet.org. (01.04.2005).
- MACAR, Elçin/GÖKAÇTI, Mehmet Ali: Heybeliada Ruhban Okulunun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler, Tesev yayınları, Dış Politika Programı, Dış Politika Analiz Serisi-3, 2005.
- MASON, Whit: “Constantinople” Last Hurray and the Ecumenical Patriarchate” *World Policy Journal* Summer 2001, s. 55.
- ORAN, Baskın: Türkiye’de Azınlıklar- Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, Uygulama, Tesev Yayınları, İstanbul 2004.
- ORTAYLI, İlber: İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 2005. (En Uzun Yüzyıl)
- ORTAYLI, İlber: “Ortodoks Kilisesi” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Haziran 1987, Sayı: 87; s. 17. (Ortodoks Kilisesi)
- ORTAYLI, İlber: “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Nizamı” Hamide Topçuoğlu’na Armağan, Ankara 1995, s. 85.
- ÖZYILMAZ, Emre: Heybeliada Ruhban Okulu, Ankara 2000.
- PSOMIADES, Harry: “The Ecumenical Patriarchate Under the Turkish Republic” 1961, 2 Balkan Studies, s. 47-70. Yeniden basım www.orthodoxchristianity.net (17.3.2006).

- RUNCIMAN, Steven: *The Great Church in Captivity* Cambridge at the University Press 1968. (Great Church)
- RUNCIMAN, Steven: *The Eastern Schism*, Oxford at the Clarendon Press 1955. (Eastern Schism)
- RUNCIMAN, Steven: *The Orthodox Churches and the Secular State*, Oxford University Press, 1971. (Secular State)
- RÜSTEM BEY: "The Future of the Oecumenical Patriarchate" 3 *Foreign Affairs*, 604 (1924-1925), s. 604.
- SKENDERIS, Steven Stavros: "The Ethnic Greeks of Turkey: The Present Situation of the Greek Minority and Turkey's Human Rights Obligations Under International Law" 16 *St Thomas Law Review* 551 (2003-2004)
- SOMUNCUOĞLU, Sadi: *Patrikhane ve 551 Yıllık Hesap İstanbul'da Yeni Roma İmparatorluğu*, Ankara 2004.
- SOYSAL, İsmail: *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945) Ankara 1983.
- STAVRIDES, Vasil: "A Concise History of the Ecumenical Patriarchate" translated and edited from Grek original by Fr. George Dion Dragas. *The Greek Orthodox Theological Review* v. 45, No. 1-4, 2000, s. 65.
- ŞAHİN, Süreyya: *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1996.
- ŞİMŞİR; Bilal: *Ermeni Meselesi 1774-2005*, İstanbul 2006.
- TOROSLU, M: "Rum Azınlık Okulları" *Türk Kültürü*, S. 40, Şubat 1966, s. 401.
- TSILAS, Loucas: "Greek-Turkish Relations in the Post-Cold War Era" 20 *Fordham International Law Journal* 1589 (1996-1997).

- WARE, Timothy: The Orthodox Church, Penguin Boks 1997, s. 34-35. (Orthodox Church)
- YAŞAR, Necdet: Heybeliada Ruhban Mektebi in Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1994, c. 4, s. 57.
- YILDIRIM, Münir: Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005.